

Socialministeriet

2003

**LOVOVERTRÆDERE
MED
UDVIKLINGSHÆMNING**

**En undersøgelse af, hvordan det sociale system reagerer over for
udviklingshæmmede lovovertrædere med dom**

**Udarbejdet af
Birger Perlt og Pernille Grünberger**

Socialt Udviklingscenter SUS

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDHOLDSFORTEGNELSE	2
RESUMÉ OG ANBEFALINGER	5
Undersøgelsens hovedresultater.....	7
Anbefalinger.....	8
KAPITEL 1 – PRÆSENTATION AF PARAGRAFFER OG AKTØRER.....	10
Straffelovens paragraffer.....	10
Områdets aktører.....	12
KAPITEL 2 – UDVIKLINGSHÆMMEDE LOVOVERTRÆDERE I 2003	16
Antallet af dømte.....	16
Forbrydelserne	16
Foranstaltningerne.....	17
Dom til anbringelse.....	17
Placeringen af dømte med dom til anbringelse.....	17
En karakteristik af de dømte	18
Aktuelle ændringer i gruppens sammensætning	18
Opsummering – udviklingshæmmede lovovertrædere i 2003	20
KAPITEL 3 – DE DØMTE HAR ORDET	21
Om at komme fra en svær social baggrund.....	21
Om hvad der har ført til kriminalitet.....	22
Om mødet med retsvæsenet	24
Om varetægt.....	24
Om den løbende vurdering af dommen.....	25
Om tidsubestemte domme.....	26
Om at have dom – på godt og ondt	26
Om samværet med medbeboerne	26
Om personalet	27
Om hverdagen i botilbudene	29
Om det virker?	30
Om hvad der kan forhindre ny kriminalitet	31
Opsummering - de dømte har ordet	32
KAPITEL 4 - DEN JURIDISKE GRÅZONE	34
Terminologi.....	34
Varetægt.....	35
Mentalundersøgelser	35
Anbringelse i institution på lukket eller sikret afdeling.....	36
Anbringelse i institution på åben afdeling	37
Begrænset udgang, tilbageholdelse og magtanvendelse	37
Vilkår om behandling.....	39
Kriminalpræventivt tilsyn	39
Bistandsværger.....	40
Foranstaltningernes forskellige aspekter.....	41
Opsummering - den juridiske gråzone	42
KAPITEL 5 - SAMARBEJDET MELLEM AKTØRERNE.....	44
Amternes organisering af området.....	44
Amternes rolle under retssagen.....	45

Anklagemyndighedens viden om amternes praksis	45
Amternes rolle i relation til varetægt	46
Hvem bestiller mentalundersøgelsen?	46
Samarbejdet mellem amterne og politiet	47
Samarbejdet mellem amterne og kommunerne	48
Opsummering - samarbejdet mellem aktørerne	48
KAPITEL 6 - FOREBYGGELSE	50
KAPITEL 7 - PRAKSIS OMKRING ANBRINGELSESDOMME	52
Beboerne	52
Pædagogikken	53
Aktuelle problemstillinger omkring praksis	56
Opsummering - praksis omkring anbringelsesdomme.....	60
KAPITEL 8 - RAMMER OM ANBRINGELSESDOMME	61
Placeringen af dømte.....	61
Organisatoriske rammer	63
Fysiske rammer	64
Økonomiske rammer	65
Personalemæssige rammer	66
Opsummering - rammer om anbringelsesdomme	67
KAPITEL 9 - NÅR DOMMEN OPHÆVES: UDSLUSNING FRA BOTILBUD	69
Praksis omkring udslusning	69
Opsummering – når dommen ophæves.....	71
KAPITEL 10 - DOM TIL KRIMINALPRÆVENTIVT TILSYN	72
Organiseringen af tilsyn	72
Problemstillinger omkring organisering	72
Praksis omkring tilsyn.....	73
Problemstillinger omkring praksis	74
Opsummering - dom til kriminalpræventivt tilsyn	75
KAPITEL 11 – PERSPEKTIVERENDE KONKLUSION	76
En juridisk gråzone	76
Modstridende faglige perspektiver.....	77
Manglende retningslinjer for samarbejdet mellem aktørerne	78
Manglende retningslinjer for amternes arbejde	79
Manglende retningslinjer for rammerne om – og indholdet i – foranstaltningerne	80
Balancegangen mellem omsorg og kontrol.....	81
Konsekvenser af normaliseringen	82
Fri for straf	83
Gruppen af dømte ændrer sig.....	84
KAPITEL 12 - UNDERSØGELSENS FORMÅL, FORLØB OG METODE	86
Undersøgelsens baggrund	86
Undersøgelsens formål.....	86
Aktiviteter i regi af undersøgelsen	86
Undersøgelsens metode.....	86
Kommentarer til undersøgelsens metode	89
KAPITEL 13 - LITTERATURLISTE	90
Lovgivning	90
Bøger, rapporter og årsberetninger	91
Tidsskrifter og artikler	91

BILAG 1 – Samrådene vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere	93
Amter med og uden samråd	93
Samrådenes sammensætning.....	93
Organisatorisk forankring	94
Procedurer	94
Samarbejde med anklagemyndigheden.....	94
Behov for erfaringsudveksling.....	95
BILAG 2 – Spørgeskemaundersøgelsen i politikredsene	96
Gruppens størrelse og sammensætning.....	96
Forebyggende arbejde	97
Samarbejdet med samrådene.....	97
Foranstaltninger og behandlingstilbud.....	98
BILAG 3 – Spørgeskemaundersøgelsen i botilbudene	100
Antal botilbud og personer.....	100
Forbrydelserne	100
Dommene	101
Tilbagefald	103
Overgreb indenfor botilbudenes rammer	104
'Rømning'	104
Ansatte faggrupper	105
Efter- og videreuddannelse samt supervision af de ansatte	105
Bistandsværger og andet samarbejde	106

RESUMÉ OG ANBEFALINGER

I denne rapport præsenteres resultaterne af undersøgelsen Projekt Udviklingshæmmede Lovovertrædere. Undersøgelsen er gennemført i perioden 2001–2003 af Socialt Udviklingscenter SUS for Socialministeriet.

Baggrunden for undersøgelsen er, at udviklingshæmmede lovovertrædere ikke dømmes til fængsel. De får i stedet en dom, der skal forebygge, at de begår kriminalitet igen. Dommene hedder enten ”kriminalpræventivt tilsyn” eller ”anbringelse i institution”. I begge tilfælde er det amternes eller kommunernes sociale systemer, der skal effektuere dommen.

Undersøgelsens formål var:

1. At kortlægge hvordan det sociale system i amterne i praksis reagerer på lovovertrædere med udviklingshæmning. Der skulle dels foretages en kortlægning - og dels peges på aktuelle problemstillinger og dilemmaer på området.
2. At belyse området set fra udviklingshæmmede lovovertræderes synspunkt. Der skulle dels fokuseres på udviklingshæmmede lovovertræderes egne oplevelser af de foranstaltninger, de er idømt - og dels peges på faktorer, som kan forebygge kriminalitet.

Undersøgelsen er en afdækning af amternes praksis samt af de relevante aktørers opfattelse af problemstillinger og dilemmaer på området. Undersøgelsen er ikke en kvantitativ opgørelse over antallet dømte i amterne og samtlige kommuner, eller over gerningstyper sat i forhold til f.eks. alder, køn m.v. Det skal også fremhæves, at undersøgelsen ej heller er en retsdogmatisk gennemgang af de regler, der gælder i forhold til udviklingshæmmede lovovertrædere. Og endelig skal det pointeres, at undersøgelsen ikke er en evaluering eller vurdering af botilbudenes eller det pædagogiske personales praksis. Der er derimod fokuseret på, hvordan amternes sociale system reagerer i forhold til et område, hvor to regelsæt - Straffeloven og Serviceloven - begge regulerer området.

I undersøgelsen belyses:

- Lovgivningen på området
- Hvordan det kriminalpræventive tilsyn organiseres, og hvad indholdet i tilsynet er
- Hvor, hvordan og hvorfor udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse i institution placeres
- Hvilke former for socialpædagogisk støtte de dømte særligt tilbydes
- Hvordan samarbejdet mellem det retssystem, som dømmes lovovertræderne og det sociale system, som effektuerer dommen, foregår
- Hvordan de dømte oplever de foranstaltninger, de er idømt.

Undersøgelsen vægter, at udviklingshæmmede lovovertrædere med dom får ordet. De dømte befinder sig på samme tid i to grupper, hvis stemmer begge har ringe gennemslagskraft i den offentlige debat: De er udviklingshæmmede og kriminelle. Det er vigtigt, at også de dømtes udsagn høres. Som det kan ses i rapportens kapitel 3, kan deres udsagn både nuancere og kvalificere billedet af, hvordan udviklingshæmmede lovovertrædere behandles oplever at være blevet idømt foranstaltninger.

Undersøgelsen bygger i vid udstrækning på indsamling af eget datamateriale, da litteraturen om udviklingshæmmede lovovertrædere med dom er begrænset. Undersøgelsens datamateriale er indhentet gennem¹:

- telefoninterview med nøglepersoner i socialforvaltningerne i alle amter samt Frederiksberg og Københavns Kommune.
- telefoninterview med ledere af 10 amtslige botilbud
- 11 kvalitative interview med udviklingshæmmede lovovertrædere
- en spørgeskemaundersøgelse i alle landets politikredse
- en spørgeskemaundersøgelse i alle de omkring 40 amtslige botilbud, der huser udviklingshæmmede beboere med dom
- to arbejdsseminarer, hvor medlemmer af de amtslige Samråd vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere var samlet til erfaringsudveksling og drøftelse af undersøgelsens delresultater.

Undersøgelsens titel er ”udviklingshæmmede lovovertrædere”. Begrebet udviklingshæmmede anvendes, fordi det er det begreb, disse menneskers egne organisationer bruger (f.eks. Landsforeningen LEV og Udviklingshæmmedes Landsforbund, ULF). Straffeloven bruger begrebet ”mentalt retarderede” i stedet for udviklingshæmmede².

Undersøgelsen har sandsynliggjort, at kun en del af de dømte faktisk er udviklingshæmmede. Nogle af de dømte er sandsynligvis snarere sent udviklede eller befinder sig nærmere i grænseområdet mellem sen udvikling og udviklingshæmning³. De fleste steder i rapporten bruges begrebet ”udviklingshæmmede lovovertrædere” alligevel om hele gruppen af dømte. Årsagen er, at der anvendes samme praksis overfor lovovertræderne, og at de samme dilemmaer præger området, når der er faldet dom.

¹ Undersøgelsens metode uddybes og diskuteres i kapitel 13.

² Straffeloven er baseret på WHO's internationale klassifikationer. Ifølge dem er et menneske ”mentalt retarderet”, hvis han eller hun i en mentalundersøgelse samlet vurderes til at have en intelligenskvotient på under 70.

³ I rapporten anvendes begrebet ”sent udviklede” om mennesker, som har en intelligenskvotient på 70 eller lige derover. En af deres egne brugerorganisationer beskriver disse mennesker som ”medborgere med særlige behov begrundet i boglige, indlærings-, og funktionsmæssige vanskeligheder” (Landsforeningen Ligeværld, www.ligevaerd.dk). Det skal bemærkes, at Landsforeningen Ligeværld ikke anvender begrebet sent udviklede. De vælger bevidst slet ikke at kalde gruppen noget, fordi den er så bred.

Undersøgelsens hovedresultater

Udviklingshæmmede lovovertrædere befinder sig i et område præget af juridisk uklarhed, tilfældighed, manglende retningslinjer og manglende retssikkerhed.

Når udviklingshæmmede lovovertrædere får en dom, befinder de sig i en juridisk gråzone. Et eksempel: Efter Straffeloven gives dom ”til anbringelse i institution”. Men der findes ikke længere institutioner for voksne mennesker med udviklingshæmning i det sociale system. De dømte anbringes derfor i almindelige amtslige botilbud, som reguleres efter Serviceloven. I dag er det almindelig praksis, at dømte højst må forlade botilbudet tre timer om dagen med eller uden ledsagelse. Men spørgsmålet er, om der er juridisk hjemmel til denne praksis. For det eneste sted hvor den er beskrevet, er i ”Bekendtgørelse om udgangstilladelse m.v. til personer, der er anbragt i [...] institution” (BEK nr. 680 af 10/07/2000). Men botilbudene er som nævnt ikke institutioner.

Den juridiske gråzone opstår, fordi dommene afsiges efter Straffeloven, men effektueres indenfor rammerne af Serviceloven. Sat på spidsen handler den første lov om forbud og påbud, den anden om tilbud. I visse konkrete situationer kan de amtslige botilbud, hvor udviklingshæmmede lovovertrædere anbringes, ikke overholde Straffeloven uden at bryde Serviceloven – eller omvendt. I dag er det juridisk uklart, om botilbudene i de situationer skal følge den ene eller den anden lov. Under hvilke omstændigheder må botilbudene for eksempel tilbageholde dømte, som vil forlade botilbudet? Under hvilke omstændigheder må de overvåge udviklingshæmmede lovovertrædere, som er på botilbudet i varetægt? Skal botilbudene tilbageholde og overvåge?

En del af de dømte har tidsubestemte domme, som ophæves, når det vurderes, at de dømte ikke vil begå kriminalitet igen. Det overordnede formål med foranstaltningerne er nemlig at forebygge ny kriminalitet. Der er meget få retningslinjer for, hvordan det sociale system skal udmønte dette formål i praksis. Forskelle i praksis kan dermed i sidste ende tænkes at have indflydelse på, hvor længe dommene opretholdes.

Det skal understreges, at amterne og kommunerne i videst mulig udstrækning følger de love og retningslinjer, der findes på området. Problemet er, at der nogle steder på området simpelthen hverken findes retningslinjer for indsatsen, eller beskrivelser af hvad den skal rumme. Og at området andre steder er reguleret af to modstridende lovsæt, uden at der findes retningslinjer for, hvordan amterne skal balancere imellem dem.

I praksis er det med andre ord nødvendigt for de enkelte amter eller lederne af botilbudene at navigere i den juridiske gråzone. Når dertil lægges, at formålet med domsforanstaltningen ikke er at straffe, men at forebygge, er det ikke mærkeligt, at der er forskel på, hvordan amterne organiserer og tilrettelægger tilbud til udviklingshæmmede lovovertrædere med dom: Der er forskel på, hvilken pædagogik botilbudene anvender. Der er forskel på, om personalet på botilbudet får supervision. Også de fysiske rammer er forskellige – både ude og inde.

Også i forhold til samarbejdet mellem retssystemet og det sociale system kan det konstateres, at der ikke findes retningslinjer for, hvordan samarbejdet mellem aktørerne skal organiseres. Desuden har aktørerne kun sjældent viden om hinandens arbejdsområder og –metoder. Især anklagemyndigheden mangler (efter eget udsagn) viden om det sociale system. Samlet betyder dette, at der er forskel på samarbejdet fra politikreds til politikreds og fra amt til amt. Nogle gange inddrager anklagemyndigheden allerede det sociale system under efterforskningen af sagen. Andre gange involveres amtet først, når der er faldet dom. Det er uheldigt, fordi mange politikredse efter eget udsagn ikke har

konkret kendskab til, hvad amterne kan tilbyde. De er usikre på, hvad et botilbud er. Alligevel er det politiets anklagere, som oplyser rettens andre aktører om dommen og dens konsekvenser.

Gennem de senere år har sammensætningen i gruppen af dømte ændret sig. Der bliver tilsyneladende flere og flere dømte, som enten befinder sig i grænseområdet mellem udviklingshæmning og sen udvikling – eller som er sent udviklede. Når disse lovovertrædere får dom til anbringelse, placeres de i amtslige botilbud for mennesker med udviklingshæmning. Som udgangspunkt er det ikke amterne, men kommunerne, som er ansvarlige for tilbud til sent udviklede mennesker. De amtslige botilbud er derfor ikke målrettet denne nye gruppe dømte. De oplever at mangle ekspertise og erfaring. Hvis der både er udviklingshæmmede og sent udviklede beboere på samme (lille) botilbud, kan det desuden være vanskeligt at tilrettelægge et socialpædagogisk tilbud, som kan rumme hele beboergruppen. Der kan således komme til at ske en opdeling i stærke og svage beboere, hvor mennesker med udviklingshæmning havner i den svage gruppe. Og sent udviklede beboere der bor sammen med udviklingshæmmede mennesker, kan mangle udfordring og føle sig stigmatiseret.

Anbefalinger

På baggrund af undersøgelsens resultater anbefales det:

- at der kastes lys over gråzonen mellem Straffeloven og Serviceloven, samt at hjemmelsproblemet og problematikken omkring forskellig terminologi løses
- at problemstillingen omkring sent udviklede lovovertrædere, som domsanbringes i botilbud for udviklingshæmmede mennesker, belyses nærmere
- at brugen af tidsbestemte domme overfor udviklingshæmmede lovovertrædere nedbringes
- at der laves retningslinjer til det sociale system om, hvordan domme til kriminalpræventivt tilsyn eller anbringelse i institution skal effektueres i praksis
- at samarbejdet mellem retssystemet og det sociale system styrkes og formaliseres både før, under og efter der er faldet dom
- at retssystem, anklagemyndighed og politi tilbydes information om de amtslige samråd og om det sociale systems tilbud og muligheder
- at det forebyggende arbejde styrkes, for eksempel gennem et samarbejde mellem politi, Kriminalforsorg, amter og kommuner
- at der laves retningslinjer for samarbejdet mellem amter og kommuner i de tilfælde hvor begge parter er involveret omkring en lovovertræder
- at samarbejdet mellem bistandsværgerne og botilbudene styrkes og formaliseres
- at der sørges for supervision ved en psykolog til alle botilbud med dømte beboere, både til beboerne, til at supervisere i enkeltsager og til generel supervision af medarbejderne

- at alle medarbejdere på botilbudene tilbydes mere – og mere målrettet – efteruddannelse
- at der sættes fokus på udslusning, samt at udslusningsfunktionen styrkes.

KAPITEL 1 – PRÆSENTATION AF PARAGRAFFER OG AKTØRER

I dette kapitel beskrives de relevante paragraffer i Straffeloven i relation til udviklingshæmmede lovovertrædere. Derefter præsenteres de aktører, som er involveret under retssagen og når dommene effektueres.

Straffelovens paragraffer

Straffeloven bygger på den grundlæggende forestilling, at mennesker med udviklingshæmning ikke kan drages til ansvar for deres handlinger – de er ikke tilregnelige i strafferetlig forstand (Vestergaard, 1998).

Udviklingshæmmede lovovertrædere er derfor som udgangspunkt fritaget for straf. I stedet dømmes de til særlige foranstaltninger, hvis formål er at forebygge ny kriminalitet.

Udviklingshæmmede lovovertrædere dømmes efter Straffelovens §§ 16, 68 og 69.

Lovovertrædere, som ikke straffes

Straffelovens §16 beskriver hvilke lovovertrædere, der er fritaget for straf⁴:

- *”Personer, der på gerningstiden [...] var mentalt retarderede i højere grad” straffes ikke.*
- *”Personer, der på gerningstiden var mentalt retarderede i lettere grad, straffes ikke, medmindre særlige omstændigheder taler for at pålægge straf”*
- *”Tilsvarende gælder personer, der befandt sig i en tilstand, som ganske må ligestilles med mental retardering”.*

Som det ses, tales der i Straffeloven om ”mentalt retarderede” i højere og lettere grad. Det drejer sig om mennesker med en IQ under 70. Desuden tales der om mennesker i en tilstand, der kan ligestilles hermed. Det drejer sig om mennesker, hvis IQ er lidt højere – men som pga. fysiske eller sociale handicap alligevel samlet vurderes som ”mentalt retarderede” (Retslægerådet, 1990).

I nogle dele af Straffeloven er terminologien moderniseret, så der i stedet for mental retardering tales om ”udvidet psykisk handicap”. De mennesker, det hele drejer sig om, bruger ingen af disse begreber. Deres organisationer bruger begrebet ”udviklingshæmmede” – et begreb som derfor også anvendes i denne rapport.

I Straffelovens § 69 nævnes endnu en gruppe lovovertrædere, som kan fritages for straf:

⁴ Her fremhæves kun de personer, som er indbefattet i denne undersøgelse; nemlig udviklingshæmmede. Derudover nævner §16 *”Personer, der på gerningstiden var utilregnelige på grund af sindssygdom eller tilstande, der må ligestilles hermed”.*

- Personer, der på gerningstidspunktet befandt sig i en tilstand, der var "*betinget af mangelfuld udvikling [...] og som ikke er af den i § 16 nævnte beskaffenhed*".

Straffeloven taler her om mennesker, som i en intelligensmåling ligger mellem udviklingshæmning og "normal" begavelse. I denne rapport anvendes begrebet "sent udviklede" om disse mennesker i stedet for Straffelovens "mangelfuld udvikling".

De fleste steder i nærværende rapport bruges begrebet "udviklingshæmmede lovovertrædere" dog som tidligere nævnt om hele gruppen af dømte – både udviklingshæmmede og sent udviklede. Når der enkelte steder ses særskilt på enten sent udviklede eller udviklingshæmmede lovovertrædere, gøres der opmærksom på det.

Foranstaltninger, som idømmes i stedet for straf

Ifølge Straffelovens §68 kan lovovertrædere, som er fritaget for straf, dømmes til andre foranstaltninger. Det kan ske, hvis retten skønner, at foranstaltningerne kan forebygge nye lovovertrædelser. Foranstaltningerne er:

- Kriminalpræventivt tilsyn - eventuelt med vilkår om, at den dømte skal arbejde et særligt sted eller indgå i et bestemt behandlingsforløb. Det kriminalpræventive tilsyn varetages af amternes eller kommunernes socialforvaltninger.
- Anbringelse i institution på åben, lukket eller sikret afdeling.
- Der findes desuden en række mellemformer mellem tilsyn og anbringelse. De giver mulighed for at skærpe foranstaltningen uden en ny retssag. Eksempler er:
 - Tilsyn med mulighed for anbringelse i åben institution
 - Anbringelse i åben institution med mulighed for anbringelse i lukket sikret institution.

Foranstaltningerne kan skærpes, hvis den milde foranstaltning ikke vurderes at kunne forebygge ny kriminalitet. I nogle tilfælde siger dommen, at skærpelsen kan ske administrativt. Det vil sige, at det sociale system kan tage beslutningen om at skærpe foranstaltningen uden at involvere domstolene på ny.

Tidsubestemte domme

Tidsubestemte domme er domme, som ikke har en længstetid – dvs. en fast dato, hvor de ophæves. Indtil for nylig blev næsten alle udviklingshæmmede lovovertrædere idømt tidsubestemte domme.

I dag er der foretaget et delvist opgør med dette princip. Tanken bag den gældende lov er, at udviklingshæmmede lovovertrædere som har begået mindre alvorlig kriminalitet, ikke længere skal idømmes tidsubestemte straffe (Betænkning nr. 1372/1999 om tidsbegrænsning af foranstaltninger efter §68 og §69). I dag ser princippet i Straffeloven derfor – lettere forenklet – sådan ud:

- Hvis udviklingshæmmede lovovertrædere dømmes for kriminalitet, som ikke er personfarlig, er der en længstetid - en dato hvor dommen ophæves.

- Hvis udviklingshæmmede lovovertrædere får domme for personfarlig kriminalitet, er dommene også efter de seneste ændringer i Straffeloven tidsubestemte. I dag skal dommene dog senest vurderes efter fem år, og derefter mindst hvert andet år. Foranstaltningerne ophæves, når det skønnes, at den dømte ikke vil begå ny kriminalitet.

Materialet, der opsamlet i forbindelse med denne undersøgelse, viser, at langt de fleste domme til anbringelse gives for personfarlig kriminalitet, og derfor er tidsubestemte.

Områdets aktører

Fra en person med udviklingshæmning begår en lovovertrædelse, og indtil han eller hun er idømt en foranstaltning, er adskillige aktører, systemer og sektorer involveret. I dette afsnit gennemgås aktørene kort i den rækkefølge, de oftest bliver involveret.

Retssystemet

Politiet/anklagemyndigheden og domstolene fungerer principielt som ved alle andre sager. Der er dog forskelle:

- Hvis det kan få betydning for dommen, skal lovovertrædere underkastes en personundersøgelse og en mentalundersøgelse forud for retssagen (Retsplejeloven, §§ 808 og 809). Det sker altid, hvis der er mistanke om, at den sigtede er udviklingshæmmede. Udviklingshæmmede lovovertrædere dømmes nemlig efter særlige paragraffer, der fritager dem for fængselsstraf.
- Hvis udviklingshæmmede lovovertrædere skal anbringes i varetægt, sker det nogle gange i et fængsel. Men så vidt muligt anbringes udviklingshæmmede lovovertrædere ifølge politikredse- ne i såkaldt varetægtssurrogat. Det betyder, at den sigtede anbringes i et botilbud i amtligt regi (Lov nr. 257 af 8. juni 1978 om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v. med senere ændringer).
- Hvis der bliver tale om at dømme udviklingshæmmede lovovertrædere til anbringelse i institution, kan der beskikkes en bistandsværge (Straffeloven, §71, stk. 1). Bistandsværgens opgave under retssagen er at bistå den tiltalte. Hvis der falder dom til anbringelse, *skal* den dømte tilbydes en bistandsværge, hvis opgave bl.a. er at drage omsorg for, at foranstaltningen ikke varer længere end nødvendigt (Straffeloven, §71, stk. 2).

Kriminalforsorgen

Varetager personundersøgelsen af den sigtede. Kriminalforsorgen er desuden oftest repræsenteret i de amtslige samråd (se nedenfor).

Psykiatrien og Retslægerådet

Det er psykiatere, der gennemfører mentalundersøgelsen, som blandt andet fastslår om (og i hvilket omfang) den sigtede er udviklingshæmmede. Mentalerklæringen har betydning for, hvilke paragraffer der kan dømmes efter - og derfor også hvilken foranstaltning den udviklingshæmmede lovovertrædere kan idømmes. Tidligere blev mentalundersøgelserne efter lokale aftaler enten udført af en lokal

psykiater, på den lokale psykiatriske hospitalet afdeling eller på en retspsykiatrisk klinik. Ifølge en aftale mellem Justitsministeriet og Århus, Nordjyllands og Fyns amter skal alle mentalundersøgelser, som gennemføres i forbindelse med retssager, indenfor kort tid samles på fire retspsykiatriske afdelinger/klinikker i landet (Cirkulæreskrivelse af 03/05/2001 om gennemførelse af ambulante mentalundersøgelser i straffesager i politikredsene 23-54).

Når der er udfærdiget en mentalerklæring om en sigtet, kan domstolene efter anmodning fra anklager eller forsvarer forelægge den for Retslægerådet (Meddelelse nr. 5 af 20/12/2002 om behandlingen af straffesager vedrørende psykisk afvigende kriminelle og personer omfattet af straffelovens §70).

"Retslægerådets opgave er at afgive lægevidenskabelige [...] skøn til offentlige myndigheder i sager om enkeltpersoners retsforhold"

(Lov nr. 60 af 25. marts 1961 om Retslægerådet, §1)

Retslægerådet bliver bedt om at vurdere mentalerklæringen i ca. to tredjedele af de tilfælde, hvor der er gennemført en mentalundersøgelse i forbindelse med en retssag (retspsykiater Jens Lund, medlem af Retslægerådet, i *Information*, d. 3. april 2002). Rådets vurdering af en mentalerklæring kan få forskellige følger:

- Retslægerådet kan erklære sig enig i mentalerklæringen
- Retslægerådet kan være uenig i mentalerklæringens konklusioner og derfor bede den samme psykiater lave en ny mentalundersøgelse
- Retslægerådet kan bede en anden psykiater foretage den nye mentalundersøgelse.

På baggrund af sin undersøgelse anbefaler Retslægerådet, hvilken foranstaltning den pågældende person bør idømmes. Retslægerådets anbefalinger følges i langt de fleste tilfælde af dommeren (statsadvokat Karsten Hjort i *Information*, d. 3. april 2002).

Amterne

Når der er faldet dom til anbringelse, er det oftest amternes sociale systemer, som effektuerer anbringelsen. Amterne har pligt til at modtage udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse - eller til at betale et andet amt for at gøre det (Lov nr. 257 af 8. juni 1978 om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v. med senere ændringer⁵, samt Bekendtgørelse nr. 567 af 21. december 1979 om pligt til at modtage åndssvage lovovertrædere på bistandslovens døgninstitutioner for voksne med vidtgående fysiske eller psykiske handicap under amtskommunerne samt om særlige sikkerhedsforanstaltninger).

Amtet har desuden ofte tilsynsforpligtelsen, når der falder dom til kriminalpræventivt tilsyn. I andre tilfælde har kommunen tilsynsforpligtelsen. I enkelte tilfælde oplyser amtslige nøglepersoner, at tilsynet er delt mellem amtet og kommunen eller mellem amtet og Kriminalforsorgen.

⁵ De ændringer som har relevans for udviklingshæmmede lovovertrædere kan findes i "Lov nr. 274 af 15/04/1997 om ændring af straffeloven, retsplejeloven og lov om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg". Hovedsagelig drejer det sig om en modernisering af sprogbrug.

I 1986 foreslog "Udvalget vedrørende lukkede institutioner og alternative foranstaltninger" under Socialstyrelsen, at:

"[...] der i hver amtskommune samt i Københavns og Frederiksberg kommune nedsættes et samråd, der er tværfagligt sammensat, og hvis opgave det er til brug for anklagemyndighed og domstol at udtale sig vejledende om sanktionsformer for psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere."
(Udvalget vedrørende lukkede institutioner og alternative foranstaltninger, 1986)

I 2003 har næsten alle amter samlet og organiseret arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere i et tværfagligt samråd⁶. I denne undersøgelse har samrådene defineret deres opgaver som:

- At rådgive anklagemyndigheden i konkrete sager
- At levere en tværfaglig vurdering af den udviklingshæmmede lovovertræder og hans eller hendes behov
- At foreslå en relevant foranstaltning, inden der nedlægges påstand i sagen
- At finde konkrete botilbud i amtet, der kan modtage personer, som har fået dom til anbringelse
- At følge de dømte, når foranstaltningerne iværksættes
- Hvis der er idømt "tilsyn med mulighed for anbringelse" kan samrådet desuden administrativt beslutte, at en dømt skal anbringes – uden at involvere domstolene.

Der er to muligheder, når udviklingshæmmede lovovertrædere får dom til anbringelse i institution; et amtsligt botilbud eller institutionen Kofoedsminde:

- Når der gives dom til anbringelse i institution på åben afdeling, placeres de dømte i almindelige amtslige botilbud for voksne mennesker med udviklingshæmning i det amt, de kommer fra. Botilbudene er oprettet efter Servicelovens §92:

"Amtskommunen sørger for, at der er det nødvendige antal pladser i botilbud, der er egnet til længerevarende ophold til personer, som på grund af betydelig og varigt nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne har behov for omfattende hjælp i almindelige daglige funktioner eller pleje, omsorg eller behandling, og som ikke kan få dækket disse behov på anden vis."

Nogle amter har ét eller to botilbud, som er målrettet udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse. Andre amter benytter sig af mange forskellige botilbud - og atter andre amter satser på, at de dømte skal bo i eget hjem, men med meget tæt tilsyn.

- Når der gives dom til anbringelse i institution på lukket eller sikret afdeling, placeres de dømte (uanset hvor i landet de kommer fra) på den lukkede sikrede institution Kofoedsminde i Rødby (Rigsadvokaten, 1990).

⁶ Se Bilag 1 for faktuelle oplysninger om de amtslige samråd.

Uanset om de dømte anbringes i et amtsligt botilbud eller på Kofoedsminde, er formålet med foranstaltningen på kort og lang sigt at forebygge, at den dømte igen begår kriminalitet (Straffeloven, §68).

Kommunerne

Hvis dømte bor i et kommunalt botilbud eller i eget hjem, får kommunen ofte tilsynsforpligtelsen, hvis der gives dom til kriminalpræventivt tilsyn. Hvis der er givet dom til anbringelse på amtslige botilbud, deltager den kommunale sagsbehandler i handleplansmøder efter Servicelovens §111.

KAPITEL 2 – UDVIKLINGSHÆMMEDE LOV-OVERTRÆDERE I 2003

I dette kapitel tegnes et billede af udviklingshæmmede lovovertrædere med dom, som gruppen ser ud i 2003.

Antallet af dømte

Det kan skønnes, at der i 2003 i alt er 300-400 dømte udviklingshæmmede i Danmark⁷. Det er svært at vurdere, om antallet er stigende, faldende eller stabilt. Nogle amter og politikredse refererer en stigning. Andre melder om et fald. Og atter andre har ikke noteret nogle ændringer i antallet i de seneste fem år.

Forbrydelserne

En betragtelig del af de udviklingshæmmede lovovertrædere, som i øjeblikket har dom til anbringelse, har begået mere end én lovovertrædelse. Ifølge spørgeskemaundersøgelsen i de botilbud, hvor de dømte er anbragt, kan forbrydelserne opdeles i fire næsten lige store hovedgrupper:

- Sædelighedsforbrydelser
- Voldsforbrydelser (inkl. væbnet røveri)
- Brandstiftelse
- Ejendomsforbrydelser (tyveri og hærværk)

Omkring 80 % af de begåede sædeligheds- og voldsforbrydelser er af alvorlig karakter. Brandstiftelse er altid potentielt personfarlig. De domsanbragte udviklingshæmmede lovovertrædere har med andre ord overvejende begået forbrydelser af alvorlig og personfarlig (eller potentielt personfarlig) karakter.

Der er ingen samlede opgørelser over forbrydelser begået af udviklingshæmmede lovovertrædere som har dom til tilsyn. Men denne foranstaltning bruges mest ved mindre alvorlig kriminalitet, da domstolene altid skal vælge den mindst indgribende foranstaltning, som samtidig kan forebygge ny kriminalitet.

⁷ Udviklingshæmmede lovovertrædere registreres ikke særskilt i Danmark. I kriminalstatistikkerne optræder de i en kategori sammen med personer, der "på gerningstiden var utilregnelige på grund af sindssygdom", da de dømmes efter samme paragraffer i Straffeloven. Det skønnede antal ovenfor er fundet på baggrund af datamateriale fra nærværende undersøgelse kombineret med tidligere tilgængelige undersøgelser om emnet. Dels en undersøgelse foretaget af Center for Ligebehandling af Handicappede (Vikkelsø, 1998). Og dels en undersøgelse, der indgik i Straffelovrådets "Betænkning om tidsbegrænsning af foranstaltninger efter §68 og §69" (Straffelovrådet, 1999). I øjeblikket er en arbejdsgruppe under Amtsrådsforeningen ved at indsamle de nøjagtige data.

Foranstaltningerne

Det kan skønnes⁸, at:

- omkring en tredjedel af dømte udviklingshæmmede lovovertrædere har dom til anbringelse i institution. Det er omkring 110-120 personer.
- omkring to tredjedele har dom til tilsyn. Antallet kan skønnes at være 200-300 personer.

Dom til anbringelse

En forespørgsel til de amtslige botilbud, som har beboere med dom til anbringelse, giver dette billede af dommene:

- 85% af de personer, som i øjeblikket har dom til anbringelse, har en tidsubestemt dom. De skal dog ifølge de seneste ændringer i Straffeloven tages op til vurdering med fastsatte intervaller.
- Omkring to tredjedele af de personer, som i øjeblikket har dom til anbringelse, har en dom efter §16. Denne paragraf anvendes overfor udviklingshæmmede lovovertrædere.
- Den resterende tredjedel af de personer, som i øjeblikket har dom til anbringelse, har dom efter §69. Denne paragraf bruges ikke overfor udviklingshæmmede lovovertrædere, men omfatter blandt andet personer som er sent udviklede.

Placeringen af dømte med dom til anbringelse

I alt bor der udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse på knap 40 amtslige botilbud i landet⁹. Spørgeskemaundersøgelsen, som er foretaget i botilbudene i regi af denne undersøgelse, viser at disse lovovertrædere er spredt så meget, som det næsten er muligt:

- De 32 botilbud som deltog i spørgeskemaundersøgelsen, har tilsammen knap 100 beboere med dom.
- Kun 10 botilbud har mere end to dømte beboere. De resterende 22 botilbud har én eller to dømte beboere.

⁸ Tallene er baseret på datamateriale fra denne undersøgelse kombineret med tidligere tilgængelige undersøgelser om emnet (Vikkelsø, 1998 og Straffelovrådet, 1999).

⁹ Antallet er fundet gennem kontakt til samtlige amter.

En karakteristik af de dømte

I denne undersøgelse har dømte, ledere af botilbud samt andre amtslige nøglepersoner tilsammen bidraget til en karakteristik af udviklingshæmmede lovovertrædere med dom. De dømte er meget forskellige mennesker. Alligevel er der nogle træk, der er fælles for mange af dem. Næsten alle udviklingshæmmede lovovertrædere har komplekse problemer:

- En del dømte har psykiske problemer eller egentlige sindslidelser
- Mange dømte har svært ved at knytte og fastholde sociale kontakter og nære relationer
- Mange dømte har en meget socialt belastet baggrund præget af misbrug, vold, og lignende
- En større del af de dømte har ikke kontakt til pårørende.

Aktuelle ændringer i gruppens sammensætning

Der synes at være en tendens til, at sammensætningen i gruppen af udviklingshæmmede lovovertrædere er under forandring i øjeblikket. Ifølge politikredsene og amterne er der:

- flere lovovertrædere, som befinder sig i grænseområdet mellem udviklingshæmning og sen udvikling – eller som er sent udviklede
- flere unge udviklingshæmmede lovovertrædere
- flere udviklingshæmmede lovovertrædere med anden etnisk baggrund.
- flere udviklingshæmmede lovovertrædere med sindslidelser.

Det skal understreges, at der er tale om mindre ændringer i en gruppe, som i forvejen er lille. I spørgeskemaundersøgelsen svarede en fjerdedel af politikredsene ja til, at der i de seneste fem år var blevet flere udviklingshæmmede lovovertrædere med anden etnisk baggrund. Det samme antal politikredse identificerede hver af de andre ændringer i gruppen¹⁰.

Ændringerne i gruppen af udviklingshæmmede er dog også blevet påpeget både af amtslige nøglepersoner og ledere af botilbud. Her fremhæves især tendensen til, at flere lovovertrædere befinder sig i grænseområdet mellem udviklingshæmning og sen udvikling. Når amterne peger særligt på denne ændring, skyldes det, at den har størst betydning for deres praksis.

Ændringerne i gruppens sammensætning betyder ikke, at kriminalitetsbilledet er ændret. Ifølge politikredsene begår gruppen som helhed de samme typer lovovertrædelser som tidligere.

I det følgende gennemgås hver af de nævnte ændringer i gruppens sammensætning.

¹⁰ Flere politikredse understregede, at der var tale om et skøn, da man ikke registrerer udviklingshæmmede lovovertrædere særskilt.

Flere sent udviklede

En stadig større del af de dømte er enten sent udviklede eller befinder sig i det, aktørerne i feltet kalder grænseområdet mellem sen udvikling og udviklingshæmning.

Der er ikke nogen nem forklaring på denne udvikling. Når sent udviklede lovovertrædere i nogle tilfælde kan dømmes, som om de var udviklingshæmmede, er det fordi grænsen mellem sen udvikling og udviklingshæmning ikke kun drages ved en bestemt IQ. Også andre forhold spiller ind, når der laves en mentalerklæring, der placerer den sigtede i den ene eller den anden kategori. Det illustreres i dette citat fra Retslægerådet:

"Rådet måtte i første omgang overveje, hvorvidt A. kunne betragtes som åndssvag i lettere grad eller i en tilstand, der ganske må ligestilles hermed [...] eller om hun måtte opfattes som placeret i sinkegruppen [...]. Denne problemstilling præsenteres rådet ikke sjældent for. I vurderingen heraf vil Rådet lægge vægt på forhold som evnen til at klare sig socialt, personlighedstræk eller tilstedeværelsen af andre former for handicap [...]. Resultaterne af intelligensmålinger er naturligvis vigtige, men vurderingen af, om en person henføres til sinkegruppen eller til gruppen af lettere åndssvage beror på en helhedsvurdering" (Retslægerådet, 1990: 77)

Ifølge botilbudene savner de lovovertrædere, som befinder sig i området mellem sen udvikling og udviklingshæmning, meget ofte lige præcist *"evnen til at klare sig socialt"*, som Retslægerådet formulerer det i citatet ovenfor. Det er sandsynligvis grunden til, at de samlet vurderes (og dømmes) som personer, der på gerningstidspunktet *"befandt sig i en tilstand, som ganske må ligestilles med mental retardering"* (Straffeloven, §16).

Lederne af botilbudene med dømte beboere oplyser, at en stor del af disse lovovertrædere er tidligt og voldsomt følelsesmæssigt skadede. Det skyldes ofte den baggrund, som de dømte også selv beretter om: De kommer fra en meget svær social baggrund. Tilsyneladende er de dømte samtidig røget gennem hullerne i det sociale systems sikkerhedsnet - måske fordi de ikke har været tydeligt svagtbegavede som børn. De har typisk en lang og omskiftelig karriere af folkeskoler, specialklasser, skole- og børnehjem samt plejefamilier bag sig. I dag har de lovovertrædere ifølge lederne af botilbudene ofte massive psykosociale problemer. Desuden har en stor del af gruppen et alkohol- eller stofmisbrug.

Selvom disse lovovertrædere fra en samlet betragtning kan vurderes som udviklingshæmmede, mener en stor del af de amtslige aktører, at de amtslige botilbud hvor de anbringes, egner sig dårligt til dem. Botilbudene er ikke målrettet denne gruppe. Og når den samlede beboergruppe er uhomogen, fordi den både rummer udviklingshæmmede og sent udviklede lovovertrædere, bliver det endnu sværere at tilrettelægge et tilbud, som tilgodeser alles behov¹¹.

Flere unge

En anden aktuell tendens er, at der bliver flere udviklingshæmmede lovovertrædere, som er mellem 15 og 18 år. Ifølge amterne er også de unge ofte sent udviklede eller lige på grænsen mellem sen udvikling og udviklingshæmning. Desuden har de ofte en meget svær social baggrund. Ifølge amtslige nøglepersoner på området kan de unge lovovertrædere deles i to grupper:

¹¹ Denne problemstilling uddybes i rapportens kapitel 7, "Praksis omkring anbringelsesdomme".

- Den første gruppe har været kendt i det amtslige sociale system som børn. Dels på grund af deres behov for specialundervisning, specialskole e.l. Dels på grund af deres belastede baggrund. De unge fra denne gruppe vælger typisk socialforvaltningernes tilbud fra, når de fylder 18.
- Den anden gruppe består af unge, som aldrig tidligere har gjort brug af særlige amtslige eller kommunale tilbud. Først ved mentalundersøgelsen i forbindelse med lovovertrædelsen viser de sig at være let udviklingshæmmede eller sent udviklede.

Alt i alt unge, som når de får en dom, enten ikke har nogen erfaring med de sociale tilbud, eller som har dårlige erfaringer. Det betyder, at det kan være meget svært for personalet på botilbudene at motivere de unge lovovertrædere til at indgå i botilbudenes praksis og aktiviteter.

Flere med anden etnisk baggrund

Ingen botilbud har nævnt, at denne stigning har betydning for deres praksis. Og politikredsene fremhæver, at andelen af dømte med anden etnisk baggrund, på trods af stigningen, ikke modsvarer andelen af mennesker med udviklingshæmning med anden etnisk baggrund i Danmark i øvrigt.

Flere sindslidende

Ifølge amterne er andelen af udviklingshæmmede lovovertrædere, som har sindslidelser eller svære psykiske problemer, større end blandt mennesker med udviklingshæmning generelt. Og antallet er stigende. Det øger behovet for en psykologisk og psykiatrisk ekspertise.

Opsummering – udviklingshæmmede lovovertrædere i 2003

Udviklingshæmmede lovovertrædere er en lille, uhomogen og spredt gruppe. Der skønnes at være i alt 300-400 udviklingshæmmede lovovertrædere med dom. Heraf har omkring en tredjedel dom til anbringelse, og to tredjedele har dom til kriminalpræventivt tilsyn. En stor del af gruppen har en svær social baggrund og komplekse sociale og psykiske problemer. Aktuelt synes sammensætningen i gruppen at være under forandring. Der bliver flere som befinder sig i grænseområdet mellem udviklingshæmning og sen udvikling – eller som er sent udviklede.

KAPITEL 3 – DE DØMTE HAR ORDET

I dette kapitel får en række udviklingshæmmede lovovertrædere med dom ordet. Udsagnene stammer fra interview, hvor de dømte har fortalt om deres oplevelser af hele forløbet, fra tiden før de begik kriminalitet og frem til i dag. Kapitlet er bygget kronologisk op:

- Først fortæller de dømte om at komme fra en svær social baggrund præget af svigt - også fra velfærdssystemernes side. Om at have svært ved at sige nej. Og om at kriminalitet kan være et "råb om hjælp".
- Dernæst berettes om mødet med retssystemet. Om at have svært ved at forstå, hvorfor, hvornår og hvordan dommene ophæves eller ændres.
- Efterfølgende fortæller de dømte om at være dømt til anbringelse på institution eller til kriminalpræventivt tilsyn. Om hvordan det opleves at være idømt en dom på ubestemt tid. Om hverdagen med en dom. Og om at have tætte relationer til personalet.
- Afsluttende giver de dømte deres bud på, hvad der kunne hjælpe dem til ikke at begå ny kriminalitet.

Om at komme fra en svær social baggrund

Næsten alle de dømte, som er blevet interviewet kommer fra en svær social baggrund. De har haft en turbulent opvækst, hvor de skiftevis har boet hos deres forældre, hos plejefamilier og på børne- eller skolehjem. Næsten alle har oplevet omsorgssvigt i deres familier:

"Jeg boede med min mor og far, til jeg var fire-fem år. Så kom jeg på børnehjem, fordi det ikke gik så godt derhjemme. Så har jeg været hjemme et års tid for at prøve... men så kom jeg på børnehjem igen. Men ikke det samme sted. Og så da jeg var tolv, kom jeg på skolehjem og der var jeg i tre år." (Domsanbragt¹²)

"Jeg kom på skolehjem som syvårig – og grunden var, at jeg havde ... jeg var adfærdsvanskelig. Jeg gik først i børnehave og i skole og der blev jeg simpelthen mobbet. Jeg kunne ikke skrive, og så fordi min mor og far var alkoholikere og er det stadigvæk. Det er først gået op for mig de seneste år, at de er alkoholikere. Det har jeg aldrig vidst, at de var." (Domsanbragt)

De fleste af de dømte har gået i en lang række skoler. Typisk er de startet i almindelige folkeskoler, har været gennem forskellige specialklasser, er derefter blevet flyttet til erhvervsskoler eller særlige efterskoler:

"Jeg gik i en almindelig folkeskole i syv år. Det gik meget dårligt. Jeg gik i en specialklasse, når det var... Resten af tiden var jeg inde i klassen. Så kom jeg på efterskole. Der gik jeg i et år, så savnede

¹² Domsanbragt = lovovertræder, som har dom til anbringelse i institution på åben eller lukket/sikret afdeling – dvs. i et amtligt botilbud eller på Kofoedsminde.

jeg min mor og far. Så kom jeg på en anden efterskole, som var tættere på. Så blev jeg smidt ud på grund af, at jeg kom op og slås. Og så flyttede jeg til en anden efterskole for ordblinde."
(Domsanbragt)

Om hvad der har ført til kriminalitet

De dømte er blevet spurgt om, hvorfor de selv mener, at de har begået kriminalitet. Svarene ligner hinanden og kan opdeles i disse fire kategorier, som uddybes bagefter:

- De dømte har været udsat for overgreb og svigt i deres opvækst
- De har følt sig presset eller lokket af andre i deres omgangskreds
- De har manglet hjælp og støtte i en svær situation
- Kriminaliteten har ikke haft nogle konsekvenser for dem.

Når man er blevet udsat for overgreb og svigt

Flere af de interviewede har været udsat for gentagne svigt eller overgreb i opvæksten. De oplever selv, at det kan have været en af årsagerne til deres kriminelle handling:

"Og så var der sket noget i min fortid, hvor min fars kammerat gjorde nogle voldsomme ting på mig, da jeg var barn. Det sad ligesom i baghovedet, når jeg var sådan meget sur. Så kom det lige i hovedet."
(Domsanbragt)

"Da min far fandt ud af, hvad jeg havde gjort, gav han mig røvfuld, selvfølgelig. Det følte jeg var lidt voldeligt. Han slog mig med livremmen. Det har jeg fået, siden jeg var tre et halvt år. Også hvis det var mine søstre, der havde gjort noget, så var det mig, der fik."
(Domsanbragt)

Når man ikke kan sige nej

Mange dømte oplever, at deres kriminelle handling skyldes, at de har været udsat for gruppepres, er blevet lokket eller har valgt de forkerte venner:

"Der var en, der lokkede mig til det. Det er hans skyld, at jeg fik dom. Det var ikke mig selv, det var ham derovre, der lokkede mig til det"
(Domsanbragt)

"Jamen, jeg lavede jo de bræk på grund af, at jeg ikke kunne sige nej. Jeg er en tøsedreng... De andre gange var jeg også under pres. De andre sagde: "Du skal ikke være en tøsedreng, og du skal vel også ryge hash og tage speed og tage coke og ..."."
(Anbragt i varetægtssurrogat¹³)

¹³ Anbragt i varetægtssurrogat = lovovertræder som er anbragt i varetægt i et amtsligt botilbud, mens sagen efterforskes.

"De fleste jeg kender, de er jo nogle 'toskige' [tåbelige – red.] mennesker, de skulle nok have været skiftet ud... Men hvis man flytter, så render man bare ind i nogle andre mennesker. Jeg kan ikke rigtigt finde ud af det der."

(Tilsynsdømt¹⁴)

Når man ikke får hjælp

En stor del af de dømte fortæller, at de begik kriminaliteten i en situation, hvor de havde brug for hjælp - og ikke fik den. De oplever selv, at kriminaliteten skete i desperation, og var et råb om hjælp:

"Så fik jeg dom til tilsyn – men næste gang ville de få mulighed for at anbringe mig på institution. Hende fra amtet var ude en gang om ugen. Og så fik jeg en krise, fordi min kæreste og jeg skulle flytte i en anden lejlighed. Vi troede, vi havde fået en, men så gik det ikke alligevel, og det kan godt give nogle stressmomenter. Og så gik det galt. Nede i et kælderrum... Der var ikke nogle, der opdagede det i første omgang, jeg var ikke engang til afhøring. Jeg prøvede at få fat i min tilsynsperson for at fortælle hende om det – men hun var syg eller på ferie eller havde ikke tid... Og efter en måned kunne jeg ikke mere og så gik det galt igen. Jeg satte ild på et udhus. Det var et råb om hjælp."

(Domsanbragt)

"Om min kriminalitet kunne have været undgået? Ja, hvis jeg havde fået mere hjælp fra hjemmesygeplejersken. Da havde jeg virkelig brug for nogen. Jeg skulle have haft noget mere... Og så skulle jeg have haft en psykolog. Jeg gik hjemme og jeg så ikke andre end min mor og far og min tidligere kæreste og så... mit barn."

(Domsanbragt)

"På det tidspunkt havde jeg en bistandsværge, fordi jeg var under det der Evnesvage... Ham ringede jeg til og sagde, at jeg havde problemer med de der narkofolk. Men han grinte bare. Jeg ringede også til politiet, men de sagde, at de ikke havde tid til at ligge og bøvl med det. Da de så kom og hentede mig, efter at jeg havde... Jamen altså, der blev sagt, hvorfor jeg ikke havde ringen om hjælp."

(Domsanbragt)

"Jeg stod helt alene med problemet. Jeg har ikke nogle. Jeg har ikke haft kontakt med min familie i mange år. Jeg spekulerer ikke så meget på det – vi kom alligevel ikke så godt ud af det. Og hvis man ikke kan bruge dem til noget, så... så vil jeg hellere klare mig selv."

(Domsanbragt)

"Så da jeg var 18, da boede jeg ikke længere i familieplejen. For dem der havde det, de skulle skilles. Hvad der skulle til, for at jeg ikke havde gjort det, jeg gjorde? Det var måske, at mine forældre ikke var blevet skilt. Det er jo mange år siden, men det havde nok hjulpet. Og så skete det i familieplejen også – dem kunne jeg også snakke med om alt."

(Tilsynsdømt)

¹⁴ Tilsynsdømt = lovovertræder som er dømt til kriminalpræventivt tilsyn.

Når der ikke er nogle konsekvenser

I et enkelt tilfælde fortæller en dømt, at mindre alvorlig berigelseskriminalitet er fortsat, fordi han oplevede, at der ikke var nogle konsekvenser:

"Politiet tog mig ind til afhøring, nogle gange i håndjern, nogle gange sagde de: "Du kan bare lige selv gå derop". Og så blev jeg mentalundersøgt og blev erklæret uegnet til fængselsdom og så ... Ja, så skete der jo ingenting, og så tænkte jeg: "Jeg kan da lige så godt blive ved, der sker jo ingenting. Jeg kommer bare derind og så sover jeg en nat i fængsel, og så siger jeg, at jeg har gjort det, og så kommer jeg ud igen dagen efter"."
(Tilsynsdømt)

Om mødet med retsvæsenet

De fleste dømte lægger vægt på, at blive behandlet ordentligt i retssalen. For mange er det tilsyneladende vigtigere end at forstå, hvad der sker:

"Jeg har mødt dommeren før. Han sagde bare "Hej med dig". Han kunne også huske, hvad jeg hed. Den første gang var dommeren også sød og rar. Jeg forstod godt, hvad han sagde."
(Anbragt i varetægtssurrogat)

"Jeg havde en forsvarer. Dengang talte jeg kun det grønlandske sprog. Jeg forstod ikke, hvad han sagde. Men det var godt nok."
(Domsanbragt)

"Forsvareren, ham fik jeg bare. Men så skiftede jeg til en, som min far valgte. Ham var jeg godt tilfreds med. Men jeg snakkede kun med ham i telefonen, fordi der var lidt langt fra Jylland til Kofoedsminde - det var, mens min dom blev færdig og det der. Men jeg ville da godt have haft, at han kom derned en gang, så han kunne se det sted. Da jeg skulle i retten, var første gang, jeg så ham."
(Domsanbragt)

En enkelt af de dømte fortæller, at han fik forklaringer i retssalen:

"Jeg fik tidsubestemt straf. Jeg spurgte, om der ikke var alternativer i stedet for fængsel – og så fortalte de mig om det her. Jeg vidste ikke, hvad tidsubestemt var, det var jeg ikke klar over. Det fik jeg så forklaret."
(Domsanbragt)

Om varetægt

De dømte, som har siddet i varetægt, har næsten alle været i varetægtssurrogat i et botilbud. Flere er kritiske overfor varetægten - argumentet går dog typisk ikke på stedet, men på ventetiden. Det kan være svært at forstå, hvad man venter på:

"Men denne her gang synes jeg, at dommeren er for langsom. Jeg har siddet her halvanden måned og går bare og venter på den skide dom. Og alle mulige skal blandes ind i... Handicapstyrelsen

skulle pludselig også - hvad skal de?! Og jeg blev mentalundersøgt og hende pigen sagde, at jeg var... at sådan én der sætter ild på, sådan er jeg ikke."

(Anbragt i varetægtssurrogat)

En af de interviewede, som på interviewtidspunktet sad i varetægtssurrogat, husker tilbage på den ene nat, hvor han sad i varetægt i et fængsel:

"De ville have, at jeg skulle sidde tre til fem måneder i et spjæld som handicappet – og det kunne jeg jo ikke holde ud, det har jeg jo aldrig prøvet. Jeg var der én nat, så fik min forsvarer mig ud. Jeg kan jo ikke holde det ud, jeg bliver så rastløs. Hvis jeg... jeg ville have taget en overdosis."

(Anbragt i varetægtssurrogat)

Om den løbende vurdering af dommen

Undersøgelsen viser, at 85% af udviklingshæmmede lovovertrædere, som har dom til anbringelse på institution, har tidsbestemte domme. Det betyder, at dommen ikke har en længstetid - at foranstaltningen fortsætter, indtil det vurderes, at den dømte ikke vil begå ny kriminalitet. De tidsbestemte domme tages op til vurdering med faste intervaller.

Mange dømte ved præcist, hvilken dato deres dom skal tages op til vurdering igen. De fleste er desuden meget bevidste om, hvad deres dom kan ændres til næste gang - hvis den bliver mildnet:

"Jeg har den der dom med mulighed for lukket. Hvis jeg får domsændring næste år, så må jeg komme til udlandet. Næste gang der hedder den tilsyn med mulighed for institution."

(Domsanbragt)

Mange dømte har dog svært ved at forstå processen, hvor det løbende vurderes, om foranstaltningen skal opretholdes, ændres eller ophæves. En del dømte oplever, at de er blevet lovet, at der vil ske domsændringer. De har tilsyneladende svært ved at forstå den abstrakte tankegang, at *hvis* de handler på en bestemt måde, *så* kan dommen ændres. De føler sig svigtet, hvis den omtalte ændring ikke sker:

"Dommeren sagde også til mig engang, at hvis jeg skal flytte til Grønland engang, så skal jeg først flytte ud i lejlighed et eller to år alene for mig selv først. Jeg skulle flytte sidste år, men det gjorde jeg ikke – så blev jeg gal på personalet."

(Domsanbragt)

Nogle af de dømte er (eller har været) idømt domme, der giver amtet mulighed for at skærpe foranstaltningen uden at involvere domstolene:

"Lige for nylig er dommen lavet om, så den kun hedder dom til anbringelse. Der er ikke længere det med, at de kan komme mig på lukket sikret, bare fordi jeg giver personalet et lille dask."

(Domsanbragt)

Umiddelbart kan citatet læses som mangel på empati hos den dømte; som manglende forståelse for, at ens egen adfærd kan skade andre. Men citatet kan også forstås som et udtryk for frustration over

at leve i usikkerhed. De dømte oplever det som urimeligt, at deres adfærd *kan* få konsekvenser - fordi de ikke ved, *om* den får det.

Om tidsubestemte domme

85% af de domsanbragte har dom på ubestemt tid. De fleste dømte oplever tidsubestemtheden som psykisk belastende:

"Jeg synes, at strafudmålingen ubestemt tid lyder streng, og den kan godt knuse mennesker fuldstændig. Jeg kan jo sidde her for altid. Jeg kan sidde 20 år. Jeg aner ikke, hvor længe jeg skal sidde her. Hvis man nu sagde dom til anbringelse i for eksempel tre år - og så tog den op hvert år derefter, og se om den virkede og forlænge den. Så havde man noget at rette sig efter. For andre er det jo maksimalt 16 år."

(Domsanbragt)

"Jeg var cirka tyve, da jeg fik dom, og den hænger jeg på endnu i dag. Det er nitten år. Jeg har ikke lavet noget siden. For fem år siden fik jeg dommen lavet om, og jeg bøvler med at få resten væk nu. Jeg har selv henvendt mig til statsadvokaten direkte, for jeg synes ikke, at det her kan være rigtigt mere. Jeg vil have at vide, hvordan det ser ud fremover, så jeg har noget at rette mig efter."

(Domsanbragt)

Tidligere undersøgelser viser, at udviklingshæmmede lovovertrædere med tidsubestemte anbringelsesdomme gennemsnitligt er anbragt længere tid, end hvis de havde fået en almindelig fængselsdom for en tilsvarende forbrydelse (Vikkelsø, 1998).

Om at have dom – på godt og ondt

Næsten alle de interviewede drømmer om, at deres dom bliver ophævet. Samtidig har en del mennesker med udviklingshæmning svært ved at tænke abstrakt. De har derfor på visse områder vanskeligt ved at forestille sig en dagligdag uden den dom, de har i dag:

"Der er mange ting, der er anderledes, end hvis jeg ikke havde en dom. For så havde jeg ikke mine tre timers udgang, så kunne jeg bare tage af sted. Men hvis jeg ikke var her, så kunne jeg heller ikke være på ferie i udlandet om to-tre år. For om to-tre år, så bliver dommen måske lavet om, så jeg kan tage med til Mallorca eller Marokko eller noget"

(Domsanbragt)

Om samværet med medbeboerne

Samværet mellem de domsanbragte er meget vigtigt - både når det fungerer og når det ikke gør:

"Det bedste ved at være her, det er simpelthen kammeraterne. Det er det. Sådan har det ikke været hele tiden. For eksempel sidste år skete der så meget. Men efter vi har fået nye beboere her - vi har det bare skidegodt sammen."

(Domsanbragt)

For de dømte, som bor i et botilbud med en meget uhomogen beboergruppe, kan det være svært at få (eller at ønske sig) et socialt samvær med de andre beboere. Flere af de dømte, som befinder sig i grænseområdet mellem sen udvikling og udviklingshæmning, oplever sig selv som tættere på personalet end på medbeboerne:

"Jeg har sgu ikke lyst til at være sammen med de andre. Jeg spiller kort med personalet eller... Dem, jeg bor sammen med, er ikke mine venner."

(Anbragt i varetægtssurrogat)

"Jeg bruger ikke så meget tid sammen med de andre. Jeg har venskaber ude i byen, det har jeg sgu, jeg er kommet lidt ind i lokalsamfundet. Her snakker jeg mere med personalet. Jeg har det med... Jeg skal ikke være her så meget længere, så jeg har valgt at... De arbejder jo på, at jeg skal flytte fra ... til et sted hvor jeg skal være mig selv – altså her i området."

(Domsanbragt)

Om personalet

Når man har nogen at tale med

De dømte lægger stor vægt på kontakten til de ansatte på botilbudene. Lederne af botilbudene fortæller, at en af de ansattes centrale opgaver er at skabe stabile og langvarige relationer med de dømte. De dømtes udsagn understøtter, hvor vigtige disse relationer er:

"Mine faste holdepunkter er min kontaktperson – ham er jeg utrolig glad for, det er mine forældre også. Jeg snakker med ham, han forstår mig og han tager mine problemer alvorligt."

(Domsanbragt)

De dømte fortæller næsten samstemmende, at dialog og samtaler med kontaktpersoner - eller andre ansatte, som de dømte har et godt forhold til - har gjort en forskel:

"Der er sket noget, for da jeg kom her, da sad min mund ikke så pænt som nu, og jeg smækkede meget med alle dørene. Jeg sagde ikke så meget, men jeg tænkte meget. Jeg gør det endnu, men ikke så meget. Nu har jeg det sådan, at personalet er bare så dejlige, for nu - hvis min mund hænger helt dernede, og jeg er ked af det eller sur - så kommer de og spørger. Og hvis jeg ikke vil sige noget, og lukker mig inde, som jeg tit gør, så siger de "Vi kommer om ti minutter og spørger igen". Og én gang til, hvis jeg ikke vil sige noget. Og så render de hele tiden og bliver ved..."

(Domsanbragt)

"Jeg har samtaler med min kontaktperson. Det er godt. Det hjælper mig, synes jeg. Det er vist tre måneder siden, vi startede. Det er godt. Vi har for eksempel kørt en tur i bilen og snakket, eller taget til stranden. Vi har også fået sådan et sanserum ovenpå deroppe. Det hjælper, fordi vi får åbnet op om tingene - det hjælper, tror jeg."

(Domsanbragt)

"Engang var jeg farlig, men ikke så meget mere. Det er svært at fortælle om. Jeg ved ikke, hvorfor jeg gjorde det. Personalet hjælper mig med sådan nogle ting. Hjælper mig... ved at snakke om ting engang imellem."

(Domsanbragt)

Når man får støtte til praktiske forhold

Også de, der har dom til tilsyn, lægger vægt på samtalerne med den tilsynsførende. Samtidig fremhæves det, at den tilsynsførende kan hjælpe med praktiske forhold, som den dømte ikke kan klare alene:

"Min kontaktperson styrer pengene 100% og hun taler også med mig. Jeg har det skidegodt med det, for jeg er blevet bedre til at styre det der med værtshuse og den slags. Det kan være svært. Men det er jo ikke hendes skyld det hele, at det er blevet bedre. Det er også mig selv, der har sagt "Det kan ikke blive ved med at vare". Jeg kunne vel nok klare mig uden hende, hvis jeg kun kunne hæve penge for en uge ad gangen. Men ikke hvis jeg fik det hele på en gang. Det tror jeg ikke."

(Tilsynsdømt)

Når man har brug for opsyn

Enkelte dømte har brug for relativt tæt opsyn resten af deres liv for at undgå, at de begår kriminalitet igen. Nogle af disse dømte har selv indset dette - eller har i hvert fald lært at formulere det:

"Helt ud kommer jeg aldrig. Jeg bliver boende på institution. Men sommetider ønsker jeg mig lidt mere frihed end det, jeg har. Mit mål er at komme på åben afdeling. Jeg ved, at der er opsyn, og jeg tror ikke, jeg kunne gøre det, som jeg gjorde, en gang til. Nu får jeg jo piller for at slappe af og jeg skal have personale rundt om mig resten af livet. Hvis jeg kom til at bo alene, det kunne jeg ikke klare, der ville måske ske det, at jeg..."

(Domsanbragt)

Når der er personaleskift

De dømte fortæller, at det kan være svært, hvis der er udskiftning i personalegruppen:

"Personalet skifter noget – og det er lidt for meget af det gode. Det kan jeg også mærke på de andre, de er lidt utrygge. Og hvis man har fået tillid til noget personale og så lige pludselig, så skifter de og så skal man til at knytte sig til nogle andre. Og for mig tager det lang tid at lære nogle at kende. Jeg skal jo lige vide, hvem de er – og så finder jeg bare andre veje i stedet... Man føler sig ligesom at være i et bur, sådan som det foregår. Og det er på en måde lidt for træls. Jo, jeg ville vældig gerne have, at personalet var mere faste."

(Domsanbragt)

Nogle dømte udtrykker, at de gerne selv ville have indflydelse på, hvem der bliver deres kontaktperson eller tilsynsførende:

"Der er andre, jeg ikke så godt kunne lide. Men det finder jeg mig bare i – jeg har jo dom – og det er jo noget lort, jeg selv har lavet. Men hvis der kommer en ny, så ville der nok blive noget koks. Men så ville jeg måske selv kunne være med til at finde en ny..?"

(Tilsynsdømt)

I det følgende citat overdriver den dømte personaleudskiftningen på det botilbud, hvor han er anbragt. Men det eksakte antal nyansatte er egentlig underordnet. Netop gennem overdrivelsen fortæller den dømte ret præcist, hvad personaleskift kan betyde:

"Nogle har jeg det godt med, nogle ikke. Jeg tror, vi har rundet 85 ansatte hernede i det sidste år. Der er to fast hernede, som holder kampen ud. Jeg har det sådan, at jeg skal først lære folk at kende."

(Domsanbragt)

Om hverdagen i botilbudene

De domsanbragte har ofte en meget struktureret hverdag. De ved præcist, hvordan dagens og ugens program ser ud:

"Jeg sætter vækkeuret til tyve minutter i syv. Og så står jeg op klokken halv otte og gør mig pænt i stand og spiser morgenmad, smører madpakke - og klokken otte går jeg på arbejde... Jeg er der fra otte til tre - jeg spiser derovre. Men om tirsdagen har jeg hjemmedag. Fra tre til kvart i fire skal jeg gå i bad, gøre rent på mit værelse, lægge tøj til vask. For klokken fire tjekker personalet mit værelse. Men jeg kan nemt nå at slappe af alligevel."

(Domsanbragt)

"Jeg spiser morgenmad og så arbejde på værkstedet. Jeg sejler kajak hver mandag... Tirsdag gør jeg rent, onsdag pakker jeg kasser, torsdag er jeg i en børnehave og fredag gør jeg rent igen."

(Domsanbragt)

De dømtes hverdag ligner i vid udstrækning hverdagen på mange andre botilbud for mennesker med udviklingshæmning: De har en ugentlig hjemmedag, men ellers går de på arbejde hver dag enten på botilbudet eller i et eksternt dagtilbud. De dømte beskæftiger sig ofte - ligesom ikke-dømte brugere af dagtilbud - med varierende aktiviteter i løbet af dagen eller ugen. Arbejdet er meget vigtigt for dem. Det giver dagen indhold, og desuden giver det en følelse af normalitet:

"Jeg arbejder tre-fire timer hver dag. Cirka klokken ni møder jeg på det værksted, som er tilknyttet her. Jeg laver alt muligt praktisk. Det er ikke træning: Man går på arbejde og går hjem som alle andre normale mennesker."

(Domsanbragt)

Det er ikke kun det daglige program, som er meget struktureret. Også de individuelle aftaler om, hvad den enkelte dømte må og ikke må ligger i faste rammer. Det er en del af de dømte tilfredse med:

"Først måtte jeg ingenting. Så halvandet år efter dommen måtte jeg være tre timer uledsaget, men halvanden time udenfor området. Og så videre. Nu mangler jeg kun den sidste halve time udenfor området. Jeg har det fint med de moduler. De er bygget op som et bjerg: Hvis jeg gør noget som helst, så ryger jeg helt ned igen – det er rart, at man ved, hvad man skal"

(Domsanbragt)

Om det virker?

En del af de interviewede oplever, at foranstaltningen virker – i den forstand, at de får en støtte, som de har behov for, og som vil betyde, at de ikke gentager deres kriminelle handling:

"Jeg får støtte fra personalet. Det kan jeg mærke, det hjælper. Bare på de fem år har det gjort meget. Hvis jeg var kommet ud for fem år siden, så havde jeg gjort det igen, lavet ny kriminalitet. Hvornår jeg kan komme ud? Ikke endnu, det er jeg ikke klar til."

(Domsanbragt)

Andre mener ikke, at foranstaltningerne virker optimalt. En af de dømte forslår samfundstjeneste i stedet:

"Jeg ville gerne komme hjem hertil hver aften, men så komme ud hver dag. Ingen får noget ud af at komme i spjældet. Lige så snart man kommer ud af spjældet, så kommer man ind igen. Jeg synes samfundstjeneste, det er da en bedre måde. Så kunne jeg flytte i en lejlighed og så lave noget arbejde, som var samfundstjeneste. Eller jeg kunne bo her og så passe det ved siden af... jeg synes, det her er for hårdt. Man må næsten ikke noget, personalet står hele tiden og..."

(Anbragt i varetægtssurrogat)

I den modsatte grøft er der nogle af de dømte, som faktisk er af den mening, at foranstaltningerne hjælper. Ikke qua den socialfaglige indsats, men derimod qua det, som en sådan foranstaltning netop ikke må være: en straf. Det er tankevækkende, at en stor del af de interviewede omtaler og oplever foranstaltningerne som en straf. Et af argumenterne for, at udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes foranstaltninger på ubestemt tid er jo netop, at mennesker med udviklingshæmning ikke forstår sammenhængen mellem en straf og den kriminelle handling, de har begået. Interviewene viser tydeligt, at dette for nogle dømtes vedkommende er en misforståelse:

"Jeg havde det skidt med, at jeg havde lavet de ting. Jeg havde det ad helvede til. Det har man jo. Det har jeg jo stadig."

(Anbragt i varetægtssurrogat)

"Jeg er færdig med at begå kriminalitet – og medicinen var den her dom. Den har rystet mig ufatteligt meget. Jeg er ikke så nem at lokke mere. Jeg ved, at har man sådan en dom her og laver ny kriminalitet, så kan man få en overbygning, der giver mulighed for at anbringe på psykiatrisk hospital. Eller man kan blive flyttet til lukket afdeling på Kofoedsminde. Sidder man der, så er det sgu nok lige meget, hvad man gør – der går rigtig mange år, før man kommer ud. Jeg kæmper for at komme ud herfra. Jeg prøver at opføre mig pænt og lade være at stikke af."

(Domsanbragt)

"Jeg har større frihed nu, da jeg er kommet på åben afdeling. Men hvis jeg var faldet i vandet, så ville jeg have lukket mange ting undervejs. Men den tendens har jeg ikke. Det taler jeg tit med personalet om: Jeg skal ikke nyde noget af at falde i vandet, det er en dyr lærestreg det her..."

(Domsanbragt)

Om hvad der kan forhindre ny kriminalitet

De dømte har mange og meget konkrete bud på, hvad der kan forhindre, at de begår ny kriminalitet, når den aktuelle dom ophæves. Nogle har prøvet det før, og har derfor prøvet at savne noget. Andre har ikke været dømt før, men har alligevel meget præcise ideer om, hvad de har behov for i en udslusningsperiode og på længere sigt.

Alle siger de stort set det samme: Der skal være nem adgang til støtte. Altid - men især i akutte og pressede situationer. Dermed siger de dømte også, at de ofte selv er klar over, hvornår det er ved at gå galt. Og at de selv kan finde ud af, hvor meget og hvilken støtte de har behov for i hvilke situationer.

Når man mangler støtte

Nogle af de dømte har haft en eller flere domme, før den, de har nu. En tidligere domsanbragt beretter om dårlige erfaringer med udslusning, da dommen blev ophævet. Årsagerne var tilsyneladende dårligt samarbejde mellem de involverede aktører og manglende støtte til den tidligere dømte:

"Jeg... man ... Det gik ikke godt, da jeg kom ud fra den første dom. Det var fordi kommunen ikke... Alt var i orden, alle papirerne, men så gik der fjorten dage, så var det hele væk. Der var ingen, der gad hjælpe mig – jo, mit værksted, men de kan jo ikke tage mine problemer. Jeg skulle bo et sted, det havde de ordnet, som var langt ude på landet. Jeg kunne ikke engang finde det. Der var ingen, der ..."

(Anbragt i varetægtssurrogat)

Når man får den nødvendige støtte

De dømte siger enslydende, at der skal være nem adgang til støtte - altid. For nogle er det ensbetydende med, at bo i et botilbud. For andre er det nok at have et sted eller et menneske, man altid kan komme i kontakt med:

"Jeg kommer ikke ud endnu. Det er jeg ikke klar til. Men bofællesskaber og sådan noget, det kunne jeg godt tænke mig senere. Hvor der er personale, der støtter mig. Lige det første år. Så gider jeg ikke have det længere. Men man har jo den der værge. Min, hun kunne for eksempel komme op til mig en gang om ugen og høre, hvordan det gik."

(Domsanbragt)

"Jeg har jo også været i et kommunalt bofællesskab ... Det var noget udslusning. Men jeg har lært, at det er bedre med det amtslige botilbud end det kommunale. Det kommunale - det kan jeg ikke med. Der er ikke noget personale altid... Her er der altid nogen."

(Domsanbragt)

"Når jeg får lejlighed selv, kan jeg godt klare mig, for der får jeg også kontaktpersonale."

(Domsanbragt)

"Hvis jeg boede i min egen lejlighed, ville jeg da godt have, at der var nogle der kom, tilsyn eller noget. Nogle ting skulle man nok have støtte i... Allerhelst ville jeg gerne ud af antabus. Jeg mener

ikke, at jeg drikker alligevel. Men jeg ville have nogle, jeg kunne komme til, inden det går galt, hvis det var..."

(Domsanbragt)

"Som handicappet har man brug for et sted at gå hen – en kommune eller et bofællesskabsteam. Der skal være nogle, man kan tale med, et sted hvor man altid kan komme, og ikke gå og vente en uge eller fjorten dage, for så går man måske ud og laver noget lort. Det vil jeg gerne sige med store ord – det kunne hjælpe."

(Anbragt i varetægtssurrogat)

"Hvis det skete for mig, at jeg fik en krise, og jeg ikke boede her, så ville jeg ringe hertil. Og så ved jeg, at jeg ville få hjælp. De ville altid hjælpe. Også hvis jeg stod udenfor klokken 11 om aftenen, så ville de hjælpe mig. For det er der nogle gamle beboere, der gør – så det ved jeg."

(Domsanbragt)

Opsummering - de dømte har ordet

De årsager til kriminalitet, som de dømte selv peger på, er tilsyneladende de samme som hos resten af befolkningen: En meget svær social baggrund præget af omsorgssvigt, misbrug, overgreb og en generel mangel på støtte. Hertil kan føjes utilstrækkelige og ukoordinerede tilbud fra de sociale systemer.

Udviklingshæmmede lovovertrædere får domme, der har baggrund i en række strafferetlige forudsætninger:

- At udviklingshæmmede lovovertrædere ikke er ansvarlige for deres kriminelle handlinger.
- At udviklingshæmmede lovovertrædere ikke bør straffes, fordi de ikke kan forstå sammenhængen mellem deres kriminelle handling og den straf, de får. Og fordi de derfor ikke kan lære noget af straffen.

Det indtryk som står tilbage, når man har talt med et antal udviklingshæmmede lovovertrædere, dementerer på flere måder disse påstande. En stor del af de dømte er tværtimod meget bevidste om deres egen situation:

- Mange dømte ved, hvorfor de begik kriminalitet - og hvad der kunne have forhindret det.
- Mange dømte oplever de foranstaltninger, som de er idømt, som en straf.
- Næsten alle dømte udtaler sig positivt om deres kontaktpersoner eller tilsynsførende. De fleste oplever, at de får den støtte i foranstaltningen, som de har behov for. Og at de har behov for den støtte, de får tilbudt.
- En stor del af de dømte formulerer selv, hvad der skal til, for at de ikke begår ny kriminalitet, når dommen ophæves.

- Flere ved selv, at de ikke er klar til at få dommen ophævet endnu. De ved også hvorfor.

Det er dog ikke alle de dømte, som er så bevidste om deres egen situation. Enkelte af de interviewede havde svært ved at skelne mellem fantasi og virkelighed, og havde et temmelig urealistisk selv-billede. Lederne af botilbudene fremhævede, at det skyldtes disse dømtes sindslidelser eller psykiske problemer – ikke deres IQ. Lederne af botilbudene beskrev en stor del af de dømte med ord som ”karakterafvigere”, ”psykopater” eller ”har psykopatiske træk” og kobledede ofte dette med de massive svigt i de dømtes opvækst.

Efter at have talt med adskillige dømte, bliver det klart, at deres største problem omkring foranstaltningerne er de tidsbestemte domme, som vurderes løbende. De dømte lever i usikkerhed og uvished, fordi de ikke ved, om deres handlinger vil få konsekvenser for dommen. Mange dømte forstår ikke princippet bag de løbende vurderinger. De tror, at personalet bestemmer, om deres foranstaltning skal ændres. Eller at den ændring, som dommeren stiller dem i udsigt ved næste vurdering, er et løfte.

KAPITEL 4 - DEN JURIDISKE GRÅZONE

I dette kapitel belyses den juridiske gråzone, som udviklingshæmmede lovovertrædere med dom befinder sig i¹⁵. Udviklingshæmmede lovovertrædere får dom af retssystemet - men dommene eksekveres i det sociale system. Det betyder, at de dømte befinder sig i et område, der både er reguleret af Serviceloven og Straffeloven.

I denne gråzone er der i dag en lang række juridiske uklarheder. En del af dem hænger sammen med, at institutionsbegrebet er blevet ophævet i Serviceloven - men ikke i Straffeloven. Der findes ikke længere institutioner for voksne udviklingshæmmede i amterne, hvorfor dele af den praksis, som amterne i dag bruger overfor udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse må siges at hvile på en uklar juridisk hjemmel.

I følgende kapitel gives eksempler på, at Serviceloven og Straffeloven strider mod hinanden. På at den ene lov ikke kan overholdes uden at den anden brydes. Og på at det er uklart, hvilken lov der har forrang.

Terminologi

I dag bruger Straffeloven begrebet "mentalt retarderede" om lovovertræderne (Straffeloven, §16). Siden 1997 har man dog samtidig brugt begrebet "institution for mennesker med udvidet psykisk handicap", når der tales om de foranstaltninger, som lovovertræderne kan idømmes (Straffeloven, §68)¹⁶. I Serviceloven bruges begrebet "nedsat psykisk funktionsevne".

Forskellen drejer sig ikke kun om ord. Den har konkret betydning, fordi tilbud efter Serviceloven skal kompensere for den nedsatte funktionsevne. Borgeren skal altså støttes, ikke behandles. Men i retssystemet opfatter man de foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes som "*en intensiv social behandlingsindsats*" (Retslægerådet 1998-1999, Betænkning nr. 1372/1999 om tidsbegrænsning af foranstaltninger efter §68 og §69).

Det samme gælder begrebet "institution". Når der ikke længere tales om institutioner i Serviceloven, er det ikke kun fordi, man har erstattet ordet med et andet. De botilbud, som har erstattet institutionerne, har en helt anden karakter. De er netop tilbud. Beboerne har (i hvert fald principielt) selv valgt at bo der. Botilbudene er beboernes hjem. Medarbejderne må ikke krænke beboernes selvbestemmelsesret. Brugerinddragelse og brugerindflydelse er nøgleord.

¹⁵ Imens der blev lagt sidste hånd på nærværende rapport, kom Rigsadvokatens "*Meddelelse nr. 5 af 20/12/2002 om behandlingen af straffesager vedrørende psykisk afvigende kriminelle og personer omfattet af straffelovens §70*". Der er ikke tale om ændring af jura eller praksis. Men meddelelsen samler den relevante jura og præciserer, hvordan straffesager mod udviklingshæmmede lovovertrædere bør forløbe. I det begrænsede omfang det kunne nås, er meddelelsen indarbejdet i rapporten.

¹⁶ Straffelovens §68 blev ændret ved Lov nr. 274 af 15/04/1997 om ændring af straffeloven, retsplejeloven og lov om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg.

Varetægt

Straffeloven bygger på det princip, at udviklingshæmmede lovovertrædere ikke er tilregnelige i strafferetlig forstand (Vestergaard, 1998). De kan derfor ikke drages til ansvar for deres handlinger. Hvis anklagemyndigheden vurderer, at der er behov for at holde udviklingshæmmede lovovertrædere i varetægt under efterforskningen eller retssagen, sker det ifølge politikredsene så vidt muligt heller ikke i et fængsel. I stedet bruges "varetægt i surrogat" i et amtsligt botilbud oprettet efter Servicelovens §92.

Set i et strafferetligt perspektiv skal varetægt forhindre, at den formodede lovovertræder flygter, ødelægger beviser eller påvirker vidner. Desuden skal varetægt forhindre, at lovovertræderen begår ny kriminalitet eller at den almindelige samfundsborgers retsfølelse krænkes ved at lade vedkommende gå frit omkring. I varetægten bliver lovovertræderen overvåget og tilbageholdt. Men ifølge Serviceloven, som botilbudene er oprettet efter, må det pædagogiske personale kun i meget få og nøje beskrevne tilfælde overvåge og tilbageholde beboerne, nemlig når de er til fare for sig selv og andre (Serviceloven, §109). På den anden side har amterne pligt til at modtage lovovertrædere, som skal holdes i varetægt (Lov nr. 257 af 8. juni 1978 om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v. med senere ændringer).

I en del tilfælde kan botilbudene simpelthen ikke opfylde denne forpligtelse på en måde, som opfylder anklagemyndighedens sikkerhedsmæssige krav uden at bryde Serviceloven. En del udviklingshæmmede lovovertrædere anbringes således i varetægt i fængsel, fordi botilbudene ikke kan opfylde det sikkerhedsmæssige behov.

Hvis amterne indfører overvågning og sikring på botilbudene, er der ikke tale om botilbud i Servicelovens forstand. Men hvis de *ikke* gør det, risikerer amterne, at udviklingshæmmede lovovertrædere anbringes i varetægtsfængsel. Men dermed er det tvivlsomt, om amterne kan siges at opfylde de overordnede forpligtelser, de ifølge Serviceloven har overfor borgere med særlige behov.

Mentalundersøgelser

Hvis der er mistanke om, at en lovovertræder er udviklingshæmmed, foretages der altid en mentalundersøgelse (Retsplejeloven, §809). Den udføres af en psykiater og afsluttes med en mentalerklæring, som indgår i retssagen. Hvis mentalundersøgelsen konkluderer, at lovovertræderen er udviklingshæmmed (mentalt retarderet), skal han eller hun dømmes efter Straffelovens §16 og er fritaget for straf. Mentalerklæringerne har med andre ord stor betydning for retssagen.

Ifølge retningslinjer fra Rigsadvokaten bør Retslægerådet have mulighed for at vurdere alle mentalerklæringer, der indgår i retssager, hvor:

- den sigtede er udviklingshæmmed
- der er tale om alvorlig kriminalitet (Meddelelse nr. 5 af 20/12/2002 om behandlingen af straffesager vedrørende psykisk afvigende kriminelle og personer omfattet af straffelovens §70)

Det er altså ikke alle mentalerklæringer, som forelægges for Retslægerådet. Ifølge retspsykiater Jens Lund, medlem af Retslægerådet, ser rådet kun omkring totredjedele af alle mentalerklæringer i for-

bindelse med straffesager¹⁷. Landsdommer Holger Kallehauge, vurderer, at den tredjedel af mentalerklæringerne, der ikke sendes til Retslægerådet, handler om oplagte sager eller mindre alvorlig kriminalitet. Landsdommeren mener med andre ord ikke, at det er et problem, at Retslægerådet ikke er inddraget i alle sager.

Det vurderer derimod både retspsykiater Jens Lund og overlæge Peter Kramp, som er næstformand for Retslægerådet. De to skønner nemlig, at der er fejl i op til 10-20% af de mentalerklæringer, som faktisk forelægges for rådet. De mener derfor også, at det må antages, at der er fejl i de erklæringer, som rådet ikke ser. Det har konsekvenser:

"Konsekvensen er, at kriminelle stemples som udviklingshæmmede, uden at de er det. Og at udviklingshæmmede placeres i fængsler, selvom de slet ikke er egnede til straf"
(retspsykiater Jens Lund, medlem af Retslægerådet, i *Information*, d. 3. april 2002)

Mentalerklæringerne har stor vægt i retssagerne. Derfor er det selvfølgelig problematisk, hvis erklæringerne ikke er korrekte. Men der er også et andet problem ved, at domstolene tillægger mentalerklæringerne stor vægt. Det kan nemlig betyde, at udviklingshæmmede lovovertrædere ikke får det forsvar, som de har krav på:

"Enhver har ret til en retfærdig rettergang. Sådan lyder essensen af artikel seks i Den Europæiske menneskerettighedskonvention. Men når det gælder udviklingshæmmede, lever danske domstole ikke altid op til de fine ord. I det øjeblik Retslægerådet har sat sit blå stempel på en mentalerklæring, oplever forsvarerne, at de lige så godt kan smide håndklædet i ringen. For i straffesager tillader danske domstole stort set aldrig forsvarsadvokaterne at indkalde uvildige eksperter, der kan sætte spørgsmålstegn ved Retslægerådets konklusion."
(*Information*, d. 4. april 2002)

Den noget kritiske konklusion i citatet ovenfor bygger bl.a. på udtalelser fra forsvarsadvokaterne Bjørn Elmquist og Morten Wagner, som begge kritiserer Retslægerådets dominerende rolle. Samme kritik er blevet rejst af enkelte samrådsmedlemmer i denne undersøgelse.

Anbringelse i institution på lukket eller sikret afdeling

Ifølge Straffeloven kan udviklingshæmmede lovovertrædere dømmes til anbringelse i institution på lukket eller sikret afdeling. Da den tidligere særforbrydelse blev decentraliseret i 1980, besluttede man samtidig, at der ikke længere skulle være lukkede afdelinger på de amtslige botilbud:

"En dom til anbringelse i lukket afdeling kan derfor i praksis nu kun fuldbyrdes på den sikrede afdeling "Kofoedsminde" ved Rødby."
(Rigsadvokaten, 1990).

I dag er anbringes alle udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til lukket eller sikret anbringelse altså på Kofoedsminde. Kofoedsmindes modtagepligt ifht. gruppen er beskrevet i Bekendtgø-

¹⁷ Citaterne i den følgende diskussion om Retslægerådet, er alle hentet fra artikelserien "Fra forbrydelse til frihed" i *Information*, 26. marts – 4. april 2002, om udviklingshæmmede lovovertrædere. Se i øvrigt kapitel 13, hvor undersøgelses metode diskuteres.

relse nr. 567 af 21/12/79 om pligt til at modtage åndssvage lovovertrædere på bistandslovens døgninstitutioner for voksne med vidtgående fysiske eller psykiske handicap under amtskommunerne samt om særlige sikkerhedsforanstaltninger, §6. Kofoedsminde er også det sted, hvor de lovovertrædere, som har begået de mest personfarlige lovovertrædelser, er samlet.

Kofoedsminde er en institution. Med Serviceloven mistede ministeren imidlertid sin lovhjemmel til at godkende sikrede institutioner. Der kan derfor ikke etableres et nyt sted som Kofoedsminde under den nuværende sociallovgivning - og man kan formentlig også sætte et forsigtigt spørgsmålstegn ved hjemlen i dag.

Anbringelse i institution på åben afdeling

De fleste udviklingshæmmede lovovertrædere som dømmes til anbringelse i institution, får dom til åben anbringelse. Amterne har pligt til at modtage de dømte:

"Amtskommunernes og Københavns og Frederiksberg Kommuners modtagepligt er beskrevet i § 6 i lov nr. 257 af 8. juni 1978 om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v. samt i § 2 i bekendtgørelse nr. 567 af 21. december 1979 om pligt til at modtage åndssvage lovovertrædere på bistandslovens døgninstitutioner for voksne med vidtgående fysiske eller psykiske handicap under amtskommunerne samt om særlige sikkerhedsforanstaltninger."
(Rigsadvokaten, 2002)

I praksis anbringer amterne de dømte i botilbud oprettet efter Servicelovens §92.

De dømte har ikke selv indflydelse på, hvilket af amtets botilbud de anbringes i. Dette harmonerer ikke med Serviceloven, som principielt tager udgangspunkt i, at den enkelte bruger selv kan vælge sin bolig. Anbringelserne af dømte er med andre ord en form for "alternativ visitation", som der ikke i Serviceloven er hjemmel til at foretage. Det er ikke hjemmel nok, at Straffeloven har fastslået, at den dømte skal anbringes. Spørgsmålet er, hvilken lov der har forrang?

Begrænset udgang, tilbageholdelse og magtanvendelse

Når udviklingshæmmede lovovertrædere får dom til anbringelse, er deres handlefrihed og bevægelsesfrihed begrænset. Det gælder også dømte, der har dom til anbringelse i åben institution – altså i amtslige botilbud reguleret af Serviceloven. Ifølge Serviceloven må medarbejderne kun tilbageholde brugerne, hvis de er til fare for sig selv eller andre (Serviceloven, §109). Lederne af botilbudene oplyser, således at beboere med dom højst må forlade botilbudets område tre timer dagligt med eller uden ledsagelse.

Det er uklart, hvor hjemlen til den praksis skal findes. Nogle amtslige nøglepersoner og ledere af botilbud mener, at hjemlen kan findes i Serviceloven. Andre mener, at den kan findes i Straffeloven. I de følgende afsnit gives eksempler på, hvorfor retsgrundlaget er så uafklaret.

Hjemmel i Straffeloven

Nogle botilbudsledere og samrådsmedlemmer mener, at der er hjemmel i dommen til at tilbageholde de domsanbragte. Men lovovertræderne dømmes til anbringelse i institution, ikke tilbageholdelse i botilbud.

Dommene har hjemmel i Straffelovens §68. Men dér beskrives det ikke, hvad konsekvensen af dommene er, som for eksempel at de dømte ikke frit kan færdes udenfor det sted, hvor de er anbragt. Det specificeres heller ikke i den enkelte dom. Nogle af konsekvenserne af dommene kan i stedet findes i Bekendtgørelse nr. 680 af 10/07/2000 om udgangstilladelse m.v. til personer der er anbragt i hospital eller institution i henhold til strafferetlig afgørelse eller i medfør af farlighedsdekret. Som det fremgår, handler bekendtgørelsen om personer, der er anbragt i institution [sic!]. I bekendtgørelsens §2, stk. 2 står der:

"For personer, der er dømt til anbringelse i institution for personer med vidtgående psykiske handicap, træffer amtsrådet afgørelse om

- 1) adgang til at færdes inden for institutionens område
- 2) udgang uden for [institutionens] område [...]"

Den tidligere sociallovgivning kunne - med sit institutionsbegreb - have dannet grundlag for bekendtgørelsen. Men da institutionsbegrebet er ophævet, kan en beslutning om udgang fra en "institution" ikke reguleres i en bekendtgørelse, men kun ved lov. Det er derfor højst tvivlsomt, om bekendtgørelsen juridisk kan bruges i botilbudene i dag.

Hjemmel i Serviceloven

I botilbud som er oprettet efter Lov om social service, gælder §109 om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten. Paragraffen handler om, hvornår personalet må og ikke må anvende magt overfor brugerne.

I nogle botilbud med domsanbragte udviklingshæmmede beboere går man i dag ud fra, at der er hjemmel i §109 til at tilbageholde beboerne. Efter Serviceloven er der dog en række forudsætninger, der skal være opfyldt, for at der må anvendes magt efter §109:

- Brugere skal have *"varig og betydelig nedsat psykisk funktionsevne"*. Det er imidlertid ikke alle de domsanbragte, der har det: Dømte efter §69 som er sent udviklede, har midlertidigt, ikke varigt, nedsat funktionsevne. Og det er et fortolkningsspørgsmål, om den store del af de anbragte efter §68, som er enten velfungerende udviklingshæmmede eller befinder sig i gråzonen mellem udviklingshæmning og sen udvikling, kan siges at have betydeligt nedsat funktionsevne.
- §109 siger desuden, at der skal være *"alvorlig og akut fare"* for, at en person bringer sit eget eller andres helbred i fare, før den pågældende må tilbageholdes. Men det er således heller ikke alle de domsanbragte, som rømmer, der opfylder dette kriterium.

I Socialministeriets *"Evaluering af bestemmelserne om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten"* nævnes udviklingshæmmede lovovertrædere med dom særskilt. Men heller ikke her finder man svar på spørgsmålet:

"Der synes at være et særligt problem omkring domsanbragte udviklingshæmmede i almindelige botilbud. Der er således usikkerhed omkring, hvordan man kan håndtere denne gruppe i relation til § 109. Kan man eksempelvis tilbageholde dem i boligen? Der er grundlæggende to holdninger til dette spørgsmål. Den ene holdning er, at det fremgår af præmisserne for dommen, hvilke muligheder personalet har, og at bestemmelserne om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten er subsidiære. Den modsatte holdning er, at medarbejderne kun har bestemmelserne om magtanvendelse efter § 109 at handle efter. Evalueringen har ikke givet en endelig afklaring på denne problemstilling." (Poula Helth Rådgivning, 2002)

Det er med andre ord højst uklart, om der er hjemmel i Servicelovens §109 til at tilbageholde domsanbragte i botilbudene.

Vilkår om behandling

En del udviklingshæmmede lovovertrædere får domme, der indeholder vilkår om behandling. Det betyder typisk, at den dømte skal modtage behandling for alkoholmisbrug, underkaste sig psykiatrisk behandling eller tage medicin.

Det eneste sted i Danmark, hvor der i visse tilfælde må tvangsbehandles, er imidlertid i psykiatriske hospitaler. I alle andre tilfælde kræver behandling ifølge Patientrettighedsloven et såkaldt "informeret samtykke" fra den person, der behandles. For mennesker med udviklingshæmning vil samtykket nogle gange skulle gives ved en værge. Men der indhentes hverken samtykke fra udviklingshæmmede lovovertrædere selv eller fra deres værger, hvis dommene indeholder vilkår om behandling.

Kriminalpræventivt tilsyn

Der findes en beskrivelse af det kriminalpræventive tilsyn, som ikke-udviklingshæmmede lovovertrædere kan idømmes, og hvor Kriminalforsorgen har tilsynsforpligtelsen¹⁸. Men der findes ingen beskrivelser af, hvad et kriminalpræventivt tilsyn skal bestå af, når den dømte er udviklingshæmmed og når tilsynet føres af amtet eller kommunen.

Hvis den dømte ikke vil have kontakt med den tilsynsførende, er der ikke hjemmel i Serviceloven til at tvinge ham eller hende. Tilsynet kræver med andre ord den dømtes samarbejde. I undersøgelsen har nøglepersoner fra et amt oplyst, at de i et konkret tilfælde har meldt tilbage til anklagemyndigheden, at de ikke kunne effektuere dommen, fordi den dømte hverken var motiveret for tilsyn eller behandling.

Samme slags problem kan opstå, når der er givet dom til tilsyn med mulighed for administrativ anbringelse. Denne dom betyder, at amtet selv kan skærpe foranstaltningen fra tilsyn til anbringelse uden at inddrage domstolene. Hvis amtet vurderer, at en dømt skal anbringes, kan amtet tilbyde vedkommende en plads i en amtslig botilbud. Men man kan ikke tvinge den dømte. Ifølge Serviceloven skal han eller hun nemlig selv samtykke i valget af botilbud. I undersøgelsen har nøglepersoner fra et amt berettet om en sådan dom, som blev ændret til en ren tilsynsdom, fordi den dømte ikke ønskede at give sit samtykke.

¹⁸ For yderligere information, se www.kriminalforsorgen.dk

Bistandsværger

Udviklingshæmmede lovovertrædere som får dom til anbringelse eller med mulighed for anbringelse, har ifølge Straffeloven krav på en bistandsværge:

”§71. Såfremt der bliver tale om at dømme en tiltalt til anbringelse i institution [...] efter reglerne i §§ 68-70, kan der af retten beskikkes ham en bistandsværge [...].

Stk. 2. Er tiltalte dømt til anbringelse som nævnt i stk. 1, eller giver afgørelsen mulighed for sådan anbringelse, skal der beskikkes ham en bistandsværge. Denne skal holde sig underrettet om den dømtes tilstand og drage omsorg for, at opholdet og andre foranstaltninger ikke udstrækkes længere end nødvendigt.”

(Straffeloven, §71)

Der er en række uklarheder omkring bistandsværgerne:

- Så vidt muligt er bistandsværgerne pårørende (Straffeloven, §71, stk. 1). Ellers findes de i korpset af bistandsværger – hvor mennesker med faglig tilknytning til området er foretrukket (Bekendtgørelse nr. 77 af 05/02/1999 om bistandsværger, §1, stk. 3). Det er oplagt, at det giver helt forskellige muligheder og barrierer.
- Der savnes detaljerede retningslinjer for, hvordan bistandsværgerne mere præcist skal udfylde deres rolle. I bekendtgørelsen om bistandsværger står:

”Bistandsværgeren skal så vidt muligt handle i samråd med den sigtede, tiltalte eller dømte”
(Bekendtgørelse nr. 77 af 05/02/1999 om bistandsværger, §7)

”Bistandsværgeren skal snarest muligt efter beskikkelsen besøge den sigtede, tiltalte eller dømte og til stadighed holde sig i forbindelse med denne. Besøg skal ud over første besøg finde sted efter behov”.

(Bekendtgørelse nr. 77 af 05/02/1999 om bistandsværger, § 9)

Det præciseres ikke, hvad det betyder ”så vidt muligt” at handle i samråd med den dømte. Det præciseres heller ikke, hvordan behovet for bistandsværgerens besøg hos den dømte fastlægges.

Ifølge loven skal bistandsværgerne drage omsorg for, at foranstaltningerne ikke varer længere end nødvendigt (Straffeloven, §71, stk. 2). Konkret er bistandsværgerne en af de aktører, som kan anmode om ændring eller ophævelse af den dømtes foranstaltning (Straffeloven, §72, stk. 2). Det er derfor problematisk for de dømtes retssikkerhed, at bistandsværgerens funktion ikke er klarere defineret.

Foranstaltningernes forskellige aspekter

De foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes, kan teoretisk¹⁹ opdeles i tre aspekter, der delvist overlapper hinanden:

Det specialpræventive aspekt

Det specialpræventive aspekt har baggrund i Straffeloven, og formålet er at forhindre ny kriminalitet her og nu. Indsatsen består eksempelvis af:

- begrænset udgang
- krav om deltagelse i dagbeskæftigelse
- vilkår om medicinsk behandling
- forbud mod at have lightere og tændstikker.

Det socialfaglige aspekt

Formålet med foranstaltningernes socialfaglige aspekt er at forebygge ny kriminalitet på længere sigt. Indsatsen består eksempelvis i:

- støtte til at bearbejde psykiske/emotionelle problemer
- støtte til udvikling og øget selvindsigt
- træning i sociale færdigheder
- støtte til at indgå i sociale relationer.

Når det vurderes, at den dømte har fået så meget ud af foranstaltningens socialfaglige aspekt, at han eller hun ikke vil begå ny kriminalitet, kan dommen ophæves.

I forhold til udviklingshæmmede lovovertrædere handler det socialfaglige aspekt altså om at forebygge ny kriminalitet på længere sigt. Dette overordnede formål er beskrevet i Straffeloven. Men det er kun en lille del af foranstaltningernes socialfaglige aspekt. For også mennesker med udviklingshæmning uden dom får en del af disse tilbud, da de efter Serviceloven også er berettiget til socialfaglig støtte. I denne forbindelse er formålet dog ikke at forebygge ny kriminalitet, men mere bredt at støtte den enkeltes udvikling.

Overfor udviklingshæmmede lovovertrædere har det socialfaglige aspekt med andre ord et dobbelt formål, hvoraf det ene er relateret til Straffeloven, det andet til Serviceloven.

¹⁹ Opdelingen er inspireret af et oplæg af Niels Holm, juridisk konsulent i Københavns Amt. Oplægget blev givet på et af de arbejdsseminarer, som er blevet afholdt for amtslige aktører i regi af undersøgelsen. Seminaret fandt sted i Middelfart d. 28.-29. august 2002.

Det handicapkompenserende aspekt

Formålet med det handicapkompenserende aspekt er at kompensere for et menneskes funktionsnedsættelse. For de lovovertrædere der er i fokus her, drejer det sig om at kompensere for deres udviklingshæmning.

Det handicapkompenserende aspekt består for eksempel af:

- omsorg
- bostøtte
- anden støtte, som er nødvendig i hverdagen.

Foranstaltningernes handicapkompenserende aspekt har baggrund i Serviceloven. Tilbudet er det samme overfor udviklingshæmmede lovovertrædere som overfor andre mennesker med udviklingshæmning.

Forholdet mellem de tre aspekter

I Straffeloven hedder det kun, at foranstaltningerne skal "*forebygge yderligere lovovertrædelser*" (Straffeloven, §68). Det præciseres ikke, at foranstaltningerne har flere formål og aspekter. Det præciseres ikke, hvor de forskellige aspekter grænser op til hinanden. Det er uklart, hvad botilbudene skal vægte højest og hvordan; det specialpræventive, det socialfaglige eller det handicapkompenserende aspekt?

Det er desuden et særligt vilkår for området, at udelukkende det specialpræventive aspekt slutter ved dommens ophævelse. Dele af det socialfaglige aspekt fortsætter efter foranstaltningens ophør. Og den handicapkompenserende del er altid tidsbestemt.

I praksis overlapper aspekterne hinanden på flere måder. De kan supplere hinanden. Men de kan i nogle tilfælde også spænde ben for hinanden - god socialfaglig støtte til udvikling forudsætter måske i nogle tilfælde, at de pædagogiske medarbejdere "giver slip" og overlader et ansvar til en bruger selv. Også denne juridiske uklarhed smitter af på holdningerne på - og til - området. Og afspejler sig i praksis.

Opsummering - den juridiske gråzone

Udviklingshæmmede lovovertrædere med dom befinder sig i situationer og rammer, som delvist er reguleret efter sociallovgivningen. I værste fald er der ingen regulering, da der i praksis handles efter bekendtgørelser med hjemmel i en lov, som ikke længere findes. Og måske er foranstaltningerne kun reguleret af dommene, som ikke er særlig specifikke.

Uklarhederne betyder, at udviklingshæmmede lovovertrædere som får dom, i dag befinder sig i en gråzone mellem Straffeloven og Serviceloven. I denne gråzone får dømte ikke opfyldt en række af de fundamentale rettigheder, som de har krav på efter Serviceloven.

Gråzonen mellem Straffeloven og Serviceloven er med andre ord ikke kun et spørgsmål om uklart sprogbrug eller forskellig terminologi. Det er heller ikke kun et teknisk spørgsmål om, hvor lov-hjemlen juridisk skal findes. De juridiske uklarheder sætter spor. De påvirker holdninger og praksis på området.

Spørgsmålet er, om det overhovedet ville kunne løse problemerne at undtage dele af området fra Serviceloven eller at lave en særregulering på området. En meget væsentlig del af foranstaltningerne er jo den omsorg og støtte, som de dømte får gennem det socialfaglige og det handicapkompen-serende aspekt. Begge reguleres efter Serviceloven og er helt eller delvist tilbud, som gives til alle mennesker med udviklingshæmning. Udgangspunktet i Serviceloven er, at alle, også de domsan-bragte, har krav på samme service. Det er problematisk, hvis dette princip gradbøjes.

Omvendt minder botilbud for domsanbragte i praksis ikke meget om hjem, fordi de dømtes adfærd er begrænset og styret. Formålet er at forhindre de dømte i at begå ny kriminalitet. Men det gør det svært at regulere de dømtes foranstaltninger efter Serviceloven, som tager udgangspunkt i, at der ikke længere findes institutioner og at brugernes selvbestemmelse ikke må krænkes.

KAPITEL 5 - SAMARBEJDET MELLEM AKTØRERNE

I dette kapitel beskrives samarbejdet mellem retssystemet og amternes sociale system, og der peges på steder, hvor dette samarbejde - efter aktørernes egne udsagn - kunne forbedres.

Amternes organisering af området

Undersøgelsen viser, at de fleste amter har et tværfagligt samråd vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere. I dette samråd organiseres og koordineres arbejdet med gruppen. Amterne oplyser, at samrådene har mellem fire og syv medlemmer. Blandt typiske samrådsmedlemmer er:

- En kontorchef eller vicekontorchef i voksen-handicapafdelingen
- En pædagogisk konsulent fra amtet
- En psykologisk konsulent fra amtet
- En jurist fra amtet
- En psykiatrisk overlæge
- En repræsentant for Kriminalforsorgen.

I mange samråd findes nogle af faggrupperne ikke. I nogle samråd er der for eksempel ingen jurist. Det er problematisk, fordi samrådene har behov for at kunne anlægge juridiske synsvinkler på straf-feretlige spørgsmål og på, hvordan dommene virkeliggøres i den sociale sektor.

Problemet ved at amterne ikke har de samme faggrupper involveret i arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere, er ifølge nogle aktørers mening særdeles stort:

"At så mange personer med vidt forskellige kompetencer skal vurdere et relativt få antal sager, giver store tilfældigheder i forhold til, hvilken behandling de kriminelle udviklingshæmmede får. De forskellige udvalg [samråd - red.] vil uvægerligt føre til forskelsbehandling af de udviklingshæmmede. De tilbud, de får, bliver jo et skøn afhængigt af de forskellige mennesker"
(John Møller, direktør i Landsforeningen LEV i *Information*, d. 30. marts 2002)

I mange samråd ses også en anden problematik. Der er ofte sammenfald mellem rådgivende, tilsynsførende og udøvende funktioner:

- Den psykiater, der har udfærdiget mentalerklæringen, er medlem af samrådet
- Den person, som fører det kriminalpræventive tilsyn, er samtidig pædagogisk konsulent i forvaltningen og medlem af samrådet

- Lederen af det botilbud, hvor de dømte anbringes, er medlem af samrådet

I undersøgelsen har amterne selv peget på habilitetskonflikterne. De har oplyst, at de på forskellig vis forsøger at minimere problemerne. Det er dog langt fra alle amter, der har løst problemet endeligt.

I næsten alle amtslige samråd er Kriminalforsorgen repræsenteret. I undersøgelsen har flere samrådsmedlemmer påpeget, at dette samarbejde er nyttigt. Men Kriminalforsorgen hører under en anden myndighed end amtet. Alligevel får Kriminalforsorgens repræsentant i samrådene indsigt i det sociale systems oplysninger om den dømte borger. Der indhentes ikke samtykke fra den dømte. Da Kriminalforsorgens myndighed ikke har indsigtsret til disse informationer, er det tvivlsomt, om der er lovhjemmel til at Kriminalforsorgen kan deltage i samrådets arbejde på lige fod med repræsentanterne fra amtet. I undersøgelsen er et enkelt samråd opmærksom på dette problem.

Amternes rolle under retssagen

I spørgeskemaundersøgelsen oplyste knap halvdelen af landets politikredse, at der er faste procedurer for, hvornår amtet inddrages i retssager, hvor lovovertræderen er udviklingshæmmet. Oplysningerne viste, at der i dag anvendes tre helt forskellige procedurer:

- En del politikredse kontakter amtet, så snart mentalundersøgelsen har fastslået, at der er tale om en udviklingshæmmet person, dvs. relativt tidligt i retsprocessen
- Nogle politikredse inddrager amtet, når den politimæssige efterforskning er afsluttet og der rejses tiltale
- Andre kredse inddrager amtet, når der er faldet dom, m.h.p. at effektuere dommen i det sociale system.

Amterne understreger kraftigt, at de helst vil inddrages så tidligt i processen som muligt. Så kan de fungere som samarbejdspartnere, der er med til at anbefale hvilken foranstaltning, der ville egne sig bedst til den pågældende. Baggrunden er, at amtet nogle gange har konkret kendskab til den sigtede, og naturligvis i alle tilfælde konkret kendskab til amtets sociale tilbud. Dermed kan amtet kvalificere anklagemyndighedens anbefaling til domstolene om, hvilken foranstaltning, der bør idømmes²⁰.

Anklagemyndighedens viden om amternes praksis

Når politikredsene ikke altid involverer samrådene, skyldes det sandsynligvis manglende information om, hvad amterne kan bidrage med:

- Mere end halvdelen af landets politimestre vurderer, at deres kreds har behov for yderligere information om det lokale samråds arbejdsopgaver og ekspertise

²⁰ Det skal understreges, at amtets udtalelser altid kun er vejledende: "Samrådets udtalelse er ikke bindende for anklagemyndighedens påstand om foranstaltning" (Meddelelse nr. 5 af 20/12/2002 om behandlingen af straffesager vedrørende psykisk afvigende kriminelle og personer omfattet af straffelovens §70).

- Halvdelen af alle politikredse ønsker øget dialog og samarbejde med det lokale samråd i fremtiden.

Det er problematisk, at amterne ikke altid inddrages, før der er faldet dom. Efter egne udsagn savner politikredse nemlig i vid udstrækning kendskab til de foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes:

- Omkring halvdelen af landets politikredse oplyser, at kredsen ikke har konkret kendskab til de foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes. De ved i praksis ikke, hvad et botilbud efter Servicelovens §92 er.
- Omkring halvdelen af kredse oplyser, at de ikke har kendskab til hvilke konsekvenser, foranstaltningerne kan have for de dømte.
- To tredjedele af landets politikredse vurderer selv, at de har behov for, og interesse i, at få yderligere kendskab til foranstaltningerne eksempelvis gennem besøg på udvalgte tilbud.

En politimester uddyber hvorfor:

"Anklagere har behov for - af hensyn til sagens øvrige aktører - at kunne orientere om foranstaltningernes indhold og konsekvenser."

Udtalelsen understreger, at der er behov for at styrke politikredsenes kendskab til foranstaltningerne. Som politimesteren i ovenstående citat videre siger, kan manglende viden betyde, at udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes en foranstaltning, hvis indhold og konsekvenser ingen af rettens aktører i praksis har kendskab til.

Amternes rolle i relation til varetægt

Som tidligere nævnt er der juridiske uklarheder omkring varetægt i surrogat, dvs. varetægt i amtslige botilbud. Her skal tilføjes, at nogle ledere af botilbud med dømte beboere har fortalt, hvordan de konkret løser opgaven om overvågning af personer i varetægtssurrogat: De sørger simpelthen for, at der altid er personale sammen med den person, som er i varetægt. Men denne løsning kræver, at det enkelte botilbud kan frigive personaleressourcer med meget kort varsel og kan desuden risikere at få indflydelse på, hvordan personalet varetager de øvrige opgaver på botilbudet.

Hvem bestiller mentalundersøgelsen?

Ifølge amterne er det uklart, hvem der er ansvarlig for at bestille de mentalundersøgelser, som næsten altid foretages i forbindelse med retssager mod udviklingshæmmede lovovertrædere (Retsplejeloven, §809). Er det retssystemet eller det sociale system?

Et botilbudsleder beretter, at botilbudet har oplevet at få et brev fra anklagemyndigheden, som var stilet til "den ansvarlige overlæge ved institutionen". I brevet blev botilbudet bedt om at tilvejebringe en mentalundersøgelse af en sigtet. Det er der to problemer ved:

- Der er ingen psykiatrisk overlæge ved botilbudene.
- Den der bestiller undersøgelsen, skal også betale den. Hvis botilbudene derfor formelt bestiller en mentalundersøgelse hos en psykiater, skal de selv betale for den. Denne problemstilling har flere botilbudsledere gjort opmærksom på.

Samarbejdet mellem amterne og politiet

Kriminalitet begået under foranstaltningen

Der er flere mulige reaktioner, hvis en udviklingshæmmet lovovertræder som allerede er dømt, begår ny kriminalitet:

- Anklagemyndigheden kan gennemføre en retssag, der kan medføre at den eksisterende dom opretholdes i samme form eller skærpes.
- Hvis der er formodning om, at en ny retssag vil medføre den samme dom, kan der gives tiltalefrafald.
- En sidste mulighed er, at anklagemyndigheden med samme begrundelse helt undlader påtale.

Amterne problematiserer, at politiet/anklagemyndigheden ofte undlader påtale overfor lovovertrædere, som begår nye forbrydelser, mens de stadig har dom til anbringelse. Det kan blive et problem i de tilfælde, hvor sanktionen senere bliver ophævet, på trods af at den dømte (ifølge amternes opfattelse) stadig er farlig for sine omgivelser - hvilket dog ikke kan dokumenteres på grund af påtaleundladelserne.

Det kan med andre ord få betydning, om anklagemyndigheden vælger at rejse sag, at frafalde tiltalen eller at undlade påtale. Men det er ikke hele problemet. Ifølge amterne er der nemlig forskel på, hvordan tiltalefrafald og påtaleundladelse indgår i domstolenes vurdering:

- Nogle amter oplyser, at både tiltalefrafald og påtaleundladelser indgår i domstolenes vurderinger om sanktionsændring
- Andre amter oplyser, at kun tiltalefrafald medtages
- Atter andre amter har oplevet, at heller ikke tiltalefrafald har været inddraget i vurderingen.

Rømning

Nogle botilbud med domsanbragte beboere oplever, at beboerne af og til forlader botilbudet udover de tre timer, som dommen giver mulighed for.

Spørgeskemaundersøgelsen i alle botilbudene viste, at botilbudene forholder sig forskelligt, når det sker:

- Nogle botilbud kontakter omgående de pårørende, andre steder giver man amtet besked med det samme
- Nogle steder kontakter man omgående politiet, andre steder venter man et par timer
- Mange botilbud leder først selv efter den domsanbragte, og kontakter kun politiet, hvis de ikke selv kan finde vedkommende
- Hvis det skønnes, at den dømte ikke er farlig, kontakter en del botilbud slet ikke politiet

En del af de amtslige botilbud beretter, at det kan være meget svært at motivere politiet til at deltage i eftersøgningen af personer, som er dømt til anbringelse på åben institution, hvilket - med andre ord - vil sige alle andre end de, der har dom til anbringelse på Kofødsminde.

Samarbejdet mellem amterne og kommunerne

Ifølge de amtslige nøglepersoner er der er meget lidt kontakt mellem amterne og kommunerne omkring udviklingshæmmede lovovertrædere, som er dømt til anbringelse. Undtagelserne er de årlige §111 handleplansmøder, hvor den kommunale sagsbehandler er forpligtet til at deltage. Herudover kontakter amtet primærkommunerne, hvis der er udsigt til at dommen bliver ændret, så den dømte skal flytte i egen bolig i kommunalt regi.

Ved dom til tilsyn er der forskel på samarbejdet mellem amt og kommune. Hvis den dømte bor i kommunalt regi og kommunen har tilsynet, er amtet slet ikke involveret. Men i nogle tilfælde har amtet tilsynsforpligtigelsen, selvom den dømte bor i et kommunalt botilbud og benytter kommunale tilbud. Nogle amter fortæller, at den sidste model kan give problemer, hvis det kriminalpræventive tilsyn betyder øgede økonomiske udgifter for kommunen.

Opsummering - samarbejdet mellem aktørerne

Opsummerende kan det siges, at samarbejdet mellem det sociale system og anklagemyndigheden er præget af tilfældigheder og manglende information. Anklagemyndigheden savner viden om de foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes. Det er tilfældigt, hvornår - og om - amterne inddrages under retssagen.

Den organisations- og samarbejdsform som anvendes, når dommene skal effektueres i det sociale system, rejser spørgsmål om udviklingshæmmede lovovertræderes retssikkerhed, idet:

- amterne ikke anlægger de samme faglige perspektiver på anbefalinger og beslutninger, som har stor betydning for de udviklingshæmmede lovovertrædere

- der i en del amter er et delvist sammenfald af rådgivende, tilsynsførende og udøvende funktioner
- det sandsynligvis er helt almindelig praksis, at der gives indsigt i de dømtes sager til en myndighed, der ikke har indsigtsret.

Uklarhed om lovgrundlaget samt manglende viden og dialog betyder, at udviklingshæmmede lovovertrædere i nogle tilfælde anbringes i varetægt i fængsel fremfor på amtslige botilbud. Dette sker også overfor lovovertrædere, som senere idømmes anbringelse i en åben foranstaltning.

Ifølge amterne selv fungerer det løbende samarbejde mellem retssystemet og det sociale system, når der er faldet dom, ikke tilfredsstillende.

KAPITEL 6 - FOREBYGGELSE

Der findes stort set ingen kriminalitetsforebyggende indsats særligt rettet mod mennesker med udviklingshæmning. Hverken i regi af politiet, Kriminalforsorgen, amterne eller i et samarbejde mellem parterne.

Politiet oplyser, at det vanskeliggør en såkaldt "generalpræventiv indsats" (en generel forebyggende indsats bredt rettet mod hele gruppen af udviklingshæmmede potentielle lovovertrædere), at gruppen er lille, spredt og uensartet.

Næsten alle amter mener, at der er for få sager til en samlet forebyggelsespolitik i amtsligt regi baseret på en socialpædagogisk indsats. Amterne giver disse eksempler på deres indsats i forhold til forebyggelse:

- Botilbudenes generelle pædagogiske indsats kan virke forebyggende. Desuden oplyses det, at der altid sættes ind med en individuel pædagogisk indsats, hvis en bruger vurderes at have særlige behov eller problemstillinger, herunder også hvis det drejer sig om risiko for kriminalitet.
- I et enkelt af de amtslige botilbud, hvor udviklingshæmmede lovovertrædere anbringes, placerer det pågældende amt også personer, som vurderes at være i farezonen i forhold til at begå kriminalitet, men som ikke er dømt. Tanken er, at de to grupper har behov for den samme form for pædagogisk indsats.
- I ét amt har man en egentlig forebyggelsesstrategi. Det er Storstrøms Amt, hvor pædagoger på konsulentbasis tager ud fra Kofoedsminde og rådgiver andre botilbud i amtet, der har udviklingshæmmede beboere:

"Det kan vi gøre, fordi der jo er nogle mønstre, der går igen - især omkring brandstiftelse og seksuelle overgreb".

(Amtslig nøgleperson)

Kofoedsminde er det sted, hvor langt flest udviklingshæmmede lovovertrædere med dom er samlet. Derfor er der oparbejdet både ekspertise og erfaringer i Amtet, ligesom antallet af ansatte på området er stort. Det giver Amtet bedre muligheder for at iværksætte en forebyggende indsats end de amter, hvor man kun har enkelte domsanbragte og meget få ansatte på området. Storstrøms Amt har da også planer om på sigt at sælge sin ekspertise til andre amter. Desuden overvejer Amtet at etablere et fast samarbejde med Kriminalforsorgen om forebyggelse.

På landsplan er der meget få eksempler på et egentligt samarbejde mellem politiet og det sociale system i forhold til kriminalitetsforebyggelse overfor gruppen:

- Enkelte botilbud inviterer politiet på besøg på botilbudet, hvor de optræder i rollen som 'bussemænd'
- En enkelt politikreds fortæller:

"Udviklingshæmmede sammen med personale er jævnligt på aftalte besøg på politigården for kriminalpræventiv orientering og rundvisning."

Langt de fleste politikredse oplyser, at et sådant samarbejde ikke findes.

Amterne opererer indenfor Servicelovens rammer og anlægger derfor et socialfagligt perspektiv på området. Når der er behov for en såkaldt "specialpræventiv indsats" (en individuel kriminalitetsforebyggende indsats i forhold til en enkelt person) som ikke kan løses indenfor denne ramme, slipper amternes virkemidler op. Sidste udvej er en meget konkret og ressourcekrævende form for forebyggelse i form af mandsopdækning af en bruger ved det pædagogiske personale.

I det sociale system er en del aktører frustrerede over de manglende muligheder, som Serviceloven giver for at gå ind i en målrettet kriminalitetsforebyggende indsats. Alligevel inddrager amterne sjældent politiet i en konkret indsats, selv i de tilfælde hvor brugere mandsopdækkes for at forhindre kriminalitet. Problemet behandles som en omsorgsproblematik, indtil der er faldet dom.

Flere amtslige nøglepersoner har i undersøgelsen udtrykt frustration over (som det formuleres), at måtte vente passivt, indtil kriminaliteten sker, så der falder en dom som kan øge handlemulighederne. Eller rettere; som måske kan øge mulighederne for at få brugeren til at tage imod den socialfaglige støtte, han eller hun vurderes at have behov for.

KAPITEL 7 - PRAKSIS OMKRING ANBRINGELSESDOMME

Botilbudene fastlægger selv deres pædagogiske praksis. Men rammerne om pædagogikken udstikkes af Serviceloven, amtets politiske målsætninger på området - og de økonomiske, fysiske og personalemæssige rammer, som amtet også fastlægger. Samtidig er dommene et vilkår, som på mange måder også præger botilbudenes hverdag og praksis:

- Dels er der begrænsninger i de domsanbragtes færden (Bekendtgørelse nr. 680 af 10/07/2000 om udgangstilladelse m.v. til personer, der er anbragt i hospital eller institution i henhold til strafferetlig afgørelse eller i medfør af farlighedsdekret)
- Dels kan dommene have vilkår om, at den dømte skal behandles med eksempelvis antabus
- Og fremfor alt udstikker dommen den overordnede opgave for botilbudene: At den dømte ændrer eller udvikler sig på en måde, så han eller hun ikke begår fornyet kriminalitet (Straffeloven, §68).

Samtidig er sammensætningen i gruppen af lovovertrædere, der dømmes til anbringelse i institution, under forandring.

Beboerne

Beboergruppens sammensætning

Lederne af de ti botilbud med mere end to dømte beboere fortæller, hvorfor beboersammensætningen er afgørende for hverdagen og praksis i botilbudene²¹:

- I en periode med en homogen beboergruppe kan beboerne bruge hinanden, lære af hinanden, og måske knytte venskaber og relationer. Arbejdet er nemmere, fordi den samme socialfaglige indsats kan gavne hele gruppen.
- I en periode med en uhomogen beboergruppe kan arbejdet være vanskeligt. De dømte kan have behov for meget forskellige former for støtte. Der kan være mange konflikter i gruppen. Nogle beboere kan have en højere status i beboergruppen, og bruge den til at udnytte svagere beboere. Hvis bare en enkelt beboer er meget voldsomt reagerende, kan det påvirke hele beboergruppen.

Vold og overgreb

Nogle domsanbragte beboere er farlige i den forstand, at de kan finde på at gentage deres kriminelle handling. Lederne af de 10 botilbud med mere end to beboere finder dog ikke, at beboerne som sådan er farlige. De understreger, at farlighed er et spørgsmål om individuel vurdering. Og når enkelte

²¹ Kapitlet bygger primært på telefoninterview med lederne af de ti botilbud i landet, som har mere end to udviklingshæmmede beboere med dom. Se i øvrigt kapitel 13, hvor undersøgelsens metode uddybes.

dømte er farlige, er det kun i helt bestemte situationer. Konkret er der mest tale om vold mod personalet. Som det siges:

"Det er os, de retter deres frustrationer imod. Det er jo os, der stiller krav og begrænser dem".
(Leder af botilbud med dømte beboere)

Spørgeskemaundersøgelsen på samtlige botilbud med dømte beboere giver samme billede²². Men undersøgelsen viser samtidig, at dømte (selvom botilbudene ikke vurderer dem som farlige) temmelig ofte begår forskellige former for overgreb indenfor rammen af botilbudet. De knap 100 dømte beboere havde tilsammen indenfor den seneste måned begået:

- 24 tilfælde af hærværk
- 21 tilfælde af vold mod personalet
- 7 tilfælde af vold mod medbeboere

De samme 100 beboere havde indenfor det seneste halve år begået:

- 4 tilfælde af seksuelle overgreb mod personalet.

Botilbudene oplyste også antallet af indberetninger om magtanvendelse. Svarene viser 17 indberetninger indenfor den seneste måned. Set i forhold til at der har været 21 tilfælde af vold mod personalet og syv mod medbeboere, er det overraskende, at der ikke indberettes flere episoder af magtanvendelse. Forklaringen kan være, at personalet har rutine i at løse konflikter uden magtanvendelse. De relativt få indberetninger kan dog også skyldes, at nogle episoder af magtanvendelse ikke indberettes. I et tidligere kapitel blev de juridiske uklarheder på området beskrevet. Der blev blandt andet fokuseret på, at det er uklart, om Servicelovens regler om magtanvendelse gælder i forhold til domsanbragte beboere. Det er muligt, at det er denne uklarhed, der her ses afspejlet i praksis.

Pædagogikken

Relationspædagogik

Botilbudene anvender forskellige metoder i arbejdet med de dømte. Interview med lederne af botilbudene viser dog en del fællestræk i den overordnede pædagogiske tilgang til de dømte. Målsætningen er at arbejde med individuelle forløb, som skræddersyes til den enkelte dømte. I årsberetningen fra et af de amtslige samråd beskrives det socialpædagogiske indhold af arbejdet med dømte sådan:

"Bestemmende for indholdet i den pædagogiske del af foranstaltningen er beboernes personlige forudsætninger."

(Samrådet vedrørende psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere, Århus Amt, 1996)

²² Det drejer sig om den spørgeskemaundersøgelse, som er lavet i regi af undersøgelsen, i alle de 40 amtslige botilbud som har dømte beboere. 32 botilbud deltog i undersøgelsen; deriblandt de 10 botilbud som senere medvirkede i telefoninterview.

Et af redskaberne i dette arbejde er detaljerede handleplaner. I praksis har undersøgelsen dog givet eksempler på, at udskiftning i personale, personalemangel eller flytning til nye bygninger kan betyde, at der i en længere periode for eksempel ikke udarbejdes handleplaner.

I 2002 kalder næsten alle lederne af de 10 botilbud, der har mere end to dømte beboere, deres metode for "relationspædagogik". Denne form for pædagogik var også temaet på et nyligt kvartalsmøde i Fagligt Netværk Domsanbragte - et netværk, hvor næsten alle landets botilbud med dømte beboere er repræsenteret²³. I nærværende undersøgelse beskrev lederne af botilbudene helt overordnet relationspædagogik sådan:

- Botilbudene forsøger at styrke de dømte i at indgå i sociale relationer ved at tilbyde dem stabile langvarige relationer med personalet
- Botilbudene anvender samtaler og dialog med de dømte som centrale metoder
- Botilbudene giver de dømte 'jeg-støtte' - støtte i at opbygge en bevidsthed om dem selv og en accept af dem selv og deres behov og muligheder.

I årsberetningen fra et samråd beskrives baggrunden for det socialpædagogiske indhold i amtets botilbud med dømte beboere:

"Fælles for afdelingens beboere er, at de i deres hidtidige tilværelse er falleret med for dem uoverskuelige konsekvenser til følge, hvilket bevirker, at de har brug for en professionel socialpædagogisk støtte, som grundlæggende er baseret på tryghed og tillid, for med det som udgangspunkt at anvise nye veje og give tro på en kommende tilværelse med selvværd og et for beboerne kvalitativt indhold"

(Samrådet vedrørende psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere, Århus Amt, 1996)

Lederne af botilbudene oplyser generelt, at personalet forsøger at give de dømte en selvindsigt, som kan medføre, at ændringerne i deres adfærd kommer indefra, fremfor at styres udefra. Det anses for centralt at finde årsagerne til de dømtes handlinger fremfor at fokusere på virkningerne: kriminaliteten.

"Vi ser på, hvem de er - ikke på, hvad de har gjort. Vi ser på indersiden i stedet for ydersiden."

(Leder af botilbud)

Et dansk botilbud med dømte beboere har deltaget i et nyligt EU-projekt om udviklingshæmmede lovovertrædere²⁴. I den bog, hvor projektets erfaringer er samlet, beskriver personalet fra det danske botilbud bl.a. deres arbejde med beboerne med disse ord:

²³ Fagligt Netværk Domsanbragte er oprettet i regi af SL – Socialpædagogerne Landsforbund. Netværket blev oprettet i 1998 på initiativ af ledere og medarbejdere i botilbud med beboere, der har dom til anbringelse. Netværket mødes fire gange årligt (Michaelsen, 2002)

²⁴ Det drejer sig om EU-projektet "Way Out – Alternatives to prison for offenders with mental disability". Projektet var finansieret af EU-kommissionens Leonardo da Vinci-program. Projektet havde repræsentanter fra tre lande: Danmark, Finland og Spanien.

"I rehabiliteringsprocessen [...] prøver vi at hjælpe dem til at få bedre indsigt i deres egen situation og bedre selvforståelse af deres egne behov. Det betyder bedre kendskab til sig selv, andre mennesker og verden"

(Way out – Alternatives to prison for offenders with mental disability, 1998, egen oversættelse)

Rammen om relationspædagogikken er en hverdag i botilbudene, som er præget af struktur og regelmæssighed. Det har en stor del af de dømte behov for, ifølge lederne af botilbudene. I tråd med det arbejdes med overskuelige og konkrete mål.

På alle botilbud fortæller lederne, at de domsanbragte starter med at have meget begrænsede muligheder for udgang. I takt med at de dømte lærer at administrere udgangstilladelsen, udvides den gradvist²⁵. Den maksimale udgang, som dommen giver mulighed for er tre timers uledsaget udgang om dagen uden for institutionens område (Bekendtgørelse nr. 680 af 10/07/2000 om udgangstilladelse m.v. til personer, der er anbragt i hospital eller institution i henhold til strafferetlig afgørelse eller i medfør af farlighedsdekret, §2).

Lederne af botilbudene argumenterer for, at mange domsanbragte har brug for konkrete mål at forholde sig til, og at en halv times uledsaget udgang mere om dagen kan være sådan et mål:

"Når man ikke ved, hvornår man kommer ud – eller hvad der skal til for at det sker – mister livet perspektiv. I den situation kan målet om en halv times udgang være med til at give de dømte et tidsperspektiv."

(Leder af botilbud)

Adfærdsregulerende pædagogik

Flere botilbud oplyser, at de bruger muligheden for udgang fra stedet med eller uden ledsagelse til at motivere de dømte til at samarbejde med personalet. Men der er stor forskel på, hvordan og hvorfor. De fleste botilbud er modstandere af egentlig adfærdsregulerende pædagogik, der benytter sig af straf og belønning som motivationsfaktor. Enkelte botilbud gør dog i en vis udstrækning stadig brug af elementer fra denne form for pædagogik. Lederne herfra begrundet det med, at mange af de dømte er "karakterafvigere", som kun forstår systemer og belønninger.

Når et botilbud bruger de dømtes udgang som belønning eller straf, foregår det ifølge lederne af botilbudene ved at de dømte får mulighed for mere uledsaget udgang, hvis de overholder aftalerne og samarbejder med personalet. Hvis de ikke samarbejder, inddrages den uledsagede udgang. Men det kan også være selve dommen, der indgår i belønnings- og motivationsstrukturen. Botilbudet har en vis indflydelse på, om domstolene ophæver en tidsbestemt dom. På enkelte botilbud oplyser lederne, at botilbudet bevidst bruger det til at motivere de domsanbragte til at samarbejde med personalet.

I det tidligere nævnte EU projekt²⁶ opsummeres kritikken af den adfærdsregulerende pædagogik sådan:

²⁵ Se også Samrådet vedrørende psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere, Århus Amt, 1996.

²⁶ EU-projektet "Way Out – Alternatives to prison for offenders with mental disability" under EU-kommissionens Leonardo da Vinci-program.

"Nogle kritikere har foreslået, at adfærdsregulering måske kan ændre adfærden, men ikke de processer, som ligger bag den. Og at den kan bruges til at lære den adfærd, som passer bedst til institutionens behov, fremfor den som er i personens egen interesse"

(Way out. Alternatives to prison for offenders with mental disability, 1998, egen oversættelse)

Aktuelle problemstillinger omkring praksis

Forventninger og succeskriterier

Ifølge lederne af botilbudene er der en række forskellige forventninger til botilbudenes resultater med de dømte beboere:

- At de dømte ikke begår ny kriminalitet
- At de dømte kan overflyttes til en billigere foranstaltning
- At de dømte får mere selvindsigt, og bliver bedre rustet til at indgå i sociale relationer og løse konflikter.

Disse forskellige forventninger kan være svære at forene med arbejdet i praksis og med hinanden. Lederne af botilbudene oplever, at der fra mange sider er en forventning om, at de dømte så hurtigt som muligt skal rehabiliteres, så de ikke begår ny kriminalitet. Men fra botilbudene fremhæves det, at arbejdet med gruppen ikke er så enkelt. Flere peger på, at nogle domsanbragte er skadet så meget og så tidligt, at de ikke kan "færdigbehandles". Alligevel kan støtte og omsorg gøre en stor forskel, hvis man accepterer, at succeskriterierne er individuelle.

Dokumentation er meget vigtig i arbejdet med dømte. Dokumentationen er nemlig baggrunden for, om foranstaltningerne opretholdes, ophæves eller skærpes. Men lederne af botilbudene understreger, at en socialfaglig indsats kan være svær at måle:

- Hvordan måles kriminalitetsrisiko?
- Hvordan måles beboernes selvindsigt eller selvværd?

De forskellige succeskriterier vanskeliggør dette yderligere, fordi der ikke altid er enighed om, hvad der egentlig bør måles. Botilbudenes egne succeskriterier for arbejdet er som nævnt ovenfor forskellige fra beboer til beboer.

Omsorg og kontrol

Lederne af botilbudene synes, at de har en vanskelig dobbeltrolle i forhold til de dømte. På den ene side er personalet omsorgs- og støttepersoner, som indgår tætte relationer med de dømte. På den anden side skal personalet:

- kontrollere, om den dømte overholder de begrænsninger, som dommen sætter

- vurdere, om den dømtes adfærd er ændret så meget, at det kan anbefales, at han eller hun er parat til at få dommen ophævet eller mildnet
- i en vis udstrækning garantere, at tidligere dømte ikke begår ny kriminalitet - da domme til anbringelse på ubestemt tid først ophæves, når det vurderes, at lovovertræderen ikke længere vil begå ny kriminalitet.

Alle botilbud påpeger, at det er svært at kombinere omsorg og kontrol. Med andre ord er det svært at kombinere den socialfaglige og den specialpræventive del af foranstaltningerne.

Dette dilemma er langt større, når der anvendes relationspædagogik end adfærdsmodificerende pædagogik, hvor kontrol og straf er en del af det pædagogiske grundlag. I 2003 anvender næsten alle botilbud relationspædagogik. Det kan derfor ikke undre, at dilemmaet mellem omsorg og kontrol er meget centralt.

En særlig problemstilling omkring botilbudenes kontrolfunktion kan ses i de botilbud, som ikke er målrettet dømte beboere, og hvor kun en enkelt beboer eller to har dom. Reglerne omkring udgang er komplekse, og nogle amtslige nøglepersoner har givet eksempler på botilbud, som overtrådte reglerne, simpelthen fordi de ikke kendte dem.

Tvang og tilbud

ServiceLovens tilbud er på en række områder baseret på princippet om brugerinddragelse. Det gælder også botilbud til voksne mennesker med udviklingshæmning. Men i forhold til domsanbragte beboere giver det flere problemer:

- Ifølge ServiceLovens §110 skal det fremgå, hvilke ydelser, botilbudet kan "tilbyde" sine brugere. Men det er tilbud, som de domsanbragte beboere ikke kan sige nej til - i hvert fald ikke, hvis de ønsker at dommen engang skal ophæves. Ydelser er i denne forbindelse eksempelvis administration af medicin, administration af økonomi, misbrugsbehandling, en eller anden form for adfærdsregulerende behandling, samtalerapi og psykologiske udredninger.
- Ifølge ServiceLovens §111 skal brugerne tilbydes en handleplan. Men hvis de domsanbragte takker nej til dette tilbud, bliver handleplanen typisk lavet alligevel, for at botilbudet kan planlægge, redegøre for og dokumentere indsatsen.
- Ifølge ServiceLovens §112 skal brugerne have indflydelse på de sociale tilbud. Men det er vanskeligt at praktisere brugerindflydelse, når "brugerne" er tvunget til at benytte botilbudet, og på en række vigtige punkter ikke har indflydelse på deres egen dagligdag.
- De mange tidsubestemte domme gør ifølge lederne af botilbudene den socialfaglige indsats sværere, fordi de er en stor psykisk belastning for de dømte. Lederne oplyser, at det er meget svært at motivere de dømte, når de ikke ved, hvornår de kommer ud – eller hvad de selv kan gøre for det. Et er, at de dømte ifølge ServiceLoven ikke kan tvinges til at tage imod botilbudenes ydelser. Noget andet er, at personlig udvikling nærmest per definition ikke kan finde sted under tvang.

- De beboere som får pension, er tvunget til at betale husleje for en bolig, som de ikke selv har valgt.
- En del af aktiviteterne på botilbud under Serviceloven finansieres af brugerne selv. Det gælder typisk ture og aktiviteter uden for botilbudet. På botilbud med dømte beboere, indgår disse aktiviteter i den samlede socialfaglige indsats, der sigter på at forebygge kriminalitet. Men mange domsanbragte ønsker ikke at betale for aktiviteter, de er påtvunget.
- Nogle beboere er stofmisbrugere. Lovgivningen forhindrer personalet i at ransage en beboers værelser for stoffer, selvom de ved, at stofferne er der og vil ende hos de øvrige beboere.

Botilbudene savner retningslinjer for, hvordan de skal forholde sig til de grundlæggende dilemmaer, som findes i gråzonen mellem tilbud og tvang. På den ene side står botilbudene med nogle redskaber, som ikke kan bruges i praksis, men som de skal bruge ifølge loven (for eksempel brugerinddragelse). Og på den anden side står de med nogle redskaber, som ikke må bruges ifølge Serviceloven, men som botilbudene mener, der er behov for i praksis (for eksempel ransagning).

Ændringer i gruppen af dømte har konsekvenser for botilbudenes praksis

Sammensætningen i gruppen af udviklingshæmmede lovovertrædere er aktuelt under forandring. Ændringerne påvirker botilbudenes praksis på forskellige måder:

Følger af at flere dømte er sent udviklede

Flere lovovertrædere befinder sig i grænseområdet mellem udviklingshæmning og sen udvikling eller er sent udviklede. Selvom de - ud fra en samlet betragtning - ofte vurderes som udviklingshæmmede i mentalundersøgelserne og derfor dømmes som sådan, mener de færreste amtslige aktører, at amternes botilbud egner sig til dem:

"Set i relation til de personer, som dømmes til tilsyn af amtskommunen med mulighed for anbringelse i institution, opstår der en ikke uvæsentlig problemstilling. Det er meget svært at finde egnede institutioner til denne målgruppe. [...] Personer, som begavelsesmæssigt ligger i den nedre del af sinkeområdet, er ikke omfattet af den personkreds, som amtet er forpligtiget til at sørge for botilbud til. Dette bevirker, at disse personer bliver anbragt i botilbud med de psykisk udviklingshæmmede, som intelligensmæssigt er langt dårligere fungerende, hvilket ofte er uhensigtsmæssigt for alle parter."

(Nordjyllands Amt, 1998)

Der er flere problemstillinger, når sent udviklede lovovertrædere og lovovertrædere fra grænseområdet anbringes på de amtslige botilbud:

- I alle andre tilfælde er det ikke amterne, men kommunerne, som er ansvarlige for tilbud til sent udviklede mennesker. Amterne oplever selv, at de både mangler erfaring og tilbud, som er egnet til gruppen.
- Lovovertrædere som aldrig har defineret sig selv som udviklingshæmmede, oplever et statustab, når de anbringes sammen med mennesker med udviklingshæmning. De tvinges til at omformulere eller forsvare deres identitet. De føler ikke, at de hører til på de amtslige botilbud. Det er

derfor ofte meget svært at motivere dem til at modtage den støtte, som er en del af foranstaltningen.

- I modsætning til de udviklingshæmmede lovovertrædere er denne gruppe ikke vant til "systemet". De er ikke vant til at modtage omsorg - og heller ikke til at underkaste sig de regler og den styring, som er i dette system. Det giver nye udfordringer for personalet, der oplever at lovovertrædere som er sent udviklede eller fra grænseområdet skal socialiseres, før den egentlige socialfaglige indsats kan begynde.
- De lovovertrædere som ikke er udviklingshæmmede, er ofte ikke pensionsberettigede. For nogle af dem betyder det, at de ikke har råd til at deltage i deltagerfinansierede ture og lignende aktiviteter, som de øvrige beboere deltager i og som indgår i botilbudets socialfaglige arbejde.
- Der er langt flere alkohol- og stofmisbrugere i gruppen end blandt de øvrige udviklingshæmmede lovovertrædere. En svær problematik, som er ny for botilbudene.
- En del botilbud og amtslige nøglepersoner mener, at det er problematisk at blande de bedre begavede lovovertrædere med udviklingshæmmede. De svageste bliver ofre, og de bedst begavede får for lidt udfordring. Andre botilbud er dog uenige i dette.

Følger af at flere dømt er unge

En anden aktuel tendens er, at der bliver flere udviklingshæmmede lovovertrædere, som er mellem 15 og 18 år. Også de unge er ofte sent udviklede eller lige på grænsen mellem sen udvikling og udviklingshæmning. De har typisk en meget svær social baggrund. Amterne peger især på to problemstillinger omkring de unge:

- Når de unge får dom, har de enten ingen erfaring med de sociale tilbud - eller dårlige erfaringer. Det betyder, at det er meget svært for personalet på botilbudene at motivere de unge lovovertrædere til at indgå i botilbudenes praksis og aktiviteter. Og så længe de unge ikke gør det, får de intet ud af anbringelsen, som derfor ikke virker kriminalitetsforebyggende og af samme grund ikke kan ophæves.
- En særlig problemstilling omkring unge lovovertrædere er, at der ikke findes en lukket og/eller sikret anbringelsesmulighed for udviklingshæmmede lovovertrædere under 18 år. Når det drejer sig om voksne lovovertrædere er der Kofoedsminde. Men for unge dømt er der kun mulighed for anbringelse i åbne botilbud. Et samråd beretter om en udviklingshæmmed lovovertræder under 18 år:

"Der er ingen tvivl om, at den pågældende er så farlig, at det ville være yderst relevant at indstille til en domsændring til en lukket (sikret) afdeling. Problemet er bare, at såfremt pågældende fik en domsændring til en lukket sikret afdeling, så vil der ikke være nogen lukkede institutioner i Danmark, som er forpligtet til at tage vidtgående psykisk handicappede under 18 år. Det er Nordjyllands Amts held, at pågældende bliver 18 år primo 2000, men hvad skulle vi have gjort, hvis pågældende kun var 16 år?"

(Nordjyllands amts Samråd for psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere, 1998)

Følger af at flere dømte har anden etnisk baggrund

I undersøgelsen har ingen aktører peget på, at stigningen i dømte med anden etnisk baggrund gør en forskel for botilbudenes praksis

Følger af at flere dømte har sindslidelser

Den øgede andel af udviklingshæmmede lovovertrædere, som har sindslidelser eller svære psykiske problemer, øger behovet for den psykologiske og psykiatriske ekspertise, som botilbudene allerede som udgangspunkt savnede.

Opsummering - praksis omkring anbringelsesdomme

I dag arbejder de allerfleste botilbud med dømte beboere med relationspædagogik. Formålet med denne form for pædagogik er, at de dømtes kompetencer i at skabe og fastholde relationer styrkes. At deres selvvindst og selvværd øges. At de får flere kompetencer i forhold til at løse konflikter.

Der er dog også en række andre succeskriterier: At de dømte ikke begår ny kriminalitet, at de kan overflyttes til en billigere foranstaltning, og at de på sigt kan flytte i eget hjem. Disse forskellige succeskriterier er ikke nødvendigvis i konflikt med hinanden. Men det er oplagt, at de *kan* være det.

Botilbudene er oprettet under Lov om social service. Men beboerne er anbragt efter Straffeloven. Sammenstødet mellem de to lovkomplekser, og de faglige rationaler der ligger bag dem, præger hverdagen i foranstaltningerne. Mest fremtrædende er dilemmaerne mellem omsorg og kontrol, samt mellem tvang og tilbud.

Ifølge botilbudenes pædagogiske målsætninger og metoder skal den enkelte domsanbragte have et tilbud, der er skræddersyet til ham eller hende. Men i dag udgør de domsanbragte en meget sammensat, uhomogen og lille gruppe. Det gør botilbudenes arbejde vanskeligt, når der kun er fire eller fem beboere, som hver især skal have deres særlige behov dækket inden for en personalenormering, som er tilsvarende lille. Det er især et problem i de amter, som har valgt at samle alle dømte ét sted. Andre amter har som nævnt valgt at decentralisere opgaven og sprede dømte på botilbud, hvor de andre beboere så vidt muligt har lignende behov og ønsker. Her er det selvsagt et mindre problem, at gruppen af dømte bliver mere uhomogen.

Aktuelt præges botilbudenes arbejde med domsanbragte desuden af, at en stadig større del af dem er sent udviklede eller kan placeres i det, der i feltet kaldes grænseområdet mellem sen udvikling og udviklingshæmning. De amtslige botilbud savner erfaringer med og tilbud til denne gruppe, som normalt er et kommunalt ansvar.

Lovovertræderne fra gruppen i grænseområdet har enten ingen eller dårlige erfaringer med sociale tilbud, og er derfor ikke motiverede til at tage del i hverdagen og aktiviteterne på botilbudene. Det er problematisk, fordi foranstaltningernes overordnede formål, at forebygge ny kriminalitet ved at styrke dømtes selvvindst og udvikling, ikke kan føres ud i livet uden de dømtes motivation og aktive medvirken.

KAPITEL 8 - RAMMER OM ANBRINGESES-DOMME

I kapitlet vises, at der er stor forskel på, hvordan og hvorfor de forskellige amter placerer de dømte. Også rammerne for botilbudene er forskellige. Det er fuldstændig i overensstemmelse med Serviceloven. Men spørgsmålet er, om det er i overensstemmelse med principperne om retssikkerhed, at to mennesker med den samme dom til anbringelse ikke får den samme behandling/støtte?

Rammerne er sjældent optimale i forhold til den opgave, som botilbudene skal løse. Den problemstilling gælder både botilbud, hvor der er enkelte dømte, og botilbud hvor alle beboere er dømte.

Placeringen af dømte

Amterne organiserer opgaven med udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse forskelligt. I en vis udstrækning afspejler praksis de enkelte amters generelle politik omkring mennesker med udviklingshæmning.

Faktuelle oplysninger om botilbud med dømte beboere

En del amter har samlet de domsanbragte på et eller to botilbud. Flere amter fortæller, at årsagen er historisk. Under den tidligere Åndssvageforsorg var der en lukket afdeling for mennesker med udviklingshæmning (med og uden dom) i alle amter. Efter udlægningen af særfor sorgen i 1980 har en del amter valgt at bruge dette sted til dømte.

Andre amter har spredt de udviklingshæmmede lovovertrædere rundt omkring på alle amtets botilbud. Spredningen ses tydeligt i disse tal, som også viser at de færreste botilbud oprindeligt er oprettet særligt for dømte beboere:

- De 110-120 udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse, som findes i landet, er spredt på 40 botilbud²⁷.
- Af de 32 botilbud, som deltog i spørgeskemaundersøgelsen, er 13 oprettet med det formål at huse mennesker med dom til anbringelse.
- De resterende 19 botilbud er ikke særligt målrettet dømte, og oplyser, at de primært har ikke-dømte beboere.

Spredt eller samlet

Amtslige nøglepersoner oplyser, at argumenterne for at samle de dømte få steder, er:

- Mulighed for en højere personalenormering

²⁷ Antallet af lovovertrædere med dom til anbringelse er et skøn, som er baseret på datamateriale fra spørgeskemaundersøgelsen til de 40 amtslige botilbud. 32 botilbud besvarede skemaet. De havde tilsammen 100 beboere.

- Pædagogisk erfaring/ekspertise med at arbejde med udviklingshæmmede lovovertrædere
- Kendskab til de særlige regler og procedurer, der gælder i forbindelse med dømte (f.eks. regler om begrænset udgang)
- Accept blandt personalet af udadreagerende brugere.

Argumenterne for at sprede de dømte flere steder er:

- De dømte kan blive boede der, hvor de boede før dommen
- Gruppen af dømte er ikke homogen
- Dømte, som har en relativ høj IQ, bør anbringes sammen med andre ligestillede. Dette standpunkt blev bl.a. formuleret af en leder af et botilbud: *"Formålet med dommen er vel at give dem mulighed for udvikling gennem passende udfordring"*.
- Dømte med behov eller adfærd, der kræver særlig støtte eller behandling bør anbringes på botilbud, hvor man har ekspertisen. Det gælder f.eks. udviklingshæmmede, som er sindslidende.
- Dømte skal ikke holdes afsondret fra andre mennesker. Som en leder af et botilbud sagde: *"Vi skal lade dem komme ud i samfundet"*
- Et enkelt amt har den politik, at alle udviklingshæmmede borgere (med undtagelse af de der har det allerstørste støttebehov) skal bo i eget hjem. Af den årsag bor også de domsanbragte i eget hjem, men med en ekstra høj personalenormering og meget tæt tilsyn
- Der er desuden mere pragmatiske årsager til spredningen af de dømte. I et amt fortalte et samrådsmedlem: *"Vi spreder dem rundt omkring på de botilbud, der kan magte det"*.

Ingen amter anvender konsekvent en såkaldt matrikelløs institution overfor dømte udviklingshæmmede. En matrikelløs institution kunne på samme tid give fordelene fra at sprede og at samle de dømte. De dømte kunne spredes mellem de botilbud i amtet, der passer den enkelte bedst, hvilket ville sikre en homogen beboergruppe. Men samtidig kunne personalets ekspertise fastholdes, ved at der blev etableret et team af konsulenter med erfaring på området. Teamet kunne tage rundt i de forskellige botilbud og supervisere personalet samt indgå i arbejdet med de dømte efter behov.

Udenamtlig anbringelser

Enkelte amter benytter næsten kun eller udelukkende udenamtlig placering af dømte. Nøglepersoner på området i disse amter oplyser, at antallet af dømte er så lille og behovene og kravene så specielle, at amtet vanskeligt kan løfte opgaven selv. Men langt de fleste amter bruger nødvendig udenamtlig placering, og kun hvis noget særligt taler for det. Argumenterne er forskellige fra amt til amt:

- Der mangler akutpladser på de af amtets egne botilbud, der kan magte opgaven

- Den dømte er sent udviklet, mens de øvrige dømte i amtets eneste botilbud for domsanbragte er moderat udviklingshæmmede
- Amtet kan ikke selv give det skræddersyede tilbud (f.eks. i et enkeltmandsprojekt²⁸), som de vurderer, at den dømte har behov for
- I enkelte tilfælde er dømte blevet anbragt udenamtsligt af hensyn til de pårørende og deres netværk.

Problemstillinger omkring placeringen af dømte

Fælles for alle amter er, at holdningen til, hvorvidt dømte bør samles eller spredes i botilbudene, er de politiske rammer. Inden for disse rammer lægger amterne stor vægt på en konkret og individuel vurdering fra sag til sag. Vurderingen ligner ifølge amtslige aktører fuldstændig den visitation, der foretages, når der skal findes et botilbud til brugere uden dom. Det nævnes i den forbindelse også, at manglende pladser, økonomiske begrænsninger etc. betyder, at heller ikke de dømte brugere altid får det ideelle tilbud:

"Det er vanskeligt for os at finde steder, som kan forebygge kriminalitet. Der bliver en masse hovsa-løsninger på området, fordi de kriminelle udviklingshæmmede så bare placeres, hvor der lige er plads,"

(Allan Birkedahl, medlem af samrådet i Frederiksborg Amt i *Information*, 30. marts 2002)

Amter som har oplevet en pludselig stigning i antallet af udviklingshæmmede lovovertrædere, fortæller at stigningen gør det endnu sværere at finde egnede tilbud.

I øjeblikket synes en anden problemstilling dog mere aktuell. Gruppen af udviklingshæmmede lovovertrædere bliver mere og mere uhomogen. Det kalder på en større spredning i amternes tilbud, men denne udfordring har amterne umiddelbart svært ved at tackle, da antallet af udviklingshæmmede lovovertrædere samtidig er relativt lille.

Organisatoriske rammer

Nogle af de ti botilbud som huser mere end to dømte beboere, udgør en særlig afdeling under et større botilbud for mennesker med udviklingshæmning uden dom. Nogle af afdelingerne for dømte er placeret på en anden adresse. De fleste har separate bygninger. Og alle steder er dømte beboere fysisk adskilt fra ikke-dømte, om ikke andet så i en separat afdeling.

Blandt fordelene ved at være en del af et større tilbud, nævner lederne af afdelinger med dømte beboere:

- at der er flere aktivitetsmuligheder for domsanbragte beboere, som i vid udstrækning benytter de samme faciliteter som ikke-dømte beboere.

²⁸ Enkeltmandsprojekt = individuelt socialt støttetilbud, som er skræddersyet til en enkelt borger med helt særlige behov.

Blandt ulemperne ved at være en del af et større tilbud, nævnes:

- at personale, som ikke selv arbejder med de dømte, helt unødigt er bange for dem, og derfor ikke vil lave fællesarrangementer for alle beboere
- at den lille gruppe dømte med deres særlige behov "drukner i mængden" sammen med personalet og *deres* særlige behov for efteruddannelse og supervision.

Fysiske rammer

Inde og ude

Ifølge lederne af botilbudene er de fysiske rammer meget, meget vigtige. Dårlige fysiske rammer skaber konflikter og stress blandt beboerne. Flere botilbud peger på, at de dømte bor alt for tæt, fordi der mangler plads. Mange domsanbragtes værelser er for små – ned til otte m². Nogle værelser har ikke eget toilet og bad. Fra flere sider problematiseres det, at der er for lydt.

De steder, hvor værelserne er store, eller hvor beboerne har selvstændige lejligheder, fremhæves det som meget positivt. Det samme gør de få steder, hvor beboerne har egen udgang og ikke behøver gå gennem fællesrummene. Nogle botilbud forsøger at tilbyde de domsanbragte rammer, der minder mere om et hjem end en institution. Lederne oplyser, at de fysiske rammer gør det svært.

Botilbud, som er en del af et større bo- og dagtilbud, ligger ofte i grønne omgivelser i en landsby eller en lille by. Andre botilbud ligger eksempelvis i et parcelhus i et almindeligt beboelses- eller industrikvarter. De fleste botilbud har en have. Nogle har en stor naturgrund. Mange steder opfattes udearealerne som en del af botilbudet. Det betyder helt konkret, at beboerne kan færdes frit på området, selvom de på grund af dommen har begrænset udgang. Domsanbragte i botilbud, der ikke har have, har ringere muligheder for at komme udendørs.

En del botilbud nævner, at det er vigtigt at have aktivitetsrum og –muligheder på botilbudet. Ikke alle har disse muligheder. I forbindelse med muligheder for aktiviteter har de botilbud, som ligger i tilknytning til større bo- og dagtilbud som nævnt en række fordele, fordi de deler en række faciliteter med stedets andre brugere. Enkelte botilbud for domsanbragte har fællesrum, men nogle ledere peger på, at beboergruppen ikke anvender dem, da de stort set ikke kan fungere i sociale sammenhænge

Stress, konflikter og vold

De fysiske rammer har betydning for sikkerheden. Det er vigtigt, at personalet har flugtmuligheder i truende situationer. Det er vigtigt, at der ikke er for mange kroge, hvor man kan "fanges", uden at andre kan se det. Adskillige af de ti botilbud savner tilstrækkelige flugtmuligheder.

Det er også vigtigt, at bygningerne er brandsikrede, da der er en del ildspåsættede blandt de domsanbragte. Lederne af botilbudene oplyser, at ikke alle botilbud er tilstrækkeligt brandsikrede.

De fysiske rammer har desuden betydning for stress, konflikter og vold mellem beboere og personale, og beboerne imellem. Fysiske rammer kan både skabe og forebygge konflikter. Som minimum bør der være mulighed for at adskille beboere med dom fra andre beboere i tilspidsede eller akutte situationer. På meget få botilbud er de fysiske rammer planlagt, så de giver mulighed for fysisk adskillelse mellem beboerne i sådanne situationer.

I stedet benyttes forskellige ad hoc løsninger:

- Et par botilbud har et enkelt værelse, som anvendes hvis en beboer i en periode er voldsomt udadreagerende. Værelset ligger adskilt fra de andre værelser, så de øvrige beboere så vidt muligt skånes for larm og voldsom adfærd.
- Nogle botilbud har i pressede situationer mulighed for at opdele huset, så gener fra larm, voldsom adfærd e.l. begrænses til at ramme halvdelen af beboerne.
- Enkelte botilbud har flere bygninger og fremhæver, at det kan være med til at løse tilspidsede situationer.
- Nogle botilbud har i konkrete tilfælde lejet et sommerhus, og på den måde fjernet den beboer, det drejede sig om, fra botilbudet i et par uger.
- På Kofoedsminde, hvor der er mange beboere, søger man at sammensætte grupper af beboere, der matcher hinanden, og på den måde begrænse eventuelle konflikter til mindre grupper.
- På nogle botilbud er personalet den eneste mulighed for fysisk adskillelse mellem beboerne.
- Nogle botilbud har aldrig haft behovet for at adskille beboerne fysisk, fordi der ikke har været voldsomme konflikter eller adfærd.

Økonomiske rammer

Der er forskel på, hvordan amterne prioriterer opgaven, og hvor mange ressourcer der bruges på den. Enkelte ledere på de ti botilbud understreger, at det gør deres arbejde let, at de har rimelige ressourcer, og at der er politisk opmærksomhed på den særlige opgave, de løser.

En del botilbudsledere finder omvendt, at økonomien sætter begrænsninger. Konkret sætter økonomien for eksempel rammen om botilbudets personalenormering. I nogle tilfælde stilles der krav til botilbudene om at klare akutte situationer, hvor der f.eks. kan være behov for to vågne nattevagter i en længere periode. Men der gives ingen økonomisk kompensation for det.

Personalemæssige rammer

Uddannelse

De 32 botilbud, som deltog i spørgeskemaundersøgelsen, har samlet lidt over 300 ansatte²⁹. Personalesammensætningen ser sådan ud:

- 62% af personalet på botilbudene er pædagogisk uddannede. Det er relativt mange. En nylig undersøgelse viser, at pædagoger på landsplan udgør 44% af det samlede personale i relation til udviklingshæmmede og fysisk handicappede voksne (Perlt m.fl., 2002)
- 15% af personalet er ikke-uddannede
- Resten af personalegruppen er primært håndværkere, servicemedarbejdere eller administrativt personale
- Herudover er der i alt fastansat 10 personer med anden specialuddannelse end den pædagogiske:
 - 3 socialrådgivere
 - 1 ergoterapeut
 - 1 musikerapeut
 - 1 læge
 - 1 sygeplejerske
 - 3 psykologer

Antallet af fastansat specialuddannet personale synes at være meget lavt, i betragtning af at mange dømte efter botilbudsledernes udsagn har særlige behov. Det skal dog nævnes, at mange botilbud har kontakt med flere af de nævnte faggrupper, for eksempel den psykologiske konsulent fra amtet, selv om de ikke er fastansat. Men konsulenten deler sin tid og ekspertise mellem forskellige botilbud.

Det pædagogiske personale har typisk ingen efteruddannelse. De fleste har deltaget i et par kortere kurser, som er relevante for arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere. Temaerne er for eksempel neuropædagogik, karakterafvigelse, psykopati eller relationspædagogik. En del af disse kurser afholdes af Fagligt Netværk Domsanbragte, som er et netværk oprettet i 1998 for og af medarbejdere på botilbud med dømte beboere³⁰. Nogle amter arrangerer desuden kurser for deres egne ansatte.

Lederne af de ti botilbud med mere end to dømte beboere, efterlyser næsten alle flere og mere relevante kurser, især i psykologi, psykiatri og neuropsykologi. Botilbudene ønsker opkvalificering i forhold til at samtale med de dømte og forstå deres handlinger. De ønsker at blive i stand til at udføre bedre observationer og dermed lave bedre handleplaner.

Flere af de ti botilbud fremhæver, at personalegruppens store erfaring med de dømte delvist kompenserer for den manglende efteruddannelse.

²⁹ Afsnittet om personalet bygger på spørgeskemaundersøgelsen i botilbud, der huser beboere med dom. Som tidligere nævnt deltog 32 af landets omkring 40 botilbud i undersøgelsen.

³⁰ For flere oplysninger om Fagligt Netværk Domsanbragte, se for eksempel tidsskriftet *Udvikling*, nr. 1, 2. kvartal 2002

Supervision og psykologbistand

Et godt samarbejds-klima og gode samarbejdsrelationer i personalegruppen fremhæves som meget vigtige for arbejdet med de dømte:

"Hvis man skal lære andre at indgå i sociale relationer, er det utroligt vigtigt, at personalet selv kan indgå i sociale relationer og løse konflikter"

(Leder af botilbud med dømte beboere)

I den forbindelse er supervision et vigtigt redskab. Ikke alle botilbud anvender dog supervision, og nogle steder benyttes udelukkende intern kollegial supervision. Med en enkelt undtagelse ønsker alle de ti botilbud med mere end to dømte beboere mere ekstern supervision.

Samtlige ti botilbud fremhæver, at der er for lidt psykologisk og/eller psykiatrisk bistand. Mange efterlyser en fuldtids fastansat psykolog. Botilbudslederne ønsker, at psykologen skulle bidrage med følgende:

- generel supervision af personalet
- supervision i konkrete sager
- observation af beboerne
- terapeutiske samtaler og forløb med de beboere, der har behov.

Der er flere grunde til, at der ikke er tilstrækkelig psykologbistand. Dels fortæller lederne af botilbudene, at det kan være umuligt at finde en egnet psykolog, da meget få psykologer har specialiseret sig i udviklingshæmmede med psykiske problemer. Dels oplyser de, at der typisk mangler ressourcer til en psykolog indenfor botilbudets økonomiske ramme.

Opsummering - rammer om anbringelsesdomme

Nogle amter samler de dømte, andre spreder dem. Der er argumenter for og imod begge modeller. Som det er i dag, behandles udviklingshæmmede lovovertrædere med dom forskelligt, alt efter hvor i landet de bor. Dels har amterne forskellige holdninger til organiseringen af området, og dels betyder praktiske hensyn (som mangel på ledige pladser på botilbudene), at heller ikke dømte altid får det mest optimale tilbud.

Adskillige af de botilbud som faktisk er målrettet domsanbragte beboere, har fysiske rammer, som er dårligt egnede til den opgave, de skal løse. Rammerne om botilbudene er desuden forskellige. Det betyder – igen – at de dømte behandles forskelligt, alt efter hvor de anbringes:

- Forskellige fysiske rammer betyder, at nogle dømte har flere muligheder for frisk luft og mere frihed til at bevæge sig rundt end andre. Nogle har desuden bedre muligheder for fritidsaktiviteter end andre.

- Kun få botilbud har optimale muligheder for at adskille beboerne i akutte situationer. Mange steder har for lidt plads. Det fører nogle steder til en hverdag, som er unødigt præget af stress, konflikter og vold. For dømte beboere kan denne uro i sidste ende medføre, at foranstaltningen opretholdes længere, end hvis de havde boet i et roligere miljø. Det kræver ro og tryghed at udvikle sig. Og dommene ophæves ikke, før lovovertræderne har ændret sig på en måde, så det vurderes, at de ikke vil begå kriminalitet igen.
- Der er forskel på personalenormeringen. Der savnes relevante kurser for personalet på botilbudene. Der er stor mangel på supervision.
- Der er mangel på psykologisk ekspertise. Det er stærkt problematisk både for personalet og for de dømte, som har behov for terapi. En stor del af de dømte har alvorlige psykosociale problemer eller sindslidelser.

En del af de nævnte problemstillinger skyldes, at amterne økonomisk prioriterer området forskelligt. Økonomien udstikker rammen omkring botilbudenes fysiske rammer, aktivitetstilbudene, personalenormeringen og den eksterne bistand (primært psykologbistand). Arbejdet med dømte kræver flere ressourcer end arbejdet med ikke-dømte. Et særligt kendetegn er desuden, at der er behov for fleksibilitet i de økonomiske rammer. I nogle perioder er der eksempelvis behov for to vågne nattevagter. I andre perioder er der dømte i varetægtssurrogat.

Der er forskel på, hvordan amterne prioriterer i forhold til botilbud for ikke-dømte udviklingshæmmede. Men når der er tale om dømte, kan rammerne have betydning for, hvornår dommen ophæves. De dømte skal støttes til at udvikle sig, og det gøres bedre i nogle miljøer end i andre. Og dommene ophæves ikke, før der er tiltro til, at den enkelte dømte ikke vil begå ny kriminalitet.

KAPITEL 9 - NÅR DOMMEN OPHÆVES: UD- SLUSNING FRA BOTILBUD

Når dommene ophæves, flytter de dømte fra kendte rammer og fra personale, som de ofte har knyttet tætte relationer til:

- Nogle gange flytter tidligere dømte fra det amtslige botilbud til et andet amtsligt botilbud
- Andre gange flytter de i et kommunalt botilbud
- Atter andre gange flytter tidligere dømte i egen bolig
- I alle tilfælde flytter de til nye rammer og kontaktpersoner.

Den pædagogiske ledelse på de amtslige botilbud understreger, at udslusning bør være en langvarig og gradvis proces, der starter lang tid før, den dømte flytter og fortsætter i en længere periode herefter. Ifølge botilbudene kan en gradvis udslusning:

- lette overgangen til det nye liv for den dømte
- kvalificere det personale, der eventuelt skal have kontakten med de tidligere dømte fremover
- sandsynligvis forebygge ny kriminalitet. Fortsat kontakt til kendte personer og rammer kan afhjælpe nogle af de frustrationer, konflikter og problemer, som tidligere dømte ofte møder, når de flytter til nye omgivelser.

Mange dømte fortæller også, at manglende støtte i forbindelse med forskellige praktiske og personlige problemer er en af grundene til deres lovovertrædelser.

I dag savnes både retningslinjer for forløbet, samt for opgave- og ansvarsfordelingen mellem de relevante parter. Det er især centralt i de tilfælde, hvor den dømte flytter fra et amtsligt botilbud til et kommunalt botilbud eller til egen bolig.

Nogle dømte ønsker ikke at have kontakt til botilbudet, når dommen ophæves. De vurderer selv, at de kan klare sig uden støtte. Nogle botilbud efterlyser muligheder for at styrke kontakten på trods af dette, for eksempel ved at lade et flerårigt og gradvist udslusningsforløb indgå i dommen.

Praksis omkring udslusning

Udslusningsboliger

Især de dømte, som skal flytte til et andet botilbud med mindre støtte og opsyn, når dommen ophæves, har behov for en gradvis overgang. I en udslusningsbolig kan de dømte øve sig på at klare sig selv uden de rammer, som botilbudet og foranstaltningerne sætter på godt og ondt. Der er forskel på, om botilbudene kan tilbyde udslusningsboliger:

- Enkelte botilbud har udslusningsboliger eller -lejligheder på samme adresse som botilbudet
- Enkelte botilbud har udslusningsafdelinger på en anden adresse
- Nogle botilbud har ingen udslusningstilbud.

En hyppig problemstilling, når der etableres udslusningsboliger, er at boligerne "sander til". De dømte som flytter dertil, bliver boende, når dommen ophæves. Botilbud for dømte er i en del tilfælde placeret i meget små byer. Nogle botilbud efterlyser derfor udslusningsboliger i en mere bymæssig ramme, som kunne forberede de dømte på dette miljø.

Supervision af det nye personale

I dag er botilbudenes rolle i udslusningen forskellig. Blandt eksemplerne er:

- I nogle tilfælde fungerer ansatte på amtslige botilbud med domsanbragte som konsulenter, der i et udslusningsforløb forbereder og vejleder kommunalt ansatte i at støtte en tidligere domsanbragt.
- I andre tilfælde køber kommunen det amtslige botilbud, hvor en person tidligere har været domsanbragt, til at varetage hjemmevejlederfunktionen i en kortere eller længere periode efter ophævelse af en dom.
- Når tidligere dømte sluses ud fra Kofoedsminde, rådgiver konsulenter derfra igennem en længere periode de amter, som skal modtage de pågældende.

Kontakt med tidligere dømte

Der er forskel på, hvordan botilbudene holder kontakten med de tidligere dømte:

- Et enkelt botilbud arbejder bevidst på, at de dømte vælger at blive boende på botilbudet, når dommen ophæves (men på en anden afdeling), eller at de fortsat bruger stedets aktiviteter og tilbud om støtte.
- Nogle botilbud forsøger at holde kontakt med tidligere dømte ved at invitere på besøgsdage.
- Nogle botilbud signalerer, at tidligere beboere altid kan søge hjælp eller rådgivning i en akut situation.

Opsummering – når dommen ophæves

Nogle dømte ønsker ikke at have kontakt til botilbudet, når dommen ophæves. De vurderer, at de kan klare sig uden støtte.

Botilbudene er imidlertid overbeviste om, at udslusning gør en forskel. De vurderer, at nogle tidligere dømte begår ny kriminalitet, fordi de ikke kan magte den bratte overgang fra botilbudenes velkendte rammer til verden udenfor. Der er eksempler på dømte, der begår ny kriminalitet med det formulerede mål at komme tilbage.

Botilbudene vurderer selv, at deres udslusningsfunktion bør styrkes. En del ledere af amtslige botilbud beklager, at et længere gradvist udslusningsforløb ikke er lovpligtigt.

KAPITEL 10 - DOM TIL KRIMINALPRÆVENTIVT TILSYN

Når det gælder dom til tilsyn, er retssystemet (og retssikkerheden) endnu mere fraværende end ved dom til anbringelse. Hverken i Straffeloven eller i de enkelte domme findes der retningslinjer for, hvordan et kriminalpræventivt tilsyn skal organiseres eller hvad det skal indeholde, når den dømte er udviklingshæmmet. Amterne (og kommunerne) varetager derfor tilsynsforpligtelsen overfor udviklingshæmmede lovovertrædere vidt forskelligt.

I dette kapitel gennemgås og diskuteres det sociale systems organisering af og praksis omkring det kriminalpræventive tilsyn.

Organiseringen af tilsyn

Nogle eksempler på organiseringen af det kriminalpræventive tilsyn er:

- Tilsynet varetages af en eller flere amtslige konsulenter i socialforvaltningen. De rapporterer til eller har samtaler med hele samrådet vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere.
- Tilsynet varetages af amtslige socialkonsulenter. Men da forvaltningen er ansvarlig, er det en af forvaltningens repræsentanter i samrådet, som taler med de tilsynsførende, og derefter rapporterer til resten af samrådet.
- Tilsynsforpligtelsen er placeret i amtet, men er uddelegeret til kommunale sagsbehandlere, som indkaldes til samrådsmøde og diskuterer tilsynet/den dømtes sag med samrådet. I nogle amter deltager den dømte selv i disse møder.
- Tilsynet varetages af forskellige personer afhængig af, hvor de tilsynsdømte bor. Dels af de forskellige ledere på de amtslige botilbud, hvor der bor personer med tilsynsdom. Og dels af forvaltningen i forbindelse med hjemmeboende. I nogle amter er tilsynet med hele den sidste gruppe uddelegeret til institutionsledelsen i ét af de botilbud, som er målrettet kriminelle.
- Alle tilsynsopgaver varetages af lederen for det af amtets botilbud, hvor de domsanbragte er samlet. Den tilsynsførende mødes én gang i kvartalet med en repræsentant for forvaltningen.
- Tilsynet kan også være delt mellem amtet og den dømtes primærkommune - eller mellem amtet og Kriminalforsorgen. Det medfører endnu andre måder at organisere tilsynet på.

Problemstillinger omkring organisering

Det er et problem for de dømtes retssikkerhed, når den person, som fører det kriminalpræventive tilsyn, også sidder i samrådet, og er med til at vurdere effekten af tilsynet.

Amterne udtrykker klart, at de selv savner retningslinjer for, hvordan tilsynet skal organiseres. De vurderer samtidig, at deres forskellige organisering af tilsynsdommene afspejler andet og mere end manglende retningslinjer. De forskellige løsninger afspejler også, at det ofte er meget svært for både amterne og kommunerne at leve op til tilsynsforpligtelsen:

- Der er problemer med at føre tilsyn med dømte i egen bolig. Der er nemlig ingen sanktionsmuligheder, hvis de dømte ikke ønsker kontakt med den tilsynsførende. Amterne er usikre på, om de kan eller skal melde tilbage til anklagemyndigheden, hvis de ikke kan løfte tilsynsopgaven. Et amt har i en konkret sag skrevet til anklagemyndigheden og lagt ansvaret fra sig med den begrundelse, at der ikke kunne føres tilsyn eller gives behandling, da den dømte ikke var motiveret.
- Amterne fremhæver, at det kan være svært for dem at vurdere, hvornår foranstaltningen skal skærpes overfor personer, der er dømt til tilsyn med mulighed for administrativ anbringelse. Når amtet vælger at skærpe foranstaltningen, støder de sommetider på en anden problemstilling. Selv en person, som er idømt tilsyn med mulighed for administrativ anbringelse, skal ifølge Serviceloven samtykke i valget af botilbud. Hvis personen ikke giver dette samtykke, kan amtet kun anbringe ham eller hende, hvis der falder en ny og ”hårdere” dom.

Der savnes med andre ord retningslinjer for, hvordan det kriminalpræventive tilsyn skal organiseres. Som lovgrundlaget og retningslinjerne er i dag, er det meget vanskeligt for amterne at opfylde tilsynsforpligtelsen tilfredsstillende.

Praksis omkring tilsyn

Der er ingen retningslinjer for, hvad et kriminalpræventivt tilsyn skal indeholde. Tilsynet opbygges desuden individuelt omkring den enkelte dømte. For at illustrere, hvad et tilsyn kan bestå af, gives her to eksempler fra praksis:

- Et eksempel på et kriminalpræventivt tilsyn kan være, at den dømte to gange ugentligt får besøg af den tilsynsførende. Han eller hun taler med den dømte om, hvordan det går. Den tilsynsførende hjælper med at få ryddet op og gjort rent - og med at få fyldt køleskabet op. Efter aftale med den dømte administrerer den tilsynsførende suverænt den dømtes økonomi. Den dømte kontaktes desuden dagligt af et nærliggende botilbud for domsanbragte beboere, der tilbyder ham at spise med. Han deltager efter ønske i forskellige aktiviteter på botilbudet.
- Et andet eksempel på et kriminalpræventivt tilsyn kan være, at den dømte får besøg af den tilsynsførende en gang hver fjortende dag. De taler om, hvordan det går. Den tilsynsførende har hjulpet med at finde et dagtilbud, der interesserer den dømte, da dommen indeholder vilkår om, at han skal arbejde. I øjeblikket forsøger den tilsynsførende at motivere den dømte til samtaler med en psykolog.

Problemstillinger omkring praksis

En del amter påpeger, at det er uklart, hvad forskellen er på dom til anbringelse og dom til tilsyn, hvis det drejer sig om tilsyn med dømt, som bor i et amtsligt botilbud. De tilsynsdømte har ikke begrænset udgang, men derudover er foranstaltningens rammer og betingelser de samme. Kernen i problemstillingen er, at det er op til det enkelte amt i hver enkelt sag at definere, hvad tilsynet skal bestå af. Hovedformålet er at forebygge ny kriminalitet, men amtet må selv vurdere hvordan:

"De store forskelle på amterne betyder, at nogle dømt udviklingshæmmede ikke får den hjælp de har brug for, og at andre får for store indgreb i deres liv. Det der afgør sagen, er hvor i Danmark, de bor,"

(Mogens Seider, næstformand i Socialpædagogernes Landsforbund, i *Information*, d. 30. marts 2002)

Et er, at amterne selv må bestemme. Noget andet er, at amterne ikke oplever, at de har redskaberne til at løse opgaven:

- I forhold til tilsyn er det specialpræventive aspekt (at forebygge ny kriminalitet her og nu) svagt. Amterne har ingen kontrol- eller sanktionsmuligheder, hvis de dømt ikke vil samarbejde eller give deres samtykke.
- Det socialfaglige aspekt handler om at forebygge på længere sigt. Det er en mere fremadrettet opgave, som blandt andet består i at støtte den dømt i at bearbejde emotionelle problemer og opbygge sociale relationer. Det er især her, tilsynet kan gøre en forskel, forudsat at den dømt ønsker at tage imod støtten. Den tilsynsførende er regelmæssigt i kontakt med den dømt. Men ingen minimumsregler fastlægger, hvor ofte kontakten skal foregå eller hvad tilsynet i øvrigt skal bestå i. Tilsynet er forskelligt fra dømt til dømt. Dels fordi de dømt har forskellige behov og dels fordi amterne ikke giver det samme tilbud. Det giver et retssikkerhedsproblem for de dømt. Det er uklart, hvad der skiller den socialfaglige indsats overfor tilsynsdømte, fra de tilbud som mennesker med udviklingshæmning uden dom får. Flere amtslige aktører siger direkte, at det kriminalpræventive tilsyn blot sikrer, at de dømt får de tilbud (eksempelvis terapi hos en psykolog), som de burde have fået tidligere. Problemet her er med andre ord ikke de dømts retssikkerhed, men snarere retssikkerheden for de der ikke er dømt.
- Det handicapkompenserende aspekt (omsorg, bostøtte og anden støtte) er ikke nødvendigvis anderledes, fordi der er en tilsynsdom. Men som oven for: Det kriminalpræventive tilsyn kan betyde et generelt større fokus på den dømt og hans eller hendes behov.

En del amtslige aktører beretter i øvrigt, at tilsynet ikke virker præventivt på længere sigt. Mange amter har erfaring med, at der opstår ny kriminalitet, efter at dommen er ophævet og tilsynet afsluttet.

Opsummering - dom til kriminalpræventivt tilsyn

Det er vanskeligt samlet at belyse, hvordan det kriminalpræventive tilsyn overfor udviklingshæmmede lovovertrædere varetages, for praksis er forskellig fra amt til amt og fra dømt til dømt. Men som tilsynet praktiseres i dag, har udviklingshæmmede lovovertrædere ikke megen retssikkerhed.

Det kan derfor konkluderes, at der i høj grad savnes retningslinjer for, hvordan tilsynet skal organiseres, og hvad det skal indeholde. Og at der mangler stillingtagen til, hvad amterne skal gøre, når de ikke kan leve op til tilsynsforpligtelsen, fordi den dømte ikke er motiveret i at deltage.

KAPITEL 11 – PERSPEKTIVERENDE KONKLUSION

Udviklingshæmmede lovovertrædere befinder sig i et område præget af juridisk uklarhed, tilfældighed, manglende retningslinjer og manglende retssikkerhed.

Alligevel udtrykker flere af de dømte i undersøgelsen tilfredshed med praksis i den foranstaltning, de er idømt. Det giver anledning til endnu en gang at understrege, at denne undersøgelse er en kortlægning af lovgivning, rammer og praksis på området. Der er fokuseret på, hvordan det sociale system reagerer, men der er ikke foretaget en vurdering af botilbudenes eller det pædagogiske personales praksis.

En juridisk gråzone

Når udviklingshæmmede lovovertrædere får dom, befinder de sig i en juridisk gråzone. Dommene afsiges nemlig efter Straffeloven, men effektueres i et system, som er reguleret af Serviceloven.

Et fundamentalt juridisk problem er, at der efter Straffeloven gives dom til ”anbringelse i institution”. Der findes imidlertid ikke længere institutioner for voksne mennesker med udviklingshæmning i det sociale system. De dømte anbringes derfor i almindelige amtslige botilbud, som reguleres efter Serviceloven. Det giver flere juridiske problemer. Et par eksempler:

- Nogle gange ønsker anklagemyndigheden at anbringe en udviklingshæmmede lovovertræder i varetægt, mens sagen efterforskes. Amterne er forpligtede til at tilbyde pladser til udviklingshæmmede lovovertrædere, som skal anbringes i varetægt, i de amtslige botilbud (Lov nr. 257 af 8. juni 1978 om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v. med senere ændringer). I nogle tilfælde stiller anklagemyndigheden krav om, at den person som er i varetægt, skal overvåges. Det må botilbudene ikke ifølge Serviceloven. Derfor ender en del udviklingshæmmede lovovertrædere – stik imod intentionerne i Straffeloven – i varetægt i et fængsel.
- Når der er faldet dom til anbringelse, må de dømte ikke frit komme og gå på det botilbud, hvor de er placeret. De må maksimalt forlade botilbudet tre timer om dagen med eller uden ledsagelse. Spørgsmålet er, om der er juridisk hjemmel til denne praksis, når det drejer sig om amtskommunale boformer. For det eneste sted hvor den er beskrevet, er i ”Bekendtgørelse om udgangstilladelse m.v. til personer, der er anbragt i [...] institution” (Bekendtgørelse nr. 680 af 10/07/2000 om udgangstilladelse m.v. til personer, der er anbragt i hospital eller institution i henhold til strafferetlig afgørelse eller i medfør af farlighedsdekret). Botilbudene er som nævnt ikke institutioner. Og Serviceloven giver ikke hjemmel til tilbageholdelse i botilbud.
- Det er ikke tilladt for medarbejdere i botilbud under Serviceloven at tilbageholde brugerne eller på anden måde anvende magt. De tilfælde hvor der må anvendes magt, er nøje beskrevet i Servicelovens §109. Som hovedregel kræves, at den pågældende person er farlig for sig selv eller andre. Samtidig er det påbudt ifølge Serviceloven, at alle tilfælde af magtanvendelse skal indberettes. I øjeblikket er det sandsynligt, at nogle tilfælde af magtanvendelse overfor udviklings-

hæmmede lovovertrædere ikke indberettes, fordi man går ud fra, at de dømtes domme vejer tungere end Servicelovens §109.

I nogle konkrete situationer kan de amtslige botilbud ganske enkelt ikke overholde Straffeloven uden at bryde Serviceloven, eller omvendt. I dag er det juridisk uklart, om botilbudene i sådanne situationer skal følge den ene eller den anden lov.

Modstridende faglige perspektiver

Der er ikke mange udviklingshæmmede lovovertrædere med dom. Men et væld af aktører fra forskellige faggrupper med forskellige faglige perspektiver er involveret i arbejdet med gruppen. Både retssystemet, politiet, det sociale system og i en vis udstrækning det psykiatriske system er involveret. Der anlægges derfor både et juridisk, et kriminologisk, et socialfagligt og et lægefagligt perspektiv på sagerne og på de dømte.

Faggrupperne bruger måske samme ord, men ordene har tit forskellige betydninger og funktioner, og bag dem ligger helt forskellige faglige perspektiver. Her er et par eksempler:

- Ifølge Straffeloven er lovovertræderne mentalt retarderede (Straffeloven, §16). Straffeloven bygger på WHO's klassifikationer, som er baseret på intelligenskvotienter. Ifølge denne klassifikation er mennesker med en IQ under 70 mentalt retarderede. Ifølge Retslægerådet som vurderer en stor del af mentalundersøgelserne af de dømte, indgår andre faktorer end intelligenskvotient dog også i den samlede vurdering, f.eks. fysiske eller sociale handicap (Retslægerådet, 1990). Derfor kan et menneske med en IQ på 75 samlet vurderes som mentalt retarderet. I Straffeloven tales samtidig om institutioner for mennesker med vidtgående psykiske handicap (Straffeloven, §68). I Serviceloven bruges begrebet mental retardering slet ikke. Her taler man i dag om nedsat psykisk funktionsevne. Forskellen drejer sig ikke kun om ord. Den har konkret betydning, fordi tilbud efter Serviceloven skal kompensere for den nedsatte funktionsevne. Borgeren skal altså støttes, ikke behandles. I retssystemet derimod opfatter man de foranstaltninger, som lovovertræderne idømmes som behandling (Justitsministeriet, betænkning nr. 955/1982). Og for at gøre forvirringen total: I daglig tale bruger man i det sociale system udtrykket udviklingshæmmede. Det samme gør brugerorganisationerne.
- En del af lovovertræderne får dom til ”anbringelse i institution”. Ifølge Serviceloven findes der ikke længere institutioner for voksne mennesker med udviklingshæmning, de er erstattet af botilbud. Kofødsminde, som er det sted i landet hvor udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse på lukket eller sikret institution placeres, definerer dog sig selv som en institution. Halvdelen af landets politikredse (der fungerer som anklagere i sagerne) siger selv, at de mangler kendskab til foranstaltningerne i praksis. De ved simpelthen ikke, hvad et botilbud er.
- Nogle lovovertrædere får dom til ”kriminalpræventivt tilsyn”. I Kriminalforsorgen kender man det kriminalpræventive tilsyn fra arbejdet med dømte, som ikke er udviklingshæmmede. Her findes der et sæt retningslinjer for, hvordan et tilsyn skal forløbe, hvad det skal indeholde og hvilke sanktioner der kan bruges, hvis den dømte ikke overholder tilsynet. Der findes ikke et tilsvarende sæt retningslinjer overfor udviklingshæmmede lovovertrædere. I det sociale system har man et pædagogisk tilsyn, der skal sikre, at socialforvaltningens tilbud lever op til kravene

til indholdet og overholder reglerne (og budgetterne). Også botilbud med dømte beboere er underlagt det pædagogiske tilsyn - som ikke har noget med kriminalpræventivt tilsyn at gøre.

- Formålet med de foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes, er at forebygge ny kriminalitet (Straffeloven, §68). I retssystemet opfatter man foranstaltningerne som behandling. Nogle botilbud mener da også selv, at de tilbyder socialfaglig behandling. Andre botilbud kalder det i stedet socialfaglig støtte, og understreger, at udviklingshæmning ikke kan behandles. De fremhæver, at kriminaliteten skyldes de ydre vilkår, som de dømte har været udsat for under opvæksten.

Manglende retningslinjer for samarbejdet mellem aktørerne

Der er forskel på, hvordan aktører og systemer samarbejder omkring udviklingshæmmede lovovertrædere. Det er tilsyneladende ofte tilfældet, som afgør, hvornår aktørerne involveres, og hvordan samarbejdet forløber - hvis der overhovedet er et samarbejde. Som det beskrives nedenfor, følger forskellene ikke kun amtsgrænserne. Der er forskelle fra politikreds til politikreds, fra botilbud til botilbud og fra sag til sag.

- Det er forskelligt fra politikreds til politikreds, om samarbejdet mellem anklagemyndigheden og det sociale system starter før, under eller efter domsafsigelsen. Det er problematisk, fordi:
 - amterne eller kommunerne i en del tilfælde har konkret kendskab til den sigtede. Det har anklagemyndigheden sjældent.
 - amterne har detaljeret kendskab til de amtslige systemer og botilbud, der skal eksekvere dommene. Det har anklagemyndigheden ikke.

Anklagemyndigheden skal tage initiativ til at kontakte amtet.

- Det er forskelligt, hvordan de dømtes bistandsværger indgår i arbejdet omkring de dømte. Botilbudenes oplysninger viser, at nogle bistandsværger jævnligt besøger den dømte på eget initiativ, mens andre kommer en gang om året, når de inviteres til møde om den dømtes handleplan.

Bistandsværgerne skal være med til at sørge for, at foranstaltningerne ikke varer for længe. Set med de dømtes øjne er det en meget vigtig opgave. Det er derfor påfaldende, at bistandsværgerne indsats er så vilkårlig.

- Det er forskelligt, hvordan aktørerne reagerer, hvis udviklingshæmmede lovovertrædere som er dømt til anbringelse, forlader botilbudet. Nogle botilbud oplever, at det er meget svært at motivere politiet til at deltage i eftersøgningen. Omvendt sker det ofte, at botilbudene ikke kontakter politiet.

Det skal understreges, at tilfældigheder og manglende samarbejde ikke skyldes, at aktørerne bryder hverken den ene eller den anden lov. De skyldes i alle tilfælde uklar eller manglende lovgivning samt manglende retningslinjer for arbejdet og samarbejdet.

Samtidig mangler aktørerne viden om de andre aktørers arbejdsområder og -opgaver. Især er politikredse og amter enige om, at anklagemyndigheden har behov for mere information. Over halvdelen af politikredsene er interesserede i mere information om de samråd, hvor amternes arbejde med udviklingshæmmede lovovertrædere organiseres og koordineres.

Manglende retningslinjer for amternes arbejde

Amterne har på flere måder indflydelse på de foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes:

- Nogle gange beder domstolene amterne anbefale den (type) foranstaltning, som bedst vil kunne forebygge ny kriminalitet hos en konkret lovovertræder. Anbefalingerne kan få indflydelse på dommen.
- Amterne er ansvarlige for de konkrete foranstaltninger til dømte. De skal tilbyde pladser på botilbud, hvis der er dom til anbringelse. Og de er ofte ansvarlige for at tilrettelægge tilsynet, hvis der er dom til kriminalpræventivt tilsyn.
- Hvis amterne vurderer, at der er behov for det, kan de i nogle tilfælde skærpe en foranstaltning uden at involvere domstolene. Det gælder i de tilfælde, hvor dommen f.eks. lyder på tilsyn med mulighed for administrativ anbringelse.

For at koordinere og organisere dette arbejde, har de fleste amter nedsat et tværfagligt Samråd vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere. Det er ikke lovpligtigt for amterne at have et samråd - det blev oprindeligt foreslået af et udvalg under Socialstyrelsen (Socialstyrelsen, 1986). Men mange amter vurderer, at samrådene er en god organisationsform i arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere. Set udefra er der dog en række problematiske forhold:

- Der findes ingen retningslinjer for, hvordan samrådene skal organiseres eller hvilke faggrupper, der skal være repræsenteret. De forskellige samråd har derfor ikke de samme faggrupper repræsenteret. I nogle samråd er der for eksempel ingen jurister. Det betyder naturligvis ikke, at samrådene ikke kan inddrage den juridiske konsulent i socialforvaltningen. Men der er forskel på at anlægge et løbende og generelt juridisk perspektiv på sagerne og så at opsøge en jurist om specifikke problemstillinger.
- I en del samråd er der habilitetsproblemer, fordi der er sammenfald mellem udførende og tilsynsførende funktioner. Samrådet er involveret i den løbende vurdering af de dømtes sager, og dermed også af de dømtes udvikling. De personer som sidder i samrådene har imidlertid ofte andre roller samtidig. Det kan være:
 - den pædagogiske konsulent, som har det almindelige pædagogiske tilsyn med botilbudene
 - lederen af det botilbud i amtet, hvor beboerne har dom til anbringelse
 - den person, som udfører det kriminalpræventive tilsyn
 - den psykiater, som har udført mentalundersøgelsen.

Samrådene forsøger at løse habilitetsproblemerne på forskellig vis - men de er ikke forsvundet.

- Socialforvaltningerne har tavshedspligt. De må ikke videregive deres oplysninger om borgerne. I en del samråd giver man alligevel en myndighed, som ikke har ret til det, indsigt i socialforvaltningernes oplysninger om de dømte. Stort set alle samråd har en repræsentant for Kriminalforsorgen. I næsten alle amter deltager denne person i samrådets arbejde med de dømtes sager på lige fod med de ansatte i socialforvaltningen. Men Kriminalforsorgen hører ikke under den samme myndighed som socialforvaltningen, og har derfor ikke indsigtsret i forvaltningens oplysninger om de dømte.

Manglende retningslinjer for rammerne om – og indholdet i – foranstaltningerne

Da dommene skal effektueres i det sociale system – og da der stort set ikke findes retningslinjer for hvordan – er Serviceloven den ramme, amterne har at forholde sig til. Inden for rammerne af denne lov har amterne selvbestemmelse på voksen-handicapområdet i forhold til pædagogik, rammer og ressourcer.

Når der er faldet dom, er effektueringen af foranstaltningerne afhængig af, hvilket amt de dømte bor i. Det er derfor forskelligt:

- hvad det kriminalpræventive tilsyn indeholder og hvordan det er organiseret
- om dømte med dom til anbringelse placeres i botilbud med andre domsanbragte eller i botilbud, hvor de andre beboere ikke har dom
- om dømte anbringes i et botilbud, hvor personalet tidligere har arbejdet med dømte beboere
- om dømte anbringes i et botilbud, hvor personalet modtager supervision
- om dømte anbringes i et botilbud med en homogen beboergruppe eller med en beboergruppe, der har helt andre behov og muligheder end de selv
- hvilken praktisk pædagogik, botilbudet anvender
- om de dømte kan tilbydes samtaler med en psykolog
- hvilke muligheder dømte har for at komme udendørs. Botilbudene regner typisk udearealerne med til botilbudets område. Det betyder, at de dømte frit kan færdes i haven også udover de tre timer, hvor de har udgang. På nogle botilbud er der en stor have eller naturgrund - andre steder er der en lille atriumgård. Nogle dømte har således i praksis langt bedre muligheder for udgang end andre.

Straffeloven forholder sig ikke til, at foranstaltningerne organiseres, tilrettelægges og udføres forskelligt på forskellige botilbud. Og Serviceloven forholder sig ikke til, at enkelte beboere ikke selv

kan vælge eller fravælge ”tilbudene”. Det har den konsekvens, at dømte behandles forskelligt, alt efter hvor i landet de bor.

En del af de dømte har en dom, som først ophæves, når det vurderes, at de ikke vil begå kriminalitet igen. Foranstaltningernes formål er derfor at støtte de dømte i at udvikle sig på en måde, så de ikke begår ny kriminalitet. Ifølge lederne af de botilbud, hvor de dømte bor, er tilbud om regelmæssige psykologsamtaler til dømte, skræddersyede fysiske rammer og intensiv supervision af personalet vigtige elementer i dette arbejde. Elementer som altså i sidste ende kan have indflydelse på, hvor længe dommen opretholdes. Men det er tilfældigt om de dømte anbringes et sted, hvor disse elementer findes.

Sat på spidsen: Udviklingshæmmede lovovertrædere behandles forskelligt, alt efter hvor i landet de bor. Det er i overensstemmelse med Serviceloven. Men det betyder, at nogle dømte har bedre muligheder end andre for at få ophævet deres dom. Det er en krænkelse af udviklingshæmmede lovovertræderes retssikkerhed.

Balancegangen mellem omsorg og kontrol

De foranstaltninger som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes, er sammensat af et specialpræventivt, et socialfagligt og et handicapkompenserende aspekt:

- Det specialpræventive aspekt handler om at forebygge ny kriminalitet her og nu. Det består f.eks. af begrænset udgang, vilkår om at den dømte skal modtage medicinsk behandling, forbud mod at have lightere og tændstikker. Det specialpræventive aspekt har baggrund i Straffeloven.
- Det socialfaglige aspekt handler om at forebygge kriminalitet på længere sigt. Det er en mere fremadrettet opgave, som blandt andet består i at støtte den dømte i at bearbejde emotionelle problemer og opbygge sociale relationer. Også mennesker med udviklingshæmning uden dom får en del af disse tilbud, fordi de er berettiget til dem efter Serviceloven. I den forbindelse er formålet naturligvis ikke at forebygge ny kriminalitet, men mere bredt at støtte den enkeltes udvikling. Over for udviklingshæmmede lovovertrædere har det socialfaglige aspekt med andre ord et dobbelt formål, hvoraf det ene er relateret til Straffeloven, det andet til Serviceloven.
- Det handicapkompenserende aspekt handler om omsorg, bostøtte og anden støtte. Tilbudet er det samme overfor udviklingshæmmede lovovertrædere som overfor andre mennesker med udviklingshæmning. Det handicapkompenserende aspekt har baggrund i Serviceloven.

De tre aspekter henter dels deres legitimitet i Straffeloven og dels i Serviceloven. De bygger henholdsvis på tilbud, forbud, påbud, omsorg og kontrol. Det er uklart, hvordan de indbyrdes modstridende aspekter skal forenes i det praktiske arbejde i botilbudene.

Et eksempel på botilbudenes dobbeltrolle er, at de fleste botilbud med domsanbragte beboere i dag anvender ”relationspædagogik”. Det betyder, at de forsøger at styrke de dømtes selvindsigt og evne til at indgå i sociale relationer. Det gør personalet ved selv at have langvarige og stabile relationer med dem. Personalet er i mange tilfælde de dømtes primære omsorgspersoner og tætteste relationer. Samtidig skal personalet kontrollere, om de dømte overholder dommens præmisser om udgang og

dens vilkår om behandling. De skal afgive udtalelser, hvor de vurderer de dømtes udvikling med henblik på, om den enkelte kan få ophævet eller mildnet sin dom.

Dobbeltrollen som omsorgsperson og kontrollant er vanskelig for personalet. Og den er svær at forstå for de dømte. Dilemmaet er ekstra stort i dag, fordi der satses på netop relationspædagogik. Tidligere, hvor man i højere grad arbejdede med adfærdsregulerende pædagogik, var dilemmaet mindre. I den form for pædagogik indgår belønning og straf nemlig som et integreret element, hvorfor personalets naturligt får en autoritativ og kontrollerende rolle.

Dilemmaet kan også anskues som en kamp mellem to overordnede perspektiver, som ikke altid er forenelige: et strafferetligt perspektiv og et omsorgsperspektiv. I sidste ende er det i praksis op til personalet på det enkelte botilbud at navigere imellem det strafferetlige perspektiv og omsorgsperspektivet.

Problemet forstørres af, at den sociale lovgivning - og dermed også de sociale tilbud - i Danmark i dag i vid udstrækning bygger på et princip om den enkelte borgers selvbestemmelse, om brugerinddragelse og brugerindflydelse.

Det løser ikke problemet, at udviklingshæmmede lovovertrædere ifølge Straffeloven er fritaget for straf. De dømte oplever foranstaltningerne som en straf. Og det fremgår klart, at foranstaltningerne har elementer af kontrol og forbud, som ikke harmonerer med de sociale tilbuds praksis. Og da det er i botilbudene, dommene eksekveres, er det også her, konflikterne mellem de forskellige modstridende lovsæt og perspektiver kan findes i praksis.

Resultatet er, at de dømte befinder sig i en "retsfri zone". Det er en zone, hvor nogle aktører ikke har adgang til den retssikkerhed, som gælder i samfundet i øvrigt.

Konsekvenser af normaliseringen

En stor del af de dømte som har deltaget i denne undersøgelse, mener selv, at deres kriminalitet kunne have været undgået, hvis de havde fået den rette støtte. Fælles for mange udviklingshæmmede lovovertrædere er en turbulent opvækst præget af svigt og med talrige skift mellem familier, børnehjem, institutioner og skoler.

De færreste udviklingshæmmede lovovertrædere har tilsyneladende fået et sammenhængende tilbud fra kommunen eller amtet forud for deres kriminalitet. Ifølge nogle personer fra amterne hænger det sammen med, at lovovertræderne er meget let udviklingshæmmede eller sent udviklede. I en del tilfælde "diagnosticeres" de først som udviklingshæmmede ved mentalundersøgelsen i forbindelse med retssagen. I andre tilfælde har de dømte faktisk fået adskillige tilbud om støtte, men har valgt tilbudene fra, da de blev 18 år.

Tilsyneladende falder en stor del af de mennesker med udviklingshæmning, der ender som lovovertrædere, i et "hul" mellem systemerne. De er ikke fast tilknyttet et offentligt tilbud, og har derfor ikke noget sted at gå hen, i det øjeblik hvor de får behov for støtte. En stor del af de dømte, som er interviewet i denne undersøgelse, var klar over at de havde brug for støtte i tiden op til kriminaliteten. Flere forsøgte at opsøge støtte, men følte sig afvist.

I de seneste 50 år har udviklingen af tilbud til mennesker med udviklingshæmning været præget af et ønske om normalisering. Udgangspunktet var og er, at mennesker med udviklingshæmning som alle andre har ret til et normalt liv med bolig, arbejde, fritidsbeskæftigelse og privatliv – og også ret til den nødvendige støtte med henblik på at kompensere for særlige behov.

Dilemmaet opstår, når nogle mennesker med udviklingshæmning fravælger støtte fra kommune eller amt, selvom de i perioder har brug for denne støtte. Måske er årsagen, at Serviceloven har givet rammerne, men at der på nogle områder endnu ikke er udviklet et indhold i form af tilbud, som matcher den nye situation. For eksempel mere fleksible former for støtteordninger eller -personer, som er i løbende kontakt med udviklingshæmmede borgere, men hvor den enkelte borger i højere grad selv vurderer, hvornår han eller hun har behov for støtte, og til hvad.

Det er næppe muligt eller ønskeligt at tvinge mennesker til at modtage en støtte, de ikke ønsker. Men spørgsmålet er, om ønsket om at undgå kontrol og krænkelse af den enkeltes integritet i nogle tilfælde betyder, at "de stærkeste af de svageste" svigtes. Nemlig de som ikke definerer sig selv som udviklingshæmmede og som ikke ønsker at være det. De som er i stand til at vælge fra, men som ikke altid er i stand til at klare sig selv.

Fri for straf

Udviklingshæmmede lovovertrædere er som udgangspunkt fritaget for straf. Straffeloven bygger nemlig på den forudsætning, at mennesker med udviklingshæmning ikke forstår sammenhængen mellem en straf og den kriminelle handling, som de har begået. Det er årsagen til, at udviklingshæmmede lovovertrædere i stedet for fængselsstraf dømmes til anbringelse i institution eller til kriminalpræventivt tilsyn.

Det er også argumentet bag, at mange udviklingshæmmede lovovertrædere får tidsubestemte domme. Det er domme, som ikke har en længstetid, dvs. en dato hvor de ophæves. I stedet ophæves dommene, når domstolene vurderer, at de dømte ikke vil begå kriminalitet igen.

Denne undersøgelse viser, at 85% af de dømte, som i dag har dom til anbringelse, har tidsubestemte domme. En stor del af de dømte, som er blevet interviewet i denne undersøgelse, oplever tidsubestemtheden som en psykisk belastning. De dømte er med god grund usikre på, hvad de skal gøre for at få dommen ophævet. Det er ikke alle, som forstår den abstrakte tankegang, at *hvis* de opfører sig sådan og sådan, *så* ophæves dommen – måske. Nogle dømte tror, at dommeren lover dem at få ophævet dommen ved næste vurdering. Andre tror, at personalet bestemmer, om dommene skal ophæves.

Intentionen bag de tidsubestemte domme er blandt andet, at de ikke skal minde om straf. Straffeloven bygger på disse overvejelser:

”Straffelovrådet er enig med Retslægerådet i, at anvendelse af tidsubestemte foranstaltninger over for den personkreds, der omfattes af straffelovens §68 og §69 stemmer bedst med de forebyggende og terapeutiske retningslinjer, der præger disse afgørelser, og at indførelse af tidsgrænser derfor ikke umiddelbart lader sig gennemføre, uden at hensigten med at henlægge reaktionen på kriminalitet til det psykiatriske og forsorgsmæssige system i et vist omfang forspildes”
(Betænkning nr. 1372/1999 om tidsbegrænsning af foranstaltninger efter §68 og §69)

og:

"En regel om tidsmaksimering indebærer også den risiko, at foranstaltningen får et pønt præg. Det er ønskeligt at undgå, at der i praksis sker en sammenblanding af behandlingsmæssige og strafmæssige synspunkter [...]."

(Betænkning nr. 955/1982 om foranstaltninger over for åndssvage og andre svagt begavede lovovertrædere)

Gennem årene har der været rejst en del kritik af disse synspunkter fra brugerorganisationer og socialfaglige organisationer på området (se f.eks. Socialpædagogen, 1999, Landsforeningen LEV, 1999, Vikkelsø, 1998). Argumentet er, at dømte rent faktisk oplever foranstaltningerne som en straf, uanset om de er tidsbestemte eller ej. Det fremhæves også, at tidsubestemte domme lægger et yderligere psykisk pres på de dømte – og samt at tidsubestemtheden bestemt ikke øger deres motivation til at deltage i de socialpædagogiske tilbud, som er en vigtig del af foranstaltningen.

I en større undersøgelse om emnet fremhæver Center for Ligebehandling af Handicappede desuden, at tidsubestemte domme er diskrimination, fordi de sammenkæder kriminalitet og udviklingshæmning (Vikkelsø, 1998).

Hertil skal blot tilføjes, at udsagnene fra de dømte, som er blevet interviewet i denne undersøgelse støtter kritikken. De dømte oplever foranstaltningerne som en straf, netop fordi de er tidsubestemte.

Gruppen af dømte ændrer sig

Aktuelt synes der at være tendenser til en række ændringer i gruppen af dømte. Især én tendens er flere politikredse, samråd og ledere af botilbud enige om: At der er flere dømte, som befinder sig i grænseområdet mellem sen udvikling og udviklingshæmning. Og at der er flere dømte, som er sent udviklede, men ikke udviklingshæmmede. Det har en række konsekvenser:

- Ofte har disse dømte ikke været "diagnosticerede" som udviklingshæmmede før den mentalundersøgelse, som foretages i forbindelse med retssagen. De definerer ikke sig selv som udviklingshæmmede. Når disse mennesker efter en dom til anbringelse placeres i et botilbud sammen med mennesker, som er udviklingshæmmede, oplever de identitetskriser, stigmatisering og statusstab.
- For de dømte betyder en uhomogen beboersammensætning nogle gange, at der sker en opsplitning i stærke og svage beboere. Og at nogle beboere får for lidt udfordring, mens andre bliver undertrykt.
- Når botilbudene modtager beboere med dom til anbringelse, forsøger de så vidt muligt at matche den enkelte dømtes behov og muligheder. Det kan være vanskeligt, når den samlede beboergruppe er meget uhomogen, fordi nogle dømte er sent udviklede og andre er udviklingshæmmede. Det betyder, at personalegruppen og stedets tilbud skal kunne spænde meget vidt, hvilket kan være svært, hvis der er 3-5 beboere i alt og en tilsvarende lille personalegruppe.

Amterne er som udgangspunkt ikke ansvarlige for tilbud til sent udviklede mennesker. De savner derfor både tilbud og erfaring, når de modtager sent udviklede dømte beboere på botilbudene. Samtidig fremhæver nogle amter, at der bør overføres ressourcer fra kommunerne, hvis en del af opgaven omkring sent udviklede mennesker i praksis er blevet et amtsligt ansvar.

Der er altså i dag sandsynligvis en gruppe lovovertrædere, som ikke får det tilbud, de har behov for, hvis de skal støttes i ikke at begå ny kriminalitet.

KAPITEL 12 - UNDERSØGELSENS FORMÅL, FORLØB OG METODE

Undersøgelsens baggrund

Undersøgelsen Projekt Udviklingshæmmede Lovovertrædere er gennemført af Socialt Udviklingscenter SUS for Socialministeriet i 2001 og 2002. Baggrunden var, at man savnede viden om, hvordan amternes sociale og sundhedsmæssige system reagerer på udviklingshæmmede lovovertrædere.

Undersøgelsens formål

Undersøgelsens formål var:

1. At kortlægge hvordan det sociale system i amterne i praksis reagerer på lovovertrædere med udviklingshæmning. Der skulle dels foretages en kortlægning, og dels peges på aktuelle problemstillinger og dilemmaer på området.
2. At belyse området set fra udviklingshæmmede lovovertræderes synspunkt. Der skulle dels fokuseres på udviklingshæmmede lovovertræderes egne oplevelser af de foranstaltninger, de er idømt, og dels peges på faktorer, som kan forebygge kriminalitet.

Aktiviteter i regi af undersøgelsen

Undersøgelsens aktiviteter har sat fokus på:

- At identificere feltets generelle aktører.
- At få overblik over, hvordan samarbejdet mellem retssektoeren og den sociale sektor er organiseret i amterne.
- At kortlægge, hvordan amterne effektuerer de foranstaltninger, som udviklingshæmmede lovovertrædere idømmes.
- At belyse de sværest håndterbare problemstillinger set fra de respektive parter synspunkt.
- At inddrage udviklingshæmmede lovovertræderes perspektiv på området.

Undersøgelsens metode

Undersøgelsens primære metode har været at kortlægge centrale aktører på området og bruge dem som informanter. Aktørerne har været informanter i forhold til områdets øvrige aktører, områdets

organisering, praksis og aktuelle problemstillinger samt muligheder og barrierer i forhold til videreudvikling af området.

Aktørerne er blevet spurgt gennem forskellige typer interview, spørgeskemaundersøgelser samt på arbejdsseminarer. Oplysningerne er blevet kombineret med eksisterende undersøgelser, rapporter, årsberetninger, artikler, etc. Desuden er der inddraget oplæg og debatter fra en række seminarer, konferencer og temadage, som er blevet afholdt om beslægtede problemstillinger (som for eksempel udviklingshæmmede med sindslidelser eller seksuelle overgreb på handicappede).

Telefoninterview i amterne

Der er foretaget 30 længere telefoninterview med nøglepersoner fra alle landets amter. I de amter, hvor der var et samråd vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere, altid med et medlem af samrådet. Formålet var at indkredse centrale problemstillinger af organisatorisk, sektormæssig og pædagogisk art i krydsfeltet mellem Straffeloven og Serviceloven.

I de første interview blev der spurgt åbent til området: Hvordan er området organiseret i amtet – og hvad er argumenterne for det? Hvilke andre aktører samarbejdes med – og hvordan? Hvad er mulighederne, barriererne og ønskerne på området?

I de senere interview blev der spurgt specifikt til en række af de dilemmaer, som blev påpeget i første rundringning.

Arbejdsseminarer for amtslige aktører

Der er gennemført to arbejdsseminarer for i alt 60 personer fra de amtslige samråd. Formålet var at etablere en ramme for erfaringsudveksling og gensidig inspiration, at skabe mulighed for at samrådene kunne danne netværk, samt at få diskuteret undersøgelsens delresultater.

Spørgeskemaundersøgelse i politikredsene

Der er gennemført en spørgeskemaundersøgelse i alle landets 54 politikredse. Formålet var at afdekke politikredsenes erfaringer på området, samt at undersøge behovet for yderligere information og samarbejde.

Politimestrene blev bedt om deres erfaringer med arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere, samt deres overvejelser på baggrund af dette arbejde. Svarene var i vid udstrækning fritekstsvar, som efterfølgende blev kategoriseret.

Politimestre i 37 politikredse besvarede skemaet, hvilket svarer til godt to tredjedele af alle kredse jævnt fordelt i landet. Undersøgelsen gav dermed et repræsentativt billede.

Spørgeskemaundersøgelse i botilbudene

Der er gennemført en spørgeskemaundersøgelse i alle de omkring 40 amtslige botilbud, hvor der bor udviklingshæmmede lovovertrædere med dom til anbringelse. Formålet var at indhente oplysninger om botilbudenes beboergruppe og personalegruppe, samt at belyse elementer af botilbudenes praksis og procedurer.

Botilbudene i undersøgelsen er fundet gennem kontakt til amternes socialforvaltninger. Nogle botilbud har beboere som har dom til kriminalpræventivt tilsyn, men ikke dom til anbringelse. I få tilfælde har den amtslige socialforvaltning tilsyneladende inkluderet sådanne botilbud i opgørelsen, og botilbudet indgår derfor i spørgeskemaundersøgelsens datamateriale. Det giver en mindre usikkerhed i undersøgelsens resultater. Det er desuden årsagen til, at undersøgelsen ikke kan opgøre det nøjagtige antal botilbud med dømte beboere.

Der er i alt omkring 40 botilbud med dømte beboere i amterne. 32 botilbud sendte besvarelser. Hovedparten af amternes botilbud indgår således i undersøgelsen.

Telefoninterview med ledere af botilbud

Der er foretaget 30-60 minutters telefoniske interview med en pædagogisk leder i hver af de 10 botilbud i landet, som huser mere end to beboere med dom. Formålet var at afdække problemstillinger og former for pædagogisk støtte nærmere.

Interviewene fulgte en struktureret interviewguide.

Kvalitative interview med dømte

Der er foretaget kvalitative interview med 11 udviklingshæmmede lovovertrædere med dom. Formålet var at få de dømtes oplevelse af foranstaltningerne, deres bud på hvorfor de begik kriminalitet, samt på hvad der kan forebygge ny kriminalitet.

Interviewpersonerne er fundet gennem lederne af de 10 botilbud, som deltog i telefoninterview. Lederne blev bedt om at spørge to dømte med forskellig baggrund, forskellige domme, forskellige forbrydelser og forskellig indstilling til foranstaltningen. De dømte er geografisk spredt ud over hele landet. Der er interviewet dømte med dom til anbringelse i både åben og lukket sikret institution samt dømte i varetægtsurrogat og med dom til kriminalpræventivt tilsyn. Alle de hyppigst forekommende forbrydelser blandt udviklingshæmmede lovovertrædere var repræsenteret blandt interviewpersonerne.

De interviewede har underskrevet en samtykkeerklæring, hvor de indvilliger i at blive interviewet, i at der blev indhentet oplysninger om dem fra botilbudets personale forud for interviewet, samt i at deres udtalelser i anonymiseret form indgår i denne undersøgelse.

Forud for hvert interview blev der indhentet oplysninger om interviewpersonen fra botilbudets personale, ofte den pågældendes kontaktperson. Oplysningerne handlede om interviewpersonens baggrund, kriminalitet, dom, etc.

De fleste dømte blev interviewet alene, men enkelte ønskede, at deres kontaktperson fra botilbudet deltog. Der deltog to medarbejdere fra Socialt Udviklingscenter SUS i alle interview. Interviewene fulgte en interviewguide, som på forhånd var blevet udsendt til botilbudene, så de kunne gennemgå den med de dømte. Interviewene blev nedskrevet undervejs. Efterfølgende er noterne sendt til alle de interviewpersoner, som ønskede det.

Kapitlet om den juridiske gråzone

Kapitlet er blandt andet inspireret af et oplæg v/ Niels Holm, juridisk konsulent i Københavns Amt. Oplægget blev givet på et af de arbejdsseminarer, som er blevet afholdt for amtslige aktører i regi af undersøgelsen. Seminaret fandt sted i Middelfart d. 28.-29. august 2002.

Da der var ved at blive lagt sidste hånd på nærværende rapport, kom Rigsadvokatens ”*Meddelelse nr. 5 af 20/12/2002 om behandlingen af straffesager vedrørende psykisk afvigende kriminelle og personer omfattet af straffelovens §70*”. Der er ikke tale om ændring af jura eller praksis. Men meddelelsen samler den relevante jura og præciserer, hvordan straffesager mod udviklingshæmmede lovovertrædere bør forløbe. I det begrænsede omfang det kunne nås, er meddelelsen indarbejdet i rapporten.

Litteratur

Relevante undersøgelser, rapporter og artikler om udviklingshæmmede lovovertrædere er inddraget i undersøgelsen og citeret i rapporten.

En enkelt kilde fortjener at få et par ord med på vejen. Det drejer sig om artikelserien ”*Fra forbrydelse til frihed*”, som blev bragt i avisen *Information* 26. marts – 4. april 2002. Især i rapportens afsnit om Retslægerådet trækkes en del på denne kilde. Det skal understreges, at kritikken af Retslægerådets status i retssager har fået støtte fra enkelte amtslige aktører i denne undersøgelse, samt at artikelserien trækker på en del af de samme informanter, som har bidraget til denne undersøgelse.

Kommentarer til undersøgelsens metode

Da der kun findes meget lidt litteratur om området, har der kun været én måde at få svar på undersøgelsens spørgsmål. Nemlig ved at bevæge sig ind i feltet.

Den anvendte metode har derfor været at bruge områdets kendte aktører som informanter. Deres oplysninger har ført til nye aktører, som da de blev kontaktet, igen kunne berette om andre.

På samme vis er der blevet spurgt meget åbent til områdets problemstillinger. Afhængig af problemstillingernes karakter er de blevet behandlet på forskellig vis. Metoden er med andre ord blevet videreudviklet undervejs på baggrund af de hidtidige resultater.

Det kan konkluderes, at metoden har været virkningsfuld. Det skyldes i høj grad aktørerne på området. Uden deres velvilje og aktive medvirken havde metoden ikke kunnet anvendes.

KAPITEL 13 - LITTERATURLISTE

Lovgivning

Love

Lov nr. 257 af 08/06/1978 om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg m.v., Justitsministeriet

Lov nr. 274 af 15/04/1997 om ændring af straffeloven, retsplejeloven og lov om udlægning af åndssvageforsorgen og den øvrige særforborg, Justitsministeriet

Serviceloven (Lovbekendtgørelse nr. 755 af 09/09/2002 af lov om social service), Socialministeriet

Straffeloven (Lovbekendtgørelse nr. 779 af 16/09/2002 af straffeloven), Justitsministeriet

Bekendtgørelser

Bekendtgørelse nr. 567 af 21/12/79 om pligt til at modtage åndssvage lovovertrædere på bistandslovens døgninstitutioner for voksne med vidtgående fysiske eller psykiske handicap under amtskommunerne samt om særlige sikkerhedsforanstaltninger, Justitsministeriet

Bekendtgørelse nr. 77 af 05/02/1999 om bistanstværgere, Justitsministeriet

Bekendtgørelse nr. 680 af 10/07/2000 om udgangstilladelse m.v. til personer, der er anbragt i hospital eller institution i henhold til strafferetlig afgørelse eller i medfør af farlighedsdekret, Justitsministeriet

Cirkulæreskrivelser

Cirkulæreskrivelse af 03/05/2001 om gennemførelse af ambulante mentalundersøgelser i straffesager i politikredsene 23-54, Justitsministeriet

Meddelelser

Meddelelse nr. 5 af 20/12/2002 om behandlingen af straffesager vedrørende psykisk afvigende kriminelle og personer omfattet af straffelovens §70, Rigsadvokaten

Betænkninger

Betænkning nr. 955/1982 om foranstaltninger over for åndssvage og andre svagt begavede lovovertrædere, Justitsministeriet

Betænkning nr. 1372/1999 om tidsbegrænsning af foranstaltninger efter §68 og §69, Straffelovrådet, Justitsministeriet

Bøger, rapporter og årsberetninger

Hjorth, Karsten: (1990): "Om foranstaltninger overfor åndssvage kriminelle" i *Anklagemyndighedens årsberetning 1990*, Rigsadvokaten

Nordjyllands Amts Samråd (1998): *Beretning for 1998 vedrørende psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere*, Nordjyllands Amt

Vølund Mortensen, Erik & á Hálvværk, Linda (forlagsred.) (2000): *Ny sociallovgivning 2000 – lovbetragtninger og henvisninger vedrørende retssikkerhedsloven, aktivloven, Serviceloven (som gældende fra 1/1 2001)*, Forlaget Jurainformation §

Perlt, Birger m.fl. (2002): *Evaluering af erfaringerne med institutionsbegrebets ophævelse på handicapområdet, 1998-2002 – Fokus på brugernes, pårørendes og personalets erfaringer*, Socialministeriet

Poula Helth Rådgivning (2002): *Evaluering af bestemmelserne om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten*, Socialministeriet

Retslægerådet (1990-1999): *Retslægerådets årsberetning 1990 – Retslægerådets årsberetning 1998-1999*

Samrådet vedrørende psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere i Århus Amt (1995 – 1997): *Årsberetning 1995 – Årsberetning 1997*, Århus Amt

Udvalget vedrørende lukkede institutioner og alternative foranstaltninger (1986): *Anden og afsluttende rapport*, Socialstyrelsen

Vejle Amts Samråd (1999): *Beretning for november 1997 – 1999 vedrørende psykisk udviklingshæmmede lovovertrædere*, Vejle Amt

Vestergaard, Jørn (1998): "Foranstaltninger over for lovovertrædere med nedsat forstandsevne" in Balvig, Flemming & Vestergaard, Jørn (1998): *Med lov... Retsvidenskabelige betragtninger i anledning af professor Vagn Greves 60 års fødselsdag*, Jurist- og Økonomforbundet

Vikkelsø, Anne (1998): *Tidsubestemte domme – en undersøgelse af Straffelovens særbestemmelser for mentalt retarderede lovovertrædere*, Center for Ligebehandling af Handicappede

Way Out – Alternatives to prison for offenders with mental disability (1998): *Way Out – Alternatives to prison for offenders with mental disability*, European Program Leonardo, Denmark, Finland, Spain

Tidsskrifter og artikler

Information (26. marts – 4. april 2002): Artikler fra temaet "Fra forbrydelse til frihed"

Michaelsen, Thomas (2002): "Fagligt Netværk Domsanbragte", *Udvikling – Tidsskrift om udviklingshæmmede*, nr. 1, 2. kvartal 2002

Socialpædagogen (25. februar 1999): "På ubestemt tid"

Socialpædagogen (12. august 1999): "Det er og bliver en straf", "Intet nyt fra justitsfronten" og "Dybt skuffende".

BILAG 1 – Samrådene vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere

Amter med og uden samråd

Sådan har amterne organiseret arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere:

- 11 amter har et formelt eller formaliseret samråd, som er nedsat af socialudvalget, har et nedskrevet kommissorium og faste medlemmer:
Frederiksborg, Fyn, Københavns Amt, Nordjylland, Ribe, Storstrøm, Ringkøbing, Sønderjylland, Vejle, Vestsjælland og Århus amter.
- En amtskommune er p.t. ved at etablere et formelt samråd (er eventuelt etableret):
Københavns Kommune
- Tre amter har i dag, hvad de selv kalder ”uformelle samråd” eller ”ad hoc samråd”, ofte uden faste navngivne medlemmer, men med visse faste procedurer og/eller ansvarspersoner:
Bornholm, Viborg og Roskilde amter.
Et af disse amter har tidligere haft et formelt samråd. Alle tre amter har i dag bevidst fravalgt dette, primært pga. et meget lille antal udviklingshæmmede lovovertrædere.
- En amtskommune har intet samråd:
Frederiksberg Kommune.

Samrådenes sammensætning

De formelle samråd er forskelligt sammensat. Men medlemmerne findes blandt følgende personer/funktioner:

- kontorchef/vicekontorchef fra amtets voksen/handicapafdeling
- psykologisk konsulent fra amtet
- socialkonsulent fra amtet
- pædagogisk konsulent fra amtet
- jurist fra amtet
- forstander for det amtslige botilbud, hvor de dømte udviklingshæmmede anbringes
- psykiater (typisk en psykiatrisk overlæge)
- ledende repræsentant for kriminalforsorgen.

Gennemsnitligt har samrådene omkring 5 medlemmer. I de amter, hvor der er et mere uformelt samråd har dette typisk færre medlemmer. Ingen af samrådene har alle de nævnte funktioner fra amtet repræsenteret, oftest mangler juristen. I ét amt er kriminalforsorgens repræsentant ikke fast medlem af samrådet, men amtet oplyser, at man overvejer at ændre dette.

Udover de faste medlemmer inddrager de fleste af samrådene relevante parter ad hoc - dvs. den dømtes sagsbehandler, repræsentant for den dømtes hidtidige botilbud etc. Der kan derfor ikke umiddelbart konkluderes noget ud fra samrådenes formelle sammensætning.

Organisatorisk forankring

Samrådene er organisatorisk forankret i amternes socialforvaltninger, hvilket vil sige, at de sorterer under socialudvalget (eller hvad dette udvalg hedder i det pågældende amt). Under halvdelen af samrådene skriver hvert år en årsberetning. Nogle af disse er blot faktuelle opsummeringer, mens andre rejser relevante problemstillinger, som er dukket op i løbet af året. En del af samrådene, men ikke alle, skal rapportere til socialudvalget i notatform. Derudover oplyser samrådene, at de ikke refererer samrådene til nogen. Flere samrådsmedlemmer nævnte direkte, at eventuelle årsberetninger og rapporteringer skrives til og for samrådets egne medlemmer.

Procedurer

Samrådene har forskellige procedurer. Nogle mødes fast hver måned, andre blot fire gange om året. Andre igen har ingen faste møder, men samles ved nye sager, samt når igangværende sager skal revurderes. Typisk mødes samrådene omkring otte gange om året. Et enkelt samråd skilte sig ud ved kun at mødes om nye sager. Ifølge dette samråds formand blev alle løbende sager afgjort mellem hende selv og lederen af den dømtes respektive botilbud, som i dette amt står for tilsynsopgaven.

Samarbejde med anklagemyndigheden

Ens for alle samrådene er, at politimesteren/anklagemyndigheden tager kontakt til Kriminalforsorgen, hvorpå Kriminalforsorgens repræsentant informerer samrådet (formand eller sekretær), som kalder de øvrige medlemmer sammen.

Der er stor forskel på, hvornår i processen samrådet inddrages. Forskellen skal tilsyneladende ikke findes mellem amterne, men mellem de forskellige politikredse i det samme amt. I et af samrådene fremhævede man, at den ene politimester tager kontakt til samrådet meget tidligt i processen, mens den anden politimester først kontakter dem, når der er faldet dom og samrådets opgave blot er at finde en plads til den dømte.

Behov for erfaringsudveksling

Flere samråd nævnte, at der er et stort og udækket behov for samarbejde eller dialog med andre, der arbejder indenfor dette område. Samrådets medlemmer har selvfølgelig hinanden, men de enkelte fagpersoner har ingen at diskutere deres specifikke faglige problemstillinger med, da der kun er én fra hver faggruppe repræsenteret i samrådene. Fire amter (Sønderjylland, Vejle, Ribe og Ringkøbing) har dannet et netværk, hvor samrådene mødes og debatterer aktuelle problemstillinger.

BILAG 2 – Spørgeskemaundersøgelsen i politikredsene

Der blev sendt spørgeskema til alle landets 54 politikredse. 37 kredse besvarede skemaet, jævnt fordelt ud over landet.

I spørgeskemaet blev spurgt til politikredsens erfaringer med arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere, samt til deres overvejelser på baggrund af dette arbejde. Svarene var i vid udstrækning fritekstsvar, som efterfølgende blev kategoriseret.

Gruppens størrelse og sammensætning

Har politikredsen haft sager vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere indenfor de seneste fem år?

Ja	81 %
Nej	19 %

Har politikredsen oplevet en stigning i antallet af lovovertrædere gennem de seneste fem år?

Ja	22 %
Nej	58 %
Ved ikke	20 %

Manglende viden begrundes typisk med, at kredsen ikke registrerer udviklingshæmmede lovovertrædere separat.

Ingen af de politikredse, hvor der var en stigning, havde kvalificerede bud på årsagen dertil.

Har politikredsene aktuelt oplevet en stigning i antallet af udviklingshæmmede lovovertrædere som er unge, har psykiske lidelser, har anden etnisk baggrund eller nærmere er sentudviklede end udviklingshæmmede?

Følgende procentdel af kredsene svarer ja:

Flere unge	18 %
Flere med anden etnisk baggrund	17 %
Flere med sindslidelser	17 %
Flere sentudviklede	16 %

De politikredse som svarer, at de har oplevet en stigning indenfor hver af de nævnte persongrupper, har typisk *ikke* oplevet en generel stigning i antallet af udviklingshæmmede lovovertrædere. Der er med andre ord tale om en reel ændring i gruppens sammensætning.

Ingen politikredse har oplevet andre ændringer i sammensætningen af persongruppen end de, som er nævnt ovenfor.

Hvilke faktorer bestemmer, hvorvidt der anvendes varetægtsurrogat eller varetægtsfængsel overfor sigtede udviklingshæmmede?

De faktorer, som kredsene hyppigst nævner, er:

- En konkret vurdering af den enkelte sigtede. Heri indgår altid en lægelig vurdering (mentalundersøgelse). Kun i nogle tilfælde indgår også sociale faktorer i vurderingen.
- En vurdering af mulighederne for anbringelse i surrogat i praksis. Heri indgår især en vurdering af sigtedes farlighed sammenholdt med, om der er plads på et botilbud, som kan opfylde det sikkerhedsmæssige behov.

Forebyggende arbejde

Har kredsens erfaringer med forebyggende arbejde (formelt eller uformelt) målrettet unge lovovertrædere?

Ja	14 %
Nej	86 %

Samarbejdet med samrådene

Er der et samråd vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere i det amt, hvor politikredsen ligger?

Ja	65 %
Nej	24 %
Ved ikke	11 %

Hvis der ikke er et samråd, er der da faste kontaktpersoner i amtet?

Ja	42 %
Nej	25 %
Ved ikke	33 %

Politikredsenes oplysninger om samråd og kontaktpersoner ser sådan ud i sammenhæng:

Har enten samråd eller kontaktpersoner	81 %
Har hverken samråd eller kontaktpersoner	8 %
Ved ikke	11 %

Har politikredse samarbejdet med enten samråd eller kontaktpersoner i sager vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere?

Ja	85 %
Nej	12 %
Ved ikke	4 % (en enkelt kreds).

Hvem forelægger en eventuel sag for samrådet?

Anklagemyndigheden/politiet (evt. via Kriminalforsorgen)	92 %
Ved ikke	8 %

Er der faste procedurer for, hvornår samrådet inddrages?

Ja	48 %
Nej	48 %
Ved ikke	4 %

På hvilket stadium af sagen inddrages samrådet?

- Det hyppigste svar er, at samrådene inddrages, så snart en mentalundersøgelse har fastslået, at der er tale om en udviklingshæmnet.
- I en del tilfælde inddrages samrådene, når den politimæssige efterforskning er afsluttet
- I nogle tilfælde inddrages samrådene endnu senere i forløbet (m.h.p. at pege på en konkret foranstaltning, når der er faldet dom)

Hvordan vurderer politikredsene samarbejdet med samrådene?

Udelukkende positivt	68 %
Overvejende positivt	32 %
Overvejende eller udelukkende negativt	ingen

De politikredse, som vurderer samarbejdet med samrådet "overvejende positivt", har alle beskrevet samarbejdet med et eller flere positive ord og et enkelt negativt. Det negative ord er i alle tilfælde det samme; langsomt. En enkelt politikreds anfører dog, at der ikke er tale om et egentligt samarbejde, da det udelukkende består i en skriftlig udveksling af informationer.

Ønsker politikredsen øget dialog og samarbejde med et eventuelt samråd i fremtiden?

Ja	54 %
Nej	46 %

Seks politikredse har givet konkrete ideer til et fremtidigt samarbejde med et samråd. Fælles for dem er, at der ønskes et tættere samarbejde.

Har politikredsen behov for - og interesse i - yderligere information om et eventuelt samråds virksomhed og ekspertise?

Ja	57 %
Nej	43 %

Foranstaltninger og behandlingstilbud

Har kredsen konkret kendskab til behandlingstilbud for udviklingshæmmede lovovertrædere?

Har kendskab	32 %
Har noget/delvist kendskab	19 %
Har ikke kendskab	49 %

Har kredsen kendskab til de konsekvenser, som de forskellige sanktioner kan have for den dømte?

Har kendskab	34 %
--------------	------

Har noget/delvist kendskab	23 %
Har ikke kendskab	40 %
Ved ikke	3 %

En tredjedel af politikredsene svarer, at de *har* kendskab til konsekvenserne. Men nogle anfører samtidig, at kendskabet ikke er generelt: Det handler helt specifikt om kendskab til de sager, som kredsen selv har haft.

Har kredsen behov for - og interesse i - at få yderligere kendskab til foranstaltninger (f.eks. besøg på udvalgte tilbud)?

Ja	67 %
Nej	33 %

En fjerdedel af de politikredse, som ønsker yderligere kendskab, har tidligere angivet, at de har kendskab til foranstaltningerne. Enkelte politikredse noterer, at de ikke har behov for yderligere kendskab, men at de har interessen. Andre kredse ønsker udelukkende skriftlig information. Enkelte kredse har andre specifikke holdninger til behovet.

Undersøgelsen viser en tendens til, at politikredsene fordeler sig i to grupper:

- De kredse, som ønsker øget samarbejde med samrådene, ønsker samtidig at få udvidet deres kendskab til både samråd og foranstaltninger (42 % af kredsene svarer ja til det hele).
- De kredse, som ikke ønsker øget samarbejde, ønsker heller ikke at få mere at vide om hverken det ene eller det andet (27 % svarer nej til det hele).

BILAG 3 – Spørgeskemaundersøgelsen i botilbudene

Som en del af Projekt Udviklingshæmmede Lovovertrædere er der gennemført en spørgeskemaundersøgelse blandt de amtskommunale botilbud, der modtager udviklingshæmmede kriminelle til anbringelse eller tilsyn. Botilbudene er fundet gennem telefonisk kontakt til de amtslige socialforvaltninger. Amterne understregede, at enkelte botilbud, hvor der bor en enkelt beboer med dom, måske ikke er medtaget i oplysningerne. I alt indkom der oplysninger om omkring 40 botilbud. Der indkom svar fra 32 botilbud. Dermed er hovedparten af de amtslige botilbud, der har domsanbragte beboere, dækket af undersøgelsen.

Antal botilbud og personer

Af de 32 botilbud er 13 oprettet som permanente opholdssteder for domsanbragte, mens 19 steder ikke er direkte målrettet denne gruppe. Det skal understreges, at alle amtslige botilbud principielt kan modtage domsanbragte.

Fire botilbud i undersøgelsen er udelukkende for kriminelle udviklingshæmmede, mens 28 botilbud også modtager andre grupper. Af de 28 botilbud oplyser 24 botilbud, at der ikke er en fysisk adskillelse mellem beboere med og uden dom.

På 9 af undersøgelsens 32 botilbud er den/de aktuelt domsanbragte de første af denne type beboere, som botilbudet har haft. Kun ét botilbud synes af ældre dato, idet det modtog kriminelle første gang i 1930, mens syv botilbud først gang modtog i 1980'erne, 19 steder modtog første gang i 1990'erne og tre botilbud modtog første gang i år 2000 (2 botilbud har ikke besvaret spørgsmålet). 21 botilbud har senest modtaget nye domsanbragte beboere i 2000 og 2001.

På undersøgelsestidspunktet havde de botilbud, som deltog i undersøgelsen tilsammen 95 domsanbragte (et enkelt botilbud har ikke besvaret spørgsmålet). Derudover er der oplyst om fem personer, som er i kriminalpræventivt tilsyn i egen bolig.

Af de 32 botilbud anfører fire steder, at de har særligt fokus på bestemte grupper. Der er tale om botilbud, som er målrettet henholdsvis personer med hjerneskader m.m., karakterafvigere, personer med dom for seksuelle krænkelser, samt personer som kan klare en vis grad af frihed. Alle disse fire botilbud modtager også ikke-dømte udviklingshæmmede.

Af de 95 domsanbragte boede 86 personer under lignende forhold - i et botilbud og/eller på institution - før anbringelsen.

Forbrydelserne

Forbrydelsesbilledet, dvs. de lovovertrædelser der ligger bag anbringelsen, er efter besvarelsene i undersøgelsen meget spredt:

Lovovertrædelse	Antal
Voldtægt	11
Anden alvorlig sædelighedsforbrydelse	21
Mindre alvorlig sædelighedsforbrydelse	9
Drab	6
Anden voldsforbrydelse af alvorlig karakter	18
Voldsforbrydelse af lettere karakter	13
Røveri	13
Brandstiftelse	41
Anden ejendomsforbrydelse af alvorlig karakter	6
Tyveri	19
Hærværk	10
Anden ejendomsforbrydelse af lettere karakter	3
Andet	6
Samlet antal lovovertrædelser	176

Tabellen understreger, at flere af de domsanbragte må have et sammensat billede af overtrædelser.

Overtrædelserne kan samles i fire stort set lige store hovedgrupper - og så en lille restgruppe:

Sædelighedsforbrydelser:	41
Voldsforbrydelser (inkl. væbnet røveri):	50
Brandstiftelse	41
Ejendomsforbrydelser:	38
Andet	6

Deles tallene på en anden måde, kan det også siges, at der er 69 alvorlige sædeligheds- eller voldsforbrydelser, 22 sædeligheds- eller voldsforbrydelser af lettere grad, 41 tilfælde af brandstiftelse, der i princippet altid kan have en personfarlig karakter, og 44 tilfælde af ejendomsforbrydelser samt andre forbrydelser der ikke er af personfarlig karakter. Dette billede fortæller, at udviklingshæmmede med en dom til anbringelse overvejende har begået forbrydelser af alvorlig og personfarlig (eller potentielt personfarlig) karakter.

Dommene

Der er i undersøgelsen også spurgt til domsgrundlaget. Ud af besvarelsen kan det opgøres, at 70 personer har en dom efter §16, hvilket indikerer, at de er udviklingshæmmede. Mens 28 domsanbragte har dom efter §69, og dermed sandsynligvis er sentudviklede³¹.

I undersøgelsen er der også fokuseret på, om der var angivet tidsbegrænsninger i dommen. Følgende billede er fremkommet³²:

³¹ Antallet er lettere forskelligt fra tidligere opgivet antal personer på botilbudene. Dette skyldes nogle skæve besvarelser fra et par botilbud, hvor antallet af beboere og opgivelser om domsgrundlaget ikke har sammenhæng.

Dommen	Antal personer
Max 1 år	2
Max 3 år	4
Max 5 år	11
Ingen længste tid angivet	84
I alt	101

Undersøgelsen bekræfter det generelle indtryk, at udviklingshæmmede som oftest får en tidsubestemt anbringelse.

Der er i undersøgelsen spurgt til, om nogle af de domsanbragte har fået forlænget længstetiden. Af besvarelserne fremgår, at dette er sket for fem personer. Dette synes at være en stor andel, da kun 17 har angivet en længstetid. Undersøgelsen viser, at forlængelser af længstetiden har en vis sammenhæng med nye overtrædelser under anbringelsen.

Ni botilbud ud af 30 oplyser, at en eller flere beboere har domme med betingelser om behandling. Følgende betingelser beskrives:

- Psykiatrisk behandling/konsultation
- Antabusbehandling og behandling mod alkoholmisbrug
- Behandling for epilepsi
- Misbrugsbehandling og behandling med medicin.

For i alt 23 personer har der i forbindelse med den aktuelle lovovertrædelse været forsøgt mindre indgribende foranstaltninger før den aktuelle dom til anbringelse på institution.

Ud af 31 botilbud oplyser 17, at de på eget initiativ søger indflydelse på ændring eller ophævelse af beboernes foranstaltninger under anbringelsen. Det kan ske på flere måder, f.eks. via samrådet, gennem den pædagogiske konsulent, ved direkte kontakt med statsadvokat eller politi eller ved at støtte beboer og værge i at søge selv.

Igen af 31 botilbud oplyser 23 botilbud, at de bliver kontaktet af statsadvokaten med henblik på udtalelser om de anbragtes tilstand eller med henblik på erklæringer. 25% af stederne oplever ikke denne årlige henvendelse fra statsadvokaten, hvilket dog kan skyldes, at kontakten går via samrådet.

³² Også her kan ses afvigelser mellem opgivelserne af faktisk antal domsanbragte og personer med dom, og igen er forklaringen, at der mangler stringens i besvarelserne.

Tilbagefald

31 af de domsanbragte i undersøgelsen har tidligere lovovertrædelse med dom til anbringelse før den nuværende dom. 27 domsanbragte har tidligere lovovertrædelse med dom til mindre indgribende foranstaltning (dvs. tilsyn, bestemmelser vedrørende opholdssted og arbejde, afvænningsbehandling, psykiatrisk behandling m.v.). Generelt er gruppen af udviklingshæmmede lovovertrædere i undersøgelsen præget af gentagne lovovertrædelser, dvs. en stor grad af tilbagefald³³.

I forbindelse med en anbringelse kan der forekomme nye lovovertrædelser. I undersøgelsen har halvdelen af de dømte (50 personer) begået lovovertrædelser, mens de har været domsanbragt. Opdelt i de samme hovedkategorier som tidligere, fordeler lovovertrædelserne sig sådan:

Sædelighedsforbrydelser	10
Voldsforbrydelser (inkl. røveri)	12
Brandstiftelse	5
Ejendomsforbrydelser	25
Andet	2

Tallene viser, at typen af de lovovertrædelser som begås under anbringelse, adskiller sig fra de lovovertrædelser, der oprindeligt førte til dom. Mest markant er der færre brandstiftelser, men langt flere tilfælde af ejendomsforbrydelser - især tyveri og (i lidt mindre grad) hærværk. Både sædeligheds- og voldsforbrydelserne er i langt overvejende grad af lettere karakter, i modsætning til de forbrydelser som førte til dom.

De 50 personer som har begået nye lovovertrædelser under anbringelsen, er fordelt på 20 botilbud. 11 af disse steder oplyser, at de nye lovovertrædelser ikke har ført til dom. Det skyldes ifølge botilbudene typisk:

- at der gives tiltalefrafald, da en ny dom ikke ville kunne skærpe foranstaltningen
- at præmisserne for den eksisterende dom betyder, at dommen kan skærpes administrativt uden at involvere retssystemet
- at sagen klares internt på botilbudet uden at involvere politiet
- at politiet ikke udfører engageret politiarbejde, fordi lovovertræderen allerede er anbragt.

De mange tilfælde hvor der ikke gives ny dom, skyldes ikke, at botilbudene ikke foretager sig noget i forbindelse med nye lovovertrædelser. Botilbudene oplyser, at de foretager politianmeldelse og/eller nedskriver hændelsen i journalen, når dømte beboere begår ny kriminalitet under anbringelsen. Af 28 botilbud oplyser 19, at de både anmelder og nedskriver i journalen, seks foretager udelukkende anmeldelse og tre udelukkende nedskrivning i journalen.

³³ Det stemmer umiddelbart ikke overens med konklusionerne fra en tidligere undersøgelse på området (Anne Vikkelsø, 1998). Center for Ligebehandling af Handicappede fandt, at en relativt lille andel af udviklingshæmmede med dom var tidligere dømte. Forskellen i de to undersøgelser kan skyldes, at den spørgeskemaundersøgelse, som er foretaget i regi af Projekt Udviklingshæmmede Lovovertrædere, koncentrerer sig om botilbud - og dermed om domsanbragte. Mens den undersøgelse som Center for Ligebehandling af Handicappede foretog i højere grad også inkluderede personer med dom til tilsyn.

Overgreb indenfor botilbudenes rammer

I undersøgelsen er der spurgt til forskellige typer overgreb foretaget af de domsanbragte indenfor botilbudets ramme. Der er desuden spurgt til magtanvendelse foretaget af personalet.

	Aldrig	Sjældent	Med mellemrum	Hyppigt	Total	Antal episoder	For antal brugere
Hærværk	10	10	11	1	32	24 (seneste måned)	16
Vold mod personalet	9	12	10	1	32	21 (seneste måned)	15
Vold mod medbeboer	13	13	6	0	32	7 (seneste måned)	4
Sexovergreb mod personalet	27	5	0	0	32	4 (seneste halve år)	4
Sexovergreb mod medbeboer	25	7	0	0	32	0 (seneste halve år)	0
Magtanvendelser	12	15	5	0	32	17 (seneste måned)	Ikke opgjort

Skemaet viser, at der jævnlig sker hærværk og vold mod personalet, mens der i lidt mindre grad forekommer vold mod andre beboere og seksuelle overgreb.

På fire botilbud sker det, at episoder som de ovennævnte ikke registreres eller indberettes. Som årsag angives, at episodernes karakter vurderes individuelt. Der indberettes ikke, hvis episoderne opfattes som bagatelagtige, ikke-truende, kan stoppes i tide eller hvis der er tvivl om episoden.

'Rømning'

I undersøgelsen er spurgt om, hvor hyppigt det sker, at en domsanbragt uautoriseret forlader botilbudet. 12 botilbud angiver, at det aldrig sker, ni svarer, at det sker sjældent, ni svarer, at det sker med mellemrum - og to steder svarer, at det sker dagligt. De botilbud, hvor det sker, har tilsammen foretaget ni indberetninger om rømning inden for den seneste måned.

Det er forskelligt, hvordan botilbudene forholder sig, når en beboer uautoriseret forlader botilbudet. Nogle botilbud kontakter de pårørende omgående, andre steder giver amtet besked med det samme. Nogle steder kontakter man omgående politiet, andre steder venter man et par timer. Mange botilbud leder først selv efter den domsanbragte, og kontakter kun politiet, hvis de ikke selv kan finde vedkommende. Hvis det skønnes, at den pågældende ikke er farlig, kontaktes politiet ikke altid.

Botilbudene reagerer, når der sker rømning. Men der er ikke ensartethed i proceduren i forbindelse med domsanbragte, som rømmer botilbudet.

Ansatte faggrupper

Følgende tabel giver et overblik over forholdet mellem forskellige grupper af ansatte³⁴:

Faggrupper	Antal personer
Pædagoger	186
Psykologer	3
SoSu-assistenter	8
Socialrådgiver	3
Læger	1
Sygeplejersker	1
Ergoterapeuter	1
Fysioterapeuter	0
Musikterapeuter	1
Plejere	0
Ufaglærte	44
Teknisk personale (f.eks. håndværkere og servicepersonale)	34
Administrativt personale	21
I alt	303

Personalet er langt overvejende pædagogisk uddannet. Ufaglærte udgør cirka 15% af de ansatte på botilbudene. Der er meget lidt fastansat specialuddannet personale, som eksempelvis psykologer, læger og sygeplejersker. Der er desuden meget lidt af terapeutisk uddannet personale.

Efter- og videreuddannelse samt supervision af de ansatte

Intet botilbud oplyser, at personalet har modtaget egentlig efteruddannelse, hvorimod 16 steder oplyser, at personalet har modtaget særlige kurser. Blandt de kurser som nævnes, er nogle specialiserede i forhold til arbejdet med udviklingshæmmede lovovertrædere. Blandt temaer nævnes neuropædagogik, karakterafvigelse, psykopati eller farlighedsbegrebet. En del af disse kurser afholdes i regi af Fagligt Netværk Domsanbragte (under Socialpædagogernes Landsforening) for pædagoger, som arbejder med domsanbragte, mens andre kurser arrangeres indenfor det enkelte amt.

22 af de 32 botilbud oplyser, at der er tilbud om ekstern supervision. 14 botilbud anvender systematisk kollegial supervision.

³⁴ I spørgeskemaet blev der spurgt til antal ansatte af forskellige kategorier på botilbudet. Desværre har enkelte botilbud sat kryds ud for de faggrupper, der er ansat, uden at angive antallet. Tabellen er dog et kvalificeret skøn over forholdet mellem forskellige grupper af ansatte.

Bistandsværger og andet samarbejde

I besvarelserne har 29 botilbud opgivet, at 64 domsanbragte har bistandsværger. Ifølge straffelovens skal alle, der dømmes efter §68-70 til anbringelse eller med mulighed for anbringelse, have en bistandsværge (Straffeloven, §71).

Lidt over halvdelen af alle botilbud oplyser at have et samarbejde med alle de dømtes bistandsværger. Fire botilbud fortæller, at de domsanbragte har bistandsværger, men at botilbudet ikke har et samarbejde med dem. Seks botilbud svarer, at de har samarbejde med nogle bistandsværger - men ikke med alle.

Botilbudenes bemærkninger om bistandsværgerne vidner om meget forskellige samarbejdsflader og relationer. Nogle botilbud har kontakt med værgerne ved det årlige § 111 handleplansmøde. Andre botilbud ser bistandsværgerne fast hver tredje måned - og inviterer dem i øvrigt til sociale arrangementer på botilbudet. Atter andre botilbud har ikke et formaliseret samarbejde med værgerne, men er i løbende kontakt med dem efter behov. Nogle vurderer samarbejdet som velfungerende, andre mener ikke at værgerne kender personerne godt nok. Bemærkningerne tyder på, at det er svært at placere bistandsværgerne i billedet omkring de domsanbragte.

Ligeledes har botilbudene givet oplysninger om samarbejde med politi, forsvarsadvokater, statsadvokater og domstolene. Generelt beskrives samarbejdet som velfungerende og tilfredsstillende. Samtidig synes samarbejdet dog at være meget uensartet.

Der er i undersøgelsen spurgt til botilbudenes kontakt til et samråd, hvis dette eksisterer. Botilbudenes kontakt til samrådene sker telefonisk, skriftligt, gennem møder og på temadage. Kontakten er tæt og kontinuerlig, og vurderes som tilfredsstillende. Indholdet drejer sig naturligt nok om person-sager, men også om tilpasning af specialtiltag.